

OCJENE I PRIKAZI

Tomislav Galović, *Krčki zbornik : 50. jubilarni svezak. Pregled rada Povijesnog društva otoka Krka i bibliografija Krčkog zbornika, Povijesno društvo otoka Krka, Krk 2006.*

Krčki zbornik kontinuirano izlazi od 1970, a njegov glavni urednik od prvog broja je akademik Petar Strčić, kojemu je ovaj broj i posvećen u čast 70. godine života. U navedenom razdoblju tiskano je ukupno 58 svezaka *Krčkog zbornika*, kao i više desetaka knjiga u ediciji Posebna izdanja te ediciji Male knjižnice; za vrijeme pripreme i tiska 50. jubilarnog sveska, objavljena su još tri sveska. Priređivač jubilarnog zbornika je Tomislav Galović, asistent na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

50. jubilarni svezak *Krčkog zbornika* sadrži »Proslov« dr. Milana Radića, predsjednika Povijesne udruge otoka Krka, zatim biografiju spiritus movensa Povijesne udruge otoka Krka, koja objavljuje *Krčki zbornik*, akademika Petra Strčića; zatim, tu je pregled rada same Povijesne udruge otoka Krka; slijedi detaljan popis objavljenih svezaka te osnovni podaci o njima, te, na kraju, tri priloga – prikaz o objavljenim *Krčkim zbornicima* od 50. jubilarnog sveska do danas (dakle, tri zbornika koji su u međuvremenu izašli dok je 50. jubilarni bio u pripremi za tisak), zatim Statut Povijesnog društva otoka Krka iz 1969. te Statut Povijesne udruge otoka Krka iz 1997. godine.

Akademik Petar Strčić rođen je 1936. u Krasu, u Dobrinjštini na otoku Krku; od 1937. živi u Rijeci (Sušaku), a od 1980. u Zagrebu. Istaknuti je znanstvenik i ponosni Bodul. Budući da su njegov opus i djelovanje iznimno bogati, navest ću samo neke podatke. Dakle, radni vijek započeo je u osnovnim školama Vrbnik i Čavle, a istodobno je bio i knjižničar te je vodio znamenitu Knjižnicu obitelji Vitezić u Vrbniku; zatim se zaposlio kao asistent i znanstveni asistent Sjevernojadranskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, također u Rijeci. Radio je neko vrijeme i kao stručni savjetnik Centra za historiju radničkog pokreta i narodnooslobodilačkog rata Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u Rijeci. Od 1980. do 1990. bio je direktor i predsjednik Stručnog savjeta Arhiva Hrvatske u Zagrebu, danas Hrvatskog državnog arhiva, a od 1991. do odlaska u mirovinu 2005. upravitelj Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Od 18. lipnja 1992. član je suradnik HAZU-a u Zagrebu, a od 2000. njezin redoviti član. Danas je, kao akademik, voditelj Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci s Područnom jedinicom u Puli. Predavač je i profesor na mnogim fakultetima u Hrvatskoj, a važno je napomenuti da je, uz ostalo, i utemeljitelj Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Prof. Strčić do sada je objavio, kao autor ili suautor, 61 knjigu i brošuru, stotine znanstvenih članaka i stručnih rasprava. Također je autor ili suautor tematskih planova i izložaba u cjelini, filmskih scenarija za dokumentarne povijesne filmove, radio-emisije i televizijske serije. Član je mnogih kulturnih i povijesnih društava. Istraživačka i tematska područja koja se mogu istaknuti u njegovu radu su srednjovjekovlje, kršćanstvo, hrvatski narodni preporod u Istri i na Kvarnerskim otocima, Kvarnerski otoci, posebice njegov rodni Krk, Rijeka u 19. i 20. stoljeću, Istra, Gorski kotar i Kvarnersko primorje od 1918. do 1941, Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu, zatim pomoćne povijesne znanosti – posebice arhivistika, pa biografije značajnih osoba, historiografija, nastava povijesti, znanstvena kritika i polemika te popularizacija znanosti i struke. Važno je napomenuti da je akademik Strčić najzaslužniji da je riječ Bodul, naziv za Krčane i ostale otočane, izgubila svoje isprva pogrдно značenje te da danas Krčani s ponosom govore da su Boduli i da žive na Boduliji.

U sljedećoj, opsežnijoj cjelini 50. *Krčkog zbornika* dan je pregled rada Povijesne udruge otoka Krka, što je opet u uskoj vezi s akademikom Strčićem, budući da je uz pokojnog dr. sc. Nikolu Španjola, franjevca krčkog o. Košljuna, njezin glavni suosnivač. Povijesno društvo otoka Krka osnovano je 1969, a 1997. mijenja naziv u Povijesnu udruhu otoka Krka. Do danas to društvo neprekidno radi na znanstveno-istraživačkom polju povijesti i drugih znanosti, unapređenju nastave i nastavnog kadra, konzervatorskoj djelatnosti, razvoju etnografije, folkloru, povijesnih i drugih institucija, suradnji s raznim institucijama i društvima te davanju stručne poduke zainteresiranima u zemlji i inozemstvu. Djelatnost društva usmjerena je posebice na izdavačku djelatnost, od koje je najznačajnije tiskanje *Krčkog zbornika*, pa i nizovi Posebnih izdanja i Male knjižnice.

U zbornicima se obrađuje raznolika tematika, a već je njegov prvi broj snažno afirmirao i otok Krk i Krčane. U njima se nalaze i mnogi izvorni znanstveni radovi, objavljene su i doktorske disertacije (npr. P. Žic Novosel i A. Božanića) i magistarski radovi (npr. M. Žagara), a teme su raznolike, pa tako obuhvaćaju povijest, pravo, gospodarstvo, jezikoslovlje, zdravstvo, školstvo, život i običaje, vjeru, turističku tematiku, vojnu, književnu, demografsku i mnoge druge. Gotovo svi radovi imaju sažetke na stranim jezicima. Iako je tematika pojedinih zbornika uglavnom raznolika, određeni svesci su i tematski određeni. Valja, stoga, istaknuti npr. svezak i knjigu Antuna Božanića, koji je u cjelini posvećen Krčanima u SAD-u. Tu je i pretisak znamenitoga djela Vjekoslava Klaića o Frankapanima iz 1901, zatim o frankapan-skim kaštelima Ingrid Žic, pa zbornik radova o radničkom pokretu i NOP-u, o Dobrinjštini, o narodnim običajima na otoku Krku, o jelima otoka. U jednom svesku dana je i sinteza povijesti Vrbnika autora kanonika mons. Mihovila Bolonića – zatim tekst »Kako je tkan tekst Bašćanske ploče« spomenutog Matea Žagara, pa dva sveska o Puntu Alojzija Raguzina, tekstovi »Kaštel Baška i njegovo područje« Mauricija Magašića i »Vrbnik na otoku Krku. Narodni život i običaji« Ivana Žica; tiskana je knjiga Anne Marie Fiorentin iz Italije o gradu Krku i cijelom otoku naslovljena *Krk – splendidissima civitas Curictarum*. Zatim su tu dva izdanja knjige *Košljun i franjevački samostan* Petra Strčića, potom knjiga *O Dubašnici i njezinim ljudima* Tomislava Galovića; o Bratovštinskoj knjizi Sv. Antuna Padovanskog iz Krasa u dva sveska govore Snježana Marija Marčec, Marta Jašo, Slaven Bertoša i Petar Strčić; objavljene su i mnoge druge knjige. Može se reći da su sva područja otoka Krka tematski obrađena u izdanjima *Krčkog zbornika*. Upravo zbog velikog broja tema u ovom kratkom prikazu nabrojala sam tek jedan dio.

Pedeseti, jubilarni broj *Krčkog zbornika* izdan je 2006. te daje bibliografsku sintezu dosadašnjeg istraživačkog rada članova i suradnika Povijesne udruge otoka Krka. Napose je značajan zato što daje popis sadržaja svih zbornika od 1970. do 2006, a to znanstvenicima uvelike olakšava potragu za određenom temom. Usto, govori i potvrđuje spoznaje i saznanja o vrlo bogatoj povijesti, prošlosti i baštini Bodulije.

Nina Spicijarić

**Poetika renesansne kulture: novi historizam, uredio
David Šporer, Disput, Zagreb 2007, 307 str.**

Novi historizam je utjecajan pristup u proučavanju engleske renesansne književnosti. Pojavio se 1980-ih u SAD-u i u Velikoj Britaniji (gdje se koristi naziv kulturalni materijalizam,

pod snažnim utjecajem kulturalnih studija i Raymonda Williamsa). Novohistoristički pristup karakterizira povijesna kontekstualizacija književnih tekstova i naglašavanje složene povezanosti između umjetnosti i društva, za razliku od autonomnosti i univerzalnosti koje je isticala dotadašnja književna historiografija. Usredotočen je na proučavanje renesansne kulture, a kao izvore koristi različite vrste tekstova: književne, političke, religijske i dr. Značajan utjecaj na novi historizam imala su suvremena teorijska kretanja i autori poput M. Foucaulta, C. Geertza i dr. U proučavanju engleske renesansne kulture 16. st., pri čemu je kultura široko shvaćena, novi historizam obrađuje niz pitanja o moći, ideologiji, identitetu i ranonovovjekovnom društvu. Zbog izrazite interdisciplinarnosti usmjerenosti novi historisti se služe i djelima iz socijalne historije engleskih povjesničara L. Stonea i C. Hilla, ali i radovima drugih povjesničara, npr. E. Le Roy Laduriea. U hrvatskoj je znanosti novi historizam uglavnom poznatiji proučavateljima književnosti nego povjesničarima. V. Biti spominje ga u *Pojmovniku suvremene književne teorije* (1997) u natuknici historizam, a analizirao ga je i u knjizi *Strano tijelo pri/povijesti* (2000). D. Šporer objavio je knjigu *Novi historizam* (2005) i izvodio kolegije o njemu na studiju komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Tome se, očekivano, pridružilo i odbijanje te upozoravanje na »pomodno klanjanje svemu »novome« (A. Stamać, »Novi historizam«, a stare europske pretpostavke, *Republika*, br. 6, 2006, 72-77).

Uz postojanje, dijelom navedene, recepcije, treba reći da, kao što Šporer u uvodnoj studiji ovom zborniku tekstova o novom historizmu napominje, prijevodi radova novih historista dolaze sa zakašnjenjem od dvadesetak godina, ali smatra i da ta naknadnost može pružiti uravnoteženiji pogled. No, zbog prakse naknadnosti recepcije inače svojstvene hrvatskoj znanosti, potrebno je upozoriti da se pritom treba informirati i o kritikama u međuvremenu upućenima određenom kretanju, koje Šporer za novi historizam i ističe. Zanimljiva je ilustracija nesustavnosti prevođenja u hrvatskoj znanosti činjenica da je 2006, tek godinu dana prije izlaska zbornika radova novih historista, objavljen prijevod poznate knjige E. M. W. Tillyarda *Elizabetinska slika svijeta* (1943), predstavnika tradicionalne književne historiografije koja za nove historiste »utjelovljuje sve nedostatke tradicije koje bi htjeli izbjeći«.

David Šporer, »Poetika renesansne kulture: novi historizam« (str. 5-28), u informativnoj je uvodnoj studiji prikazao novi historizam i istaknuo njegovu interdisciplinarnost i širenje pogleda s književnosti na kulturu renesanse, kao i naglašavanje političnosti engleske renesansne književnosti. Posebno je obrazložio utjecaj M. Foucaulta na novi historizam. Šporer je objasnio razloge uvrštavanja pojedinih rasprava u izbor od deset tekstova o novom historizmu i detaljno predstavio teme rasprava i njihove glavne teze.

Prvi dio, *Pitanja poetike kulture*, donosi tri teorijske rasprave.

Jonathan Dollimore, »Uvod: Shakespeare, kulturalni materijalizam i novi historizam« (str. 33-51), prikazuje u uvodu zbornika *Political Shakespeare: Essays in Cultural Materialism* (1994) doprinos kulturalnog materijalizma i novog historizma proučavanju renesansne književnosti, koji se ogleda u povezivanju teksta i konteksta, tj. umjetnosti i društva, konkretno na kontekstualizaciji Shakespearea i upozoravanju na političku dimenziju renesansne drame. Autor ističe da ta kretanja karakterizira plodan utjecaj teorije i kritički odnos prema tradicionalnoj književnoj historiografiji, koju predstavlja djelo E. M. Tillyarda *Elizabetinska slika svijeta*. Dollimore navodi analize R. Williamsa, istraživanja feminističke kritike i S. Greenblatta, a posebnu pažnju posvećuje raspravi o subverzivnosti u renesansi.

Louis Adrian Montrose, »Poučavanje renesanse: poetika i politika kulture« (str. 53-78), naglašava da su književni tekstovi povijesno i društveno determinirani, što je od 1980-ih u središtu zanimanja nove povijesne orijentacije u proučavanju renesansne književnosti, obilježene kritikom dotadašnje renesansne književne kritike, koja je shvaćala književnost autonomnom, i utjecajem teorije. Autor navodi reakcije akademske zajednice u SAD-u na novi historizam ili, kako se još naziva, na poetiku kulture. Novi historizam ne dijeli književnost od povijesti niti tekst od konteksta pa za razliku od tradicionalne književne historiografije koja se bavi(la) samo kanonskim renesansnim tekstovima, analizira i političke i filozofske diskurse. S tim u vezi autor upozorava na »povijesnost tekstova i tekstualnost povijesti«. Istaknuo je doprinos feminizma proučavanju renesanse i osvrnuo se na problem mogućnosti subverzije dominantne ideologije u renesansi.

Stephen Greenblatt, »Prema poetici kulture« (str. 79-94), pokušao je, u tekstu koji je njegovo predavanje iz 1986, sažeti osnovno o novom historizmu, koji je tada bio već prilično utjecajan. Greenblatt je inače više usmjeren na praksu pa ne obrazlaže suviše specifičnosti novog historizma, tek ističe utjecaj teorije, posebice M. Foucaulta. Autor se osvrnuo na, prema njemu, dva dominantna pristupa tumačenju književnosti: suvremeni marksizam i predstavnika F. Jamesona, za kojeg tvrdi da prenaglašava povezanost poetičkog i političkog, te poststrukturalizam i predstavnika J.-F. Lyotarda, koji pak prenaglašava odvojenost poetičkog i političkog. Greenblatt navedeno tretiranje odnosa između umjetnosti i društva smatra isključivim i napominje da u njemu dolazi do kontinuirane »cirkulacije«. Termin kojim se autor služi u naslovu, poetika kulture, upućuje na složeni odnos međusobnog utjecaja poetičkog i političkog, koji autor ilustrira primjerima.

Drugi dio, *Mjesto teatra*, sadrži dvije rasprave.

Steven Mullaney, »Prema retorici prostora u elizabetinskom Londonu« (str. 97-121), u tekstu iz uvoda knjige *The Place of the Stage: License, Play and Power in Renaissance England* (1997) bavi se vezom između kazališta i grada, na koju je zbog potrebe za fizičkim prostorom kazališna umjetnost nužno upućena. Autor napominje da se, za razliku od antičkog teatra koji je smješten u središtu Atene, elizabetinska pozornica nalazi na rubnim dijelovima, u ambivalentnim zonama predmodernog grada. No i ranonovovjekovni grad je pozornica, za vrijeme brojnih godišnjih rituala i ceremonija, a posebice prilikom kraljičinih procesija. Kao i drugi autori iz zbornika i Mullaney naglašava spektakl kao izraz ranonovovjekovne moći. Za oslikavanje elizabetinskog Londona autor se služi *Panoramom Londona* Anthonya van den Wyngaerdea iz 1543. i tekstem *Pregled Londona* Johna Stowa iz 1598. godine.

Stephen Orgel, »Kraljevski spektakl« (str. 123-137), u poglavlju iz knjige *The Illusion of Power* (1975) usredotočuje se na žanr maskerate, koja je imala važnu ulogu na renesansnom dvoru. Maskerate su na dvoru izvođene u brojnim prigodama i, zbog vjerovanja u moć umjetnosti, shvaćane su, prema autoru, vrlo ozbiljno. Alegorijski su odražavale aktualnu političku zbilju i u njihovom je središtu bio monarh, koji je prikazivan kako, primjerice kao Neptun ili Pan, vlada prirodom, što je bio dokaz kraljevske apsolutističke moći. Pretpostavku da su dvorske maskerate smatrane važnim izrazom kraljevske moći autor ilustrira na primjeru Prosperove maskerate u Shakespeareovoj drami *Oluja*, koja je »Shakespeareov ogled o moći i umijeću kraljevske imaginacije«, te na primjerima maskerata Bena Jonsona.

Treći dio, *Poetika kulture i »pomno čitanje«*, donosi pet tekstova.

Leonard Tennenhouse, »Uvod: Shakespeare i prizor čitanja« (str. 141-159), u dijelu iz njegove knjige *Power on Display: The politics of Shakespeare's genres* (1986) kritizira tradiciju čitanja koja je konstruirala idealiziranog ahistorijskog Shakespearea i zalaže se za čitanje koje će književnost promatrati u povijesti, unutar konteksta renesansne kulture, i uspoređivati je s političkim i drugim tekstovima. Autor tvrdi da tradicionalna žanrovska podjela Shakespeareovih drama prikriva politiku Shakespeareovih žanrova i da bi njihova podjela mogla bila potpuno drugačija iz motrišta njihove političnosti, odnosno načina na koji govore o moći. Tennenhouse napominje da se u obrađivanju političkog Shakespearea i politične renesansne kulture poslužio Foucaultovim prizorom stratišta (iz knjige *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Zagreb 1994) kao metaforom prikaza ranonovovjekovne moći.

Stephen Greenblatt, »Nevidljivi meci: subverzija vlasti u renesansi« (str. 161-186), primjerom heretika Menocchia iz poznate knjige C. Ginzburga, *Sir i crvi: kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća* (Zagreb 1989), započinje propitivanje mogućnosti subverzije vlasti u renesansi. Greenblatt razvija tezu da poredak dopušta subverziju, ali je ona uvijek već integrirana u njega. Subverziji pristupa kao proizvodu moći koji služi održavanju poretka, primjerice »neprestanim ukazivanjem na opasnost«. Mogućnost subverzije religije ispituje na primjeru religijskog odnosa engleskih kolonizatora i Indijanaca na temelju spisa *A Brief and True Report of the New Found Land of Virginia* Thomasa Harriota (»nevidljivim mecima« objašnjavali su Indijanci europske bolesti koje su ih kosile). Tezu o integriranosti svake subverzije Greenblatt ilustrira i analizom Shakespeareove drame *Henrik četvrti, prvi dio*.

Louis Adrian Montrose, »«Eliza, kraljica pastira« i pastorala moći« (str. 187-219), analizira političku funkciju pastorala u engleskoj renesansnoj kulturi i tvrdi da su bile politički instrument kojim se služila kraljica Elizabeta za simboličko isticanje autoriteta i moći. Montrose navodi brojne stihove iz elizabetinskih pastorala u kojima pjesnici povezani s dvorom, pomoću pastoralnih metafora, najčešće Elizabete kao pastirice koja bdije nad svojim poslušnim stadom u miru i obilju, te religijskim metaforama uspoređivanja važnosti Kristova rođenja s kraljičinim, prenose »idealiziranu vezu između kraljice i njezinih podanika«. Osobitu važnost imali su Elizabetini pohodi po zemlji pa Monroe detaljno analizira pastoralni scenarij namijenjen izvođenju prilikom dolaska kraljice u Sudeley 1591, pun navedene metaforike i društveno-političke funkcije.

Alan Sinfield, »Kulturalni materijalizam, *Otelo* i politika vjerodostojnosti« (str. 221-249), u interpretaciji Shakespeareove drame *Otelo* polazi od tvrdnje da likovi da bi uvjerali druge koriste priče, za što je, da bi im se povjerovalo, presudno osigurati uvjete vjerodostojnosti. Sinfield ističe da istovjetno djeluje i ideologija, čija je snaga u tome što nam se čini vjerodostojnom. Za razliku od novohistorističkog »modela zamke«, predstavljenog u tekstovima S. Greenblatta, koji implicira da poredak smišljeno proizvodi otpor kako bi se učvrstio, autor navodi da, prema pristupu kulturalnog materijalizma, nije svaka subverzija integrirana. Umjesto subverzije koristi termin disidentstvo koji, prema njemu, ne prejudicira ishod već pretpostavlja neprekidnu borbu. Naglašava da su u ideologiji i u društvenom poretku nezostavno prisutne »napukline«, vidljive i u *Oteli*, primjerice u ranonovovjekovnoj napetosti između roditeljskog dogovora i želja djece pri bračnom izboru.

Stephen Greenblatt, »Improvizacija moći« (str. 251-296), u tekstu koji je poglavlje iz njegove poznate knjige *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare* (1980) ističe da je »središnji renesansni model ponašanja« improvizacija, »sposobnost da se u svoju korist okrene nepredviđeno«. Sposobnost improvizacije ilustrira primjerom španjolskih konkvistador-

skih iskorištavanja urođeničkih religijskih vjerovanja, odnosom Tudora prema katoličkom simbolizmu te retoričkim odgojem. Greenblatt analizu improvizacije moći usredotočava na interpretaciju Shakespeareove drame *Otelo*, u kojoj razloge uspjeha Jagove manipulacije nad Otelom pronalazi u Otelovom ortodoksnom shvaćanju kršćanske doktrine o spolnosti. Zaključuje da Shakespearea također karakterizira sposobnost improvizacije, pomoću koje »istražuje odnose moći u zadanoj kulturi«.

Navedeni prilozi svjedoče o brojnosti tema koje bi mogle biti zanimljive i povjesničarima. Različite su mogućnosti primjene istraživanja novih historista, od proučavanja hrvatske renesansne književnosti i kulture (npr. L. Čale Feldman, Pomlet – Greenblattov Jago?, *Forum*, br. 4-6, 2007, 572-591) do promatranja politizacije književnosti u drugim razdobljima, npr. kod književnika pravaške orijentacije. Suprotstavljanje novih historista idealizaciji Shakespearea koristan je naputak da se zbog istovjetnog dodjeljivanja kanonskog statusa Držiću krene u historiografski primjerenije pristupe. Zaključno treba istaći i poticaj novog historizma konstituiranju novih interpretativnih pristupa u suvremenoj historijskoj znanosti, posebice postavkama o premreženosti teksta i konteksta te o književnim i neknjiževnim tekstovima kao jednakovrijednim povijesnim izvorima.

Prijevod tekstova novih historista i njihovo objavljivanje u zborniku pruža vrijednu mogućnost izravnog upoznavanja s novim historizmom ili primjerice s interpretativnim umijećem njegova središnjeg predstavnika S. Greenblatta.

Branimir Janković

Rosamond McKitterick, *Charlemagne. The Foundation of European Identity*, Cambridge University Press, New York 2008.

Ugledna izdavačka kuća Cambridge University Press tiskala je 2008. knjigu *Charlemagne. The Foundation of European Identity* (Karlo Veliki – stvaranje europskoga identiteta) ugledne britanske medievistice Rosamond McKitterick. Uz ovu, autorica je napisala niz knjiga o srednjovjekovnoj povijesti s osobitim naglaskom na Karolinge: *The Frankish Church and the Carolingian Reforms 789-895* (1977), *The Frankish Kingdoms under the Carolingians 751-987* (1983), *The Carolingians and the Written Word* (1989), *Books, Scribes and Learning in the Frankish Kingdoms, Sixth to Ninth Centuries* (1994), *The Frankish Kingdoms and Culture in the Early Middle Ages* (1995), *History and its Audiences* (2000), *History and Memory in the Carolingian World* (2004), *Perceptions of the Past in the Early Middle Ages* (2006). Uz spomenuto, bila je urednicom ili jednom od urednica knjiga poput *The Uses of Literacy in Early Medieval Europe* (1990), *Carolingian Culture: Emulation and Innovation* (1994), *The New Cambridge Medieval History, II: c.700 – c.900* (1995), *Edward Gibbon and Empire* (1996), *The Short Oxford History of Europe: the Early Middle Ages*, (2001) te *The Times Atlases: Mapping History. The Medieval World* (2003).

Ovdje prikazana knjiga sastoji se od pet poglavlja: 1. Representations of Charlemagne, 2. Pippinids, Arnulfings and Agilolfings: the creation of a dynasty, 3. The royal court, 4. The king and the kingdom: communications and identities te 5. Correctio, knowledge and power, kojima su priložene bibliografija i kazala. Knjiga je opskrbljena s osam karata i jedanaest tabela.

U prvome poglavlju autorica je analizirala suvremenu percepciju Karla Velikog naglašavajući kako postoji mnogo studija koje nastoje prikazati njegov život i djelo. Zbog brojnih krivih predodžbi koje postoje o ovome vladaru, u studiji se nastojalo unijeti nove vidike u promatranju njegova vremena. Nastojalo se o crtati formiranje franačkog političkoga identiteta kroz ponovnu revalorizaciju povijesnih izvora.

Vijesti o Karlu Velikom iz 9. stoljeća igrale su glavnu ulogu pri stvaranju predodžbi o njegovoj osobi i vladavini. U djelu opata Einharda, napisanom nakon careve smrti, naslovljenom *Vita Karoli Magni*, slavio se carev način života i junačka djela. Vjerodostojnosti toga rada pridonijelo je opatovo osobno poznanstvo vladara (iako je malo znao o njegovu životu u mladosti). Einhard piše o carevim djelima unutar i izvan kraljevstva, njegovim navikama, zanimanjima, upravljanju državom te smrti. Dan je pregled ratova što ih je car vodio s Akvitanima, Langobardima, Sasima, Saracenima, Bretoncima, Bavarcima, Slavenima, Avarima i Dancima te vijesti o priznanju njegove vlasti iz udaljenih kutaka onodobne Europe. Važno mjesto u tekstu zauzima opis careva karaktera, vanjskog izgleda, znanja i sl. Ukratko, prikazan je kao moćan i uspješan osvajač te zaštitnik naroda. Rosamond McKitterick se uključuje u pitanja datacije *Vitae* te ga smješta u vrijeme »prije 817, ali zasigurno ne kasnije od 823. godine« (str. 14), odnosno na »brzo nakon 829.« (str. 55). Osobito zanimljivo je autoričino uspoređivanje Einhardova djela s velikim djelima rimskih povjesničara (primjerice Gaja Trankvila Svetonija). Uz taj izvor, važno mjesto zauzima *Gesta Hludowici imperatoris* koja donosi vijesti o životu Luja Pobožnoga (814-840), ali nudi sliku i o Karlu Velikom iz perspektive 840-ih godina. Podaci iznijeti u navedenim djelima imaju jednaku literarnu svrhu te su ovisni o bilješkama iz *Annales regni francorum* za vremensko razdoblje od 741. do 814. te reviziji istih za period od 741. do 801. godine.

R. McKitterick se bavi diplomatskim pitanjima – autorstvom, tekstem i jezikom *Annales regni francorum*, kao i kodeksom te zbirkom pisama iz opatije Saint Denis (str. 43-49). Zaključuje se kako »Annales regni francorum u razdoblju od 799. do 814. godine čine važan doprinos carskoj ideologiji« (str. 54) te je to utjecalo na način pisanja pisaca u kasnijim godinama. U nastavku anala nastoji se prikazati Luj Pobožnog kao legitimnog nasljednika nakon očeve smrti. Vraćanje na starije teme osobito je prisutno za vrijeme od 815. do 818, dok autorica donosi stajalište, temeljno na gramatičkim osobitostima teksta, kako je možda između 818. i 819. došlo do zamjene autora anala. Pisari ovog važnog izvora prikazuju franački uspon u neprekinutom slijedu još od 741, što ga čini nezamjenjivim za izučavanje toga vremena.

U drugome poglavlju nastavljaju se iscrpne analize izvora *Annales regni francorum*, *Annales fuldenses*, *Annales alemannici*, *Annales nazariani*, *Annales petaviani*, *Annales sancti Amandi*, *Annales laubacenses*, *Annales tiliani*, *Annales mettenses priores* itd. R. McKitterick nastoji o crtati uspon majordoma ka političkoj moći u merovinškoj državi. Važno mjesto u razmatranju prijenosa vlasti kod Karolinga predstavljaju pitanja oko pripreme Karla i Karlomana za vladavinu državom, na što ih je pripremao njihov otac Pipin (751-768). Slijede razmatranja zajedničke vladavine Karla i Karlomana od 768. do 771, pitanja legitimneta i nasljeđivanja prijestolja, pitanja diobe kraljevstva, aspekti oporuke Karla Velikoga iz 811, njegova nastojanja da stvori učinkovitu organizaciju upravljanja državom i sl. Autorica prati i opisuje metode kojima je Karlo Veliki povećao svoje kraljevstvo nakon bratove smrti, odnosno ratove u Saskoj, Italiji i Bavarskoj. Za razumijevanje tadašnjih političkih i diplomatskih odnosa autorica opisuje kontakte s Dancima, Obodritima i drugim Slavenima, Avarima, Sasima, Bretoncima, Avarima, muslimanima, Vizigotima i Baskima. U franačkim izvorima

iz 8. stoljeća za gotovo svaku godinu zabilježen je neki vojni pohod. U vrijeme Karla Velikoga postojala su dulja vremenska razdoblja mira; autorica smatra kako nije najsretnije rješenje pisati da nakon vremena intenzivnih vojnih operacija dolazi do obrambenih nastojanja. Jedno od obilježja unutarnje politike Karla Velikoga, pri osiguravanju stabilnosti zemlje, bilo je naseljavanje granica. R. McKitterick dakle smatra kako je kraj teritorijalnog širenja bila svjesna odluka te kako su u tome specifične bile Saska (počela se uključivati u franačku državu u vrijeme Karla Martela te misionarskim djelatnostima) i Bavarska. Karlovo osvajanje države Langobarda svoje korijene je vuklo iz djelovanja Pipina Malog kao zaštitnika papinstva. U svakome slučaju, odbacuju se jednoznačna i statična pojašnjenja načina vladanja Karla Velikoga te se izrazito uspješno uspijeva prikazati svu složenost toga pitanja.

Poglavlje naslovljeno *Kraljevski dvor* bavi se obilježjima karolinške vlasti te postojanjem mnoštva administrativnih središta države. R. McKitterick prikazuje odnos tih središta prema kraljevskom dvoru, pri čemu drži kako se dvor Karla Velikog previše promatrao kao statična i nepromjenjiva institucija te predlaže reviziju dosadašnjih stavova. U prvom redu zanimaju je putovanja vladara i dvora te kako je to djelovalo na sustav karolinške vlasti. Važno pitanje je stoga: kako je vlast funkcionirala dok se njezino središte nije ustalio u Aachenu oko 794. godine? Za razumijevanje problema važno je poznavati strukturu kraljevskoga kućanstva (»royal household«), osobitosti koje prate selidbe dvora ili kralja, stupnjeve koji dovode do ustaljivanja vlasti te pitanja centralizacije u državi Karla Velikog. Analiza kraljevskog kućanstva vrši se preko raznolikih izvora (pjesništva, spisa iz druge polovice 9. stoljeća *De ordine palatii* Hincmara od Reimsa, *Capitulare de Villis* i sl.). Svi ti izvori svjedoče o upravljanju kraljevim posjedima, zemljoradnji, obrtu i proizvodnji kao i ljudima koji rade na kraljevim posjedima, pri čemu svoje mjesto nalaze pitanja oko palača Karla Velikog te statusa Aachena. Temeljno pitanje na koje se nastoji odgovoriti jest: je li se selio dvor ili kralj?, gdje odgovor nije jednostavan i jednoznačan. U vrijeme rane vladavine Karla Velikog njegova se uprava razvijala i mijenjala širenjem države na područje Akvitanije, Italije, Bavorske i Saske. Donijeti su precizni izračuni i opisi putovanja Karla Velikog od 768. do 814. diljem države, čime se negira tvrdnja kako je čitav dvor bio u pokretu. Dok je bio na svojim putovanjima, Karlo Veliki je povremeno pozivao članove kraljevskoga kućanstva ili dvor k sebi. Njegova putovanja se, prema mišljenju autorice, ne uklapaju u sliku pokretnog upravljanja državom. Kralj je putovao zbog specifičnih razloga – u rat, na hodočašće, na skupštine, lov i sl., ali sve to ne predstavlja sustav vladanja na putovanjima. R. McKitterick drži da bi, ako se dvor promatra kao središte moći, pokretni dvor predstavljao kontradikciju jer tada ne bi bilo središta i dojma moći koje ono pruža (u statičnom obliku). No ovdje je slučaj bio takav da je kralj bio onaj koji je putovao i pozivao k sebi te na taj način predstavljao središte moći (osoba). Istaknutu ulogu u kasnijem upravljanju državom imali su kraljevi dužnosnici te sustav grofovija i *missatica* (veće cjeline koje obuhvaćaju više grofovija), gdje su nadzor vršili carski poslanici – *missi dominici*. Karlo Veliki je stvorio složen sustav službenika koji su imali ovlasti djelovanja u njegovo ime. Sustav se razvijao postupno te je car, kako je starije, sve manje putovao, dok se kao centar istaknuo Aachen. Tijekom vremena car je uvećao broj i ovlasti carskih poslanika te na taj način smanjio potrebu izravnoga uplitanja.

Analiziraju se pravna pitanja u franačkoj državi, osobito u nekim njezinim dijelovima, poput primjerice Italije, Bavorske i Saske. Svoje mjesto u tekstu zauzimaju pitanja višestruke odanosti, obveze, zakletve, vojne službe, molitve za kralja u liturgiji te kovanje novca, a daje se i zanimljivi sažetak pobune thüringijskih plemića.

Karlo Veliki nastupao je s pozicije superiorne sile onodobne Europe, a osobito je pazio na zbivanja u zemljama koje su graničile s njegovom državom. R. McKitterick smatra kako je on smišljeno, nakon slamanja Sasa i Avara, prekinuo ekspanzionističke akcije.

U posljednjem poglavlju ističe se kako su aktivnosti Karla Velikog na području učenja i kršćanske vjere povezale državu s propalim Rimskim Carstvom. On je svojim kalemljenjem na rimske, kršćanske i merovinške tradicije te njihovim preoblikovanjem formirao zaseban politički i kulturni identitet. Ekspanzija kršćanske kulture bila je dijelom karolinške politike stvaranja zajedničke kulturne baze za povezivanje carstva.

Za hrvatsku historiografiju zanimljivo je navođenje Zadra pod talijanskim imenom Zara (str. 130) te davanje kraćeg osvrtu na sudište u Rižani. Ovaj se spor naziva iznimnim (»remarkable discussion«, str. 247), ali je zato izostalo u popratnoj bilješci navođenje rezultata naše novije historiografije o ovome problemu, koji su djelomice dostupni i na talijanskom jeziku (usp. str. 247-248).

Autorica je željela kritičkim promišljanjem izvora sukobiti svoje rezultate s dosadašnjom historiografijom. Ova knjiga posjeduje zavidnu razinu argumentacije te svakako nije tek običan priručnik za proučavanje vladavine Karla Velikoga. Naprotiv, riječ je o izrazito detaljnim analizama koje obiluju »tehničkim terminima« vezanima uz srednjovjekovnu pravnu problematiku, upravljanje i sl., a koji se uvijek ne objašnjavaju. Zbog toga je pomalo neobično da se pojašnjavaju termini vezani samo uz diplomatiku – primjerice što je diplomatska analiza na str. 203, zatim što su povelje na str. 138, te što je arena na str. 138; ako se podrazumijeva poznavanje značenja drugih termina.

No diplomatske analize karolinških povelja izrazito su zanimljive. Tako je izražena skepsa oko dominantnog stajališta u diplomaciji kako je Karlo Veliki »uvijek upisivao jednu od dvije linije, koje unutar njegova monograma formiraju slovo A«, te time svaki puta sudjelovao u potvrđivanju povelje (str. 203). Ta se skepsa prvenstveno temelji na grafološkim analizama – negdje je riječ o različitoj tinti, a drugdje se čini kako je čitav monogram ispisan odjednom. Uz to, pruža se zanimljiv opis djelovanja kraljevskog pisarskog ureda i dvorskog notarijata.

Zbog obima knjige ovaj prikaz daje samo mali uvid u njezinu tematiku. No, uz vrlo iscrpne analize, impozantnu bibliografiju konzultiranih radova (preko 60 stranica), karte, genealoška stabla te tablične prikaze, ova studija zaslužuje pozornost svakoga medievista zainteresiranog za vrijeme i djelovanje Karla Velikoga.

Ozren Kosanović

Laurence W. Marvin, *The Occitan War. A Military and Political History of Albigensian Crusade, 1209-1218*, Cambridge University Press, New York 2008.

U New Yorku je 2008. objavljena knjiga *The Occitan War. A Military and Political History of Albigensian Crusade, 1209-1218* (Okcitanški rat. Vojna i politička povijest križarskog rata protiv Albigenza od 1209-1218) Laurence W. Marvina. Knjiga je podijeljena na deset poglavlja: 1. Introduction, 2. The campaign of 1209, 3. Simon of Monfort and the campaign of 1210, 4. The campaigns of 1211, 5. Drawing the noose: the campaign year of 1212, 6. The athlete of Christ triumphs: late 1212 through Muret 1213, 7. From Muret to Casse-neuil: September 1213 to December 1214, 8. The two councils and Prince Louis's crusade, January-December 1215, 9. The southern counter-attack begins: February 1216 to fall 1217,

10. The second siege of Toulouse and end of the chief crusader: 1217-1218. Uz spomenuta poglavlja knjiga sadrži karte, tlocrte albigenških utvrda, bibliografiju korištenih radova te kazalo.

Ime Okcitanija označavalo je u 13. stoljeću regiju na području današnje jugozapadne Francuske (poznatija je pod inačicom Languedoc – zemlja /gdje se govori/ »oc«; umjesto starofr. »oil«, fr. »oui«). Naziv albigenzi koristio se za pripadnike dualističko-manihejskog vjerovanja južnofrancuskih katara koji su to ime dobili po gradu Albi. Zapadni dijelovi Okcitanije formalno su pripadali francuskom kralju, dok su istočni dijelovi formalno pripadali njemačkom caru. No stvarna vlast na zapadu Okcitanije pripadala je vojvodi Akvitanije, a taj je od 1152. bio engleski kralj, koji kao vojvoda toga područja teoretski svoju odanost duguje francuskom kralju. L. W. Marvin ističe kako ustvari nitko nije imao vlast nad tom regijom – lokalni moćnici su vodili svoje vlastite politike i stvarali vlastite saveze. Najistaknutiji tamošnji plemići bili su grofovi od Toulousea, ali oni nisu vladali čitavom regijom. Svojom su se bračnom politikom povezali s najmoćnijim kraljevskim lozama zapadne Europe. Zamršeni vazalski odnosi komplicirali su političke prilike te ih dovodili do gotovo apsurdnih situacija. No početkom 13. stoljeću u Okcitaniji su na važnosti dobivali gradovi čija je ekonomska i vojna moć rasla. Brojne utvrde i gradovi nalazili su se na uzvišenjima i bili su okruženi moćnim zidinama, što je obeshrabrivalo potencijalne napadače te je najmoćnije naselje među njima bila komuna Toulouse. Zbog toga su u lokalnim trvenjima najozbiljniji ratni pohodi bili upravo između ove komune i njezinih neprijatelja. Prije križarskog rata u Okcitaniji lokalni su se sukobi sastojali uglavnom od prepada, pljački i opsada, te nije bilo izravnih sukoba vojski. No tijekom križarskoga rata došlo je do intenzivnih vojnih opsada i četiri ozbiljnija vojna sukoba na otvorenom polju; Montgey (1211), Saint-Martin-la-Lande (1211), Muret (1213) i Baziège (1219). Obje strane koristile su usluge plaćenika koji su bili raznih društvenih statusa. Rat protiv albigenza je, ističe L. W. Marvin, bio pravi križarski rat. Do njegova kraja motivi napadača su se promijenili – to više nije bio rat za uništenje heretičkog pokreta, već rat za kontrolu nad područjem. Štoviše, katarska hereza je i nakon rata opstala sve do 14. stoljeća, na što je primjerice ukazao Emmanuel Le Roy Ladurie svojom studijom o selu Montaillou u Pirinejima. Temeljna tri izvora za križarski pohod protiv albigenza su: *Hystoria Albigensis* Petra Vaux-de-Cernaya, *La Chanson de la Croisade Albigeoise* dvojce pisaca Williama od Tudele i anonimnog autora te *Chronique* Williama od Puylaurensa. Nakon ubojstva papinskog legata 1208. i sumnjičenja grofa Raymonda VI. od Toulousea, papa Inocent III. (1198-1216) poziva na križarski pohod protiv albigenških katara, koji su uživali grofovima zaštitu. Predvodnik križara protiv heretika bio je Simon IV. Monfort (1150-1218). Raymonda VI. je podupirao njegov šurjak, kralj Petar II. Aragonski. Kada je potonji poginuo u borbi, velik se broj gradova u strahu od moćnog Simona od Monforta, i neovisno o religiji, pobunio. Sve je to situaciju učinilo još složenijom. Autor preispituje ulogu pape Inocenta III, koji nije financijski podupirao rat, te njegova nasljednika Honorija III. (1216-1227), koji se pokazao malo aktivnijim. Nažalost, autor je svoju studiju usredotočio na vrijeme do smrti Simona od Monforta, tako da čitatelj nema potpunu i jednako detaljnu sliku za vrijeme od 1218. do formalnog završetka rata 1229. godine. Doduše, navodi se kako su povlastice Raymonda VI. od Toulousea prenesene na sina i nasljednika Raymonda VII. te kako su naposljetku Kapetovići stvorili uporište na jugu.

Kako je i sam autor naveo, o ratu protiv Albigenza je već sve napisano u djelima Waltera Wakefielda, Josepha Strayera, Michela Roqueberta i mnogih drugih. Ova knjiga uz analize

političkih prilika doprinosi proučavanju vojnih pitanja toga vremena, čime se prije manje bavilo. Uz to, u knjizi se na više mjesta nastoji suzbiti neka opća stajališta koja postoje kod šireg broja ljudi, a koja su vezana uz prirodu i način ondašnjeg ratovanja. Primjerice, autor opovrgava »romantične« predstave o oklopljenim vitezovima koji smjelo i samouvjereno odlaze u bitku. Ova je knjiga dobrodošao priručnik za upoznavanje srednjovjekovne Francuske, osobito onodobnoga načina ratovanja.

Ozren Kosanović

**Milan Kruhek, *Srednjovjekovni Modruš*, Matica hrvatska
– Ogranak Ogulin, Ogulin 2008, 126 str.**

U izdanju ogulinskog ogranka Matice hrvatske 2008. objavljena je monografija *Srednjovjekovni Modruš* Milana Kruheka, znanstvenog savjetnika Hrvatskog instituta za povijest. Autor je u ovom djelu prikazao dosadašnje spoznaje o povijesti Modruša i dopunio ih rezultatima novijih i vlastitih istraživanja. Modruš je, kako je istaknuto u knjizi, bio najznačajniji grad na putu između Zagreba i Senja u srednjemu vijeku, u njemu su stolovali knezovi Frankapani, a jedno kraće vrijeme bio je i sjedište Krbavsko-Modruške biskupije.

Knjigu se može podijeliti u tri cjeline: prvu, koja daje pregled povijesnih izvora o Modrušu i pisanja historiografije o njemu (str. 7-17), drugu, koja opisuje tijek modruške povijesti od njegovih početaka do stvaranja novog naselja nakon prestanka opasnosti od provala Osmanlija u osamnaestom stoljeću (str. 19-70) i na treću, koja govori o spomenicima graditeljstva srednjovjekovnog Modruša (str. 71-111).

Prvi dio knjige počinje izvještajima i crtežima suvremenika o Modrušu. Kako ne postoje sačuvani opisi i crteži izgleda modruškog grada iz srednjega vijeka, autor se okrenuo izvorima iz kasnijih razdoblja. Čitatelja se ovdje upoznaje s crtežima i opisima tada već ruševnog grada koje su sastavili krajišnici u sedamnaestom stoljeću. Oni su za autora značajni i ponovno će im se vratiti u idućim poglavljima ove knjige. Na pregled povijesnih izvora nadovezuje se i osvrt na pisanja povjesničara o Modrušu. Među ostalim, spomenuti su Emilije Laszowski, Vjekoslav Klaić, Mile Bogović i Zorislav Horvat.

Nakon što je dao kratak osvrt na izvore i historiografiju, Kruhek započinje s prikazom modruške povijesti. Ime Modruš prvi put se spominje u dvanaestom stoljeću, no autor smatra kako je on kao utvrda i naselje postojao i prije toga. Prateći povijesnu nit, u knjizi se govori o Modrušu kao središtu ogromnog frankapanskog feudalnog kneštva. On je to bio od 13. stoljeća do 1449. kada je upravo u Modrušu osam sinova hrvatskog bana Nikole IV. Frankapana podijelilo svoju očevinu. Govoreći o Modrušu autor razlikuje feudalnu utvrdu na vrhu modruškog brijega, koja se od 15. stoljeća u izvorima naziva Tržan, i naselje pod utvrdom koje je zadržalo ime Modruš. Ovo naselje imalo je svoju važnost, kako piše, »ne samo zato što je preko njega prolazila međunarodna trgovačka cesta već i zbog toga što je bio središte duhovnoga života i crkvene župe grada Modruša, što u njemu žive modruški građani kao slobodni plemići i ljudi visokoga ugleda« (str. 34). Potom se pozornost usmjerava na crkvenu povijest. Najvažniji događaj bio je dolazak biskupa u ovaj grad i prijenos biskupskog središta iz Krbave u Modruš 1460. godine. Kako Kruhek svoje tvrdnje voli potkrijepiti ulomcima suvremenih tekstova, tako je ovdje priložio ulomak teksta pape Pia II, koji je odobrio prijenos biskupskog središta, novi naslov biskupije, koja se od tada nazivala Modruškom biskupijom,

a župnu crkvu podigao na čast katedrale. Iz poglavlja slikovito nazvanog *Leta 1493. bi rasap grada Modruše* (str. 55-59) može se iščitati kako je stolovanje biskupa u Modrušu, čime je ovaj grad dodatno dobio na važnosti, trajalo samo kratkotrajno. U tom poglavlju govori se o osmanskoj vojsci koja je razorila i uništila grad Modruš, dok se njihovoj sili uspio oduprijeti samo feudalni kastrum na brijegu, Tržan. Iste 1493. godine biskup je napustio grad. I ovdje je tekst obogaćen izvornim svjedočanstvima suvremenika. Nakon te sudbonosne godine, godine Krbavske bitke, autor piše kako se život u Modrušu polako gasio, a frankapanski utvrđeni grad Tržan pretvorio u obrambenu utvrdu. Uskoro su ga Frankapani prepustili obrani krajiških vojnih vlasti. U poglavlju o životu Modruša kao krajiške utvrde opisano je pretvaranje nekad bogatog i slavnog grada u napušteni grad ruševina, nad kojim je stražu držala tek slaba vojna posada u utvrđenom Tržanu. Kraj starog Modruša, doznajemo iz teksta, nastao je mirom s Osmanskim Carstvom u Srijemskim Karlovcima 1699, kada je Modruš izgubio i svoje strateško obrambeno značenje. Početkom 18. stoljeća počela je povijest novog, današnjeg mjesta Modruš, koju autor ne opisuje.

Treća cjelina proučava spomenike graditeljstva srednjovjekovnog Modruša. Kruhek je ovdje istaknuo kako je u Hrvatskoj malo tako zanimljivih i povijesnim ostacima toliko bogatih starih mjesta kao što je Modruš, jedna od najvećih povijesnih lokacija srednjovjekovne Hrvatske. Kako, nažalost, nije bilo sustavnih arheoloških radova na istraživanju ovog lokaliteta, što autor naglašava kao veliki nedostatak, opis ruševina Modruša se oslanja prvenstveno na arhitektonska snimanja i promatranja ruševina ostataka starog frankapanskog kastruma, te na vlastita autorova istraživanja, a manjim dijelom na već spomenute planove i crteže krajiških vojnih inženjera i na opise povjesničara. Autor se ne bavi modruškim stambenim objektima, jer o njima nema podataka, nego se usredotočuje na ostatke gradskih obrambenih zidina i modruških sakralnih objekata. Iz razloga što o sakralnim objektima u izvorima postoji mnoštvo različitih, čak i proturječnih podataka, Kruhek nastoji odrediti vrijednost svih tih podataka i razriješiti bar neka pitanja na temelju rezultata vlastitih istraživanja. Glavna pitanja na koja se traži odgovor su: koji je pravi broj modruških crkava i kome se bile posvećene, zatim gdje su se te crkve i samostani dominikanaca i franjevaca nalazili nekada, te je li koja od tih crkava preživjela do danas. Najviše prostora posvećeno je župnoj crkvi Sv. Marka, koja je premještajem biskupskog središta u Modruš proširena i postala katedralnom crkvom Sv. Marije. Autor piše kako je očito da o ovom sakralnom kompleksu imamo više pitanja nego li odgovora i kako bi odgovore na ključna pitanja mogla dati samo neka buduća sistematska i dobro vođena arheološka iskopavanja ovog objekta. Poslije katedralne crkve razmatraju se opisi i položaji crkava Sv. Duha, Sv. Antuna, uz koju je vjerojatno stajao dominikanski samostan, crkvice Sv. Trojstva, problematizirana je prošlost lokaliteta na kojem se nalazi današnja modruška župna crkva, a na kraju cjeline o spomenicima graditeljstva srednjovjekovnog Modruša dan je prostor i crkvama koje ne spominju stari povijesni izvori (crkvi Sv. Stjepana, crkvi Sv. Mihovila i crkvi Sv. Katarine). Sve navedeno, tvrdi autor, upućuje kako je Modruš u srednjem vijeku bio veliko i vrlo značajno povijesno mjesto: složeni povijesni prostor svjetovno-feudalnog, crkveno-sakralnog i građansko-gradskog graditeljstva.

U *Zaključku* (str. 113-117) su sabrane sve spoznaje o Modrušu u jedan sud o njegovoj vrijednosti i značenju u hrvatskoj povijesti. Ovdje se ponovo spominju njegove uloge važnog grada na putu iz Zagreba u Senj, važnog grada u hijerarhijskoj strukturi crkvene uprave srednjovjekovne Hrvatske, središta frankapanskog glavnog i najvećeg feudalnog posjeda i

uloga građanskog naselja modruških žitelja, a naglašeno je i kako je Modruš bio eminentno hrvatski grad.

Težište Kruhekova djela stavljeno je na političku i crkvenu povijest, te na graditeljsku baštinu. Suprotno tome, gospodarska i kulturna povijest, kao ni svakodnevni život stanovnika Modruša nisu bili u prvom planu autora zbog nedostatka povijesnih izvora koji bi govorili o tome i zbog, već više puta spomenutog, nedostatka arheoloških istraživanja.

Djelo je bogato opremljeno fotografijama, slikama, zemljovidima Modruša i tlocrtima njegovih građevina, čime se pokušala dati potvrda tvrdnjama iznesenim u knjizi. Tekst je popraćen bilješkama, a na kraju djela navedena je literatura kojom se autor služio.

Sinteza dosadašnjih spoznaja o Modrušu i rezultati autorovih istraživanja izneseni u ovoj knjizi čine dobar temelj za prijeko potrebna arheološka iskopavanja Modruša. Arheološki radovi su posebno važni u svjetlu nedavnog urušavanja dijela modruških zidina, koji traži brzo djelovanje kako se ne bi zauvijek izgubio dio odgovora koji leže na modruškom brdu. Ozbiljnost situacije potvrđuje i pokretanje peticije za spas utvrde Tržan na Modrušu i drugih starih plemićkih gradova u Hrvatskoj na III. kongresu hrvatskih povjesničara koji je 2008. održan u Splitu.

Slaven Kale

Meri Kunčić, Od pošasti sačuvaj nas: utjecaj osmanske opasnosti i kužnih epidemija na ikonografiju zavjetnih slika. Primjer Splita i Trogira u XV. i XVI. stoljeću, Srednja Europa, Zagreb 2008, 205 str.

Društvenu i kulturnu povijest nemoguće je zaobići pri stvaranju cjelovite spoznaje o razvoju srednjovjekovnih društava. Nedavno objavljena knjiga Meri Kunčić, kao proširena i nadopunjena magistarska radnja, analizom zavjetnih slika pruža nam uvid u isječke upravo tih aspekata života stanovnika u istočnojadranskim gradovima Trogiru i Splitu u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Kulturnopovijesna baština hrvatskoga srednjega vijeka, a naročito njegove dalmatinske sastavnice, bila je predmetom istraživanja mnogih domaćih i stranih autora, ali su unutar njih umjetnička djela rijetko proučavana s obzirom na povijesni kontekst unutar kojega su nastala – ona su dugo bila područje istraživanja ponajprije povjesničara umjetnosti pa su u tom smislu bila podvrgnuta uskim stručnim analizama. Ova znanstvenica spada u skupinu novog vala hrvatskih istraživača koji se u svojoj metodologiji ne zaustavljaju samo na takvim analizama, već predmete svojega interesa, u ovom slučaju zavjetne slike, detaljnom analizom njihova sadržaja nastoje smjestiti u prostor i vrijeme.

U analizi osam votivnih (zavjetnih) slika autorica se prostorno ograničava na područje dviju dalmatinskih komuna, Splita i Trogira te njihovih distrikata, a vremenski na razdoblje 15. i 16. stoljeća. Razlog je tome dvojak: razdoblje je to u kojem je spomenuto područje bilo izloženo neprestanim napadima osmanske vojne sile, ali i drugom velikom neprijatelju onoga vremena, kužnim epidemijama. Analizom slika autorica pokazuje na koji su način politička, društvena i vjerska zbivanja u Europi, ali i zbivanja lokalnoga karaktera utjecala na stvaralaštvo votivnog slikarstva u kasnosrednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Dalmaciji. U »Uvodu« (11-13) nas autorica ukratko upoznaje s metodologijom te glavnim cjelinama knjige. Ističe da će nastojati ukazati na povijesnu pozadinu iz koje je nastalo votivno slikarstvo, pri čemu će posebno naglasiti učestalost kužnih epidemija i osmanskih napada kao čimbenika koji su

snažno utjecali na ikonografiju zavjetnih slika nastalih u Dalmaciji (Splitu i Trogiru prvenstveno) u 15. i 16. stoljeću.

Građa korištena prilikom istraživanja donosi se i objašnjava u cjelini »Izvori« (14-39). U nastajanju teksta ove knjige podjednako su bili važni pisani i vizualni izvori. Pisani izvori koje autorica koristi mogli bi se podijeliti u nekoliko skupina: statuti gradova (i njihove reformacije) i bratovština koji su istraženi s obzirom na aspekt religioznosti; za važnost kultova u vjerničkom životu komuna u obrađivanom razdoblju autorici su poslužili životi i legende svetaca te molitve i pjesme, dok su bilježnički spisi, kronike i govori protiv Turaka korišteni kao važan izvor za povijesnu svakodnevicu života dviju spomenutih komuna. Od mnoštva zavjetnih slika nastalih na promatranom području, autorica analizira njih osam od kojih su tri oltarna poliptiha Blaža Jurjeva Trogirana, četiri oltarne pale te jedna pala portante (prenosiva pala).

Pregled najznačajnijih i najutjecajnijih radova o kršćanskom votivnom slikarstvu autorica donosi u poglavlju »Historiografija o votivnom slikarstvu« (40-46). Veća je pažnja posvećena radovima koji se bave kasnim srednjim vijekom i renesansom pri čemu je istaknuta nekolicina stranih autora (npr. Hans Belting, Neithard Bulst). U usporedbi sa stranom historiografijom, kako zaključuje ova povjesničarka i povjesničarka umjetnosti, u hrvatskoj povijesti umjetnosti i historiografiji još se uvijek nedovoljno primjenjuje metoda proučavanja utjecaja povijesnih okolnosti na promjene u ikonografskim sadržajima sakralnoga slikarstva, ali se u novije vrijeme pojavila nekolicina autora koji u izučavanju ikonografskih sadržaja u obzir uzimaju političke, društvene i vjerske okolnosti u kojima su ti sadržaji i ostvareni (npr. Anica Kisić, Zoraida Demori-Staničić, Ivana Prijatelj-Pavičić i Emil Hilje).

Kratak pregled kasnosrednjovjekovne i ranomoderne povijesti Dalmacije, s posebnim osvrtom na povijest Trogira i Splita, Meri Kunčić daje u poglavlju »Osmanski vojni pritisak na splitsko i trogirsko područje i kužne epidemije u Splitu i Trogiru u XV. i XVI. stoljeću« (47-73). Ovdje se iznose osnovne značajke političkog, društvenog i gospodarskog života Dalmacije u 15. i 16. stoljeću te se s ciljem što boljeg razumijevanja pozadine koja je utjecala i na promjene u ikonografiji zavjetnoga slikarstva Trogira i Splita posebno analizira učestalost osmanskih vojnih napada i kužnih epidemija. U tu svrhu autorica je, na temelju analize onovremenih narativnih i bilježničkih izvora, izradila i dva tablična prikaza: Osmanski napadi na Trogir i Split i njihove distrikte (str. 60) te Kužne epidemije u Trogiru i Splitu u XV. i XVI. stoljeću (str. 70).

U dijelu knjige naslovljenom »Votivne (zavjetne) slike – definicija« (74-81) saznaje se kako se zavjetne slike smatraju posebnim žanrom kršćanskog sakralnoga slikarstva, donose se neke formalne odrednice votivnih slika, objašnjavaju se zajedničke karakteristike istih te njihovi osnovni ikonografski elementi. Autorica navodi i izvore u kojima se spominju zavjetne slike te upozorava na terminološku različitost pri korištenju pojedinih termina koji se odnose na takve slike. Na primjeru anegdote vezane uz zadarskog stanovnika Frankolusa, opisane u dnevniku zadarskog patricija Pavla Pavlovića (Paulus de Paulo), pokazuje kako je neka zavjetna slika, koja u početku nije bila zavjetna, mogla postati zavjetnom te kako je slika privatne namjene mogla postati vrlo važnom za čitavu komunu.

U poglavlju »Votivne slike Trogira i Splita s prikazima likova Bogorodice i svetaca kao zaštitnika od kužnih epidemija i Osmanlija« (82-123) Meri Kunčić analizira osam zavjetnih slika s područja Splita i Trogira prilikom čega njihov ikonografski sadržaj stavlja u kontekst okolnosti u kojima su nastale i koje su vrlo konkretno utjecale na izbor svetaca i drugih osoba

prikazanih na njima. Objašnjava hagiografsko, ikonografsko i povijesno značenje svetačkih i svjetovnih likova prikazanih na poliptisima, a pri analizi je naročita pažnja posvećena onim motivima iz života svetaca koji ih prikazuju kao zaštitnike od kuge i Osmanlija. Redom su analizirane sljedeće slike: Bogorodica s Djetetom i svecima Blaža Jurjeva Trogirana (poliptih iz benediktinske crkve sv. Ivana Krstitelja u Trogiru), Sveta Katarina Sijenska sa svecima istoga autora (poliptih iz crkve dominikanskog samostana u Trogiru), Sv. Jakov sa svecima istoga autora (poliptih iz crkve sv. Jakova na Čiovu), Bogorodica s Djetetom i svecima nepoznatoga autora (oltarna slika iz crkve sv. Kuzme i Damjana u Trogiru, danas u katedrali u Trogiru), Bogorodica s Djetetom, sv. Rokom i sv. Sebastijanom, autorstvo koje neki pripisuju Lorenzu Luzzu (oltarna slika iz crkve sv. Petra u Trogiru, danas također u katedrali).

U posljednjem poglavlju ove knjige, »Djevica Marija kao zaštitnica od kuge i Osmanlija« (124-160), prikazuje se razvoj kulta Djevice Marije od ranog srednjeg vijeka do renesanse, zatim promjene u marijanskoj pobožnosti i prikazivanju Djevice Marije te se analiziraju tri zavjetne slike: Bogorodica pomoćnica kršćana između sv. Ludovika i sv. Sebastijana Benedetta Diane (oltarna slika iz crkve franjevačkog samostana Uznesenja Blažene Djevice Marije na Poljudu u Splitu), Gospa od Pojišana nepoznatoga autora (oltarna slika iz crkve Gospa od Pojišana u Splitu) te Bogorodica od Presvetoga Ružarija Giovannija Battiste Argentija (oltarna slika iz crkve dominikanskog samostana u Trogiru). Analizom se pokazuje na koji su način kužne epidemije i opasnosti koje su prijetile od Osmanlija utjecale na promjene u prikazivanju Blažene Djevice Marije te na postupno učvršćenje Bogorodice na vrhu hijerarhijske renesansne *communio sanctorum*. Autorica ujedno pokušava slike koje nisu dosad točnije datirane preciznije datirati, oslanjajući se na njihov ikonografski program te povijesne okolnosti koje su mogle uvjetovati njihovu narudžbu i izradu.

Pri kraju knjige nalazimo »Zaključak« (161-165), popis izvora i literature (167-178), »Kazalo osobnih imena« (181-190), »Kazalo zemljopisnih naziva« (191-194), »Predmetno kazalo« (195-204), bilješku o autorici (str. 205) te reprodukcije osam zavjetnih slika analiziranih u knjizi.

Hrvatskoj su historiografiji od velike važnosti knjige koje rasvjetljavaju različite aspekte svakodnevnog života u srednjovjekovnom i renesansnom razdoblju, a naročito one koje se bave nedovoljno obrađenim pitanjima kao što su ova istražena u knjizi Meri Kunčić *Od pošasti sačuvaj nas*. Ta knjiga, pisana jasnim i razumljivim stilom, osim što dopunjava historiografske spoznaje, može poslužiti i kao vrijedan model u istraživanju i drugih prostora istočne obale Jadrana.

Ivanka Magić

Edo Merlić, *Buzeština kroz povijest, vlastita naklada, Pazin – Buzet 2008, 255 str.*

Niz monografija o prošlosti Buzeta i Buzeštine nastavlja se knjigom Eda Merlića o ovom zanimljivom i osebujnom kraju sjeverne Istre. Autor je učinio velik napor i prikupio mnogobrojne podatke i detalje, a knjigu je podijelio u više poglavlja, s brojnim zanimljivim temama.

U istraživanju povijesti Buzeta i njegove okolice Merlić obrađuje niz dokumenata iz pravne prošlosti ovog dijela poluotoka: Istarski razvod iz 1325, dvije isprave iz 1336, Statut buzetske općine iz 1435. (s dopunama iz 1575), notarsku knjigu Martina Sotolića (1492-1517) i zaključke buzetskog Općinskog vijeća (1502-1523). Istarski razvod, kao glavni hrvatsko-glagoljski

spomenik koji opisuje međe između pojedinih općina, feudalnih gospodara i Venecije, spominje i razgraničenja na Bužeštini, pa predstavlja značajan pravni spomenik ovog područja. Isprave iz 1336. odnose se na povlasticu održavanja lipanjskog sajma, a izdao ih je akvilejski patrijarh Bertrand. Buzetski statut, pak, poput statuta ostalih istarskih mjesta, sadrži mnoge elemente starijeg običajnog prava, a sačuvan je u dva izdanja, pri čemu je mlađe zapravo dopuna starijeg. Hrvatski prijevod statuta iz 1435. pohranjen je u Državnom arhivu u Rijeci, a statut iz 1575. nalazi se u Državnom arhivu u Veneciji. Martin Sotolić bio je buzetski notar i župnik, jedan od rijetkih domaćih ljudi na takvoj dužnosti. Isprave koje sadrži njegova knjiga nedvojbeno osvjetljavaju društvene, gospodarske i političke prilike s konca 15. i početka 16. stoljeća. Slično se može reći i za zaključke buzetskog Općinskog vijeća, također s početka 16. stoljeća: odnose se na popis žiteljstva, čuvanje gradskog trga i gradskih vrata, a navode i različite kazne za prekršitelje reda i mira.

Autor piše i o glagoljaštvu, bratovštinama u župama Buzet i Črnica te matičnim knjigama s područja Bužeštine. Glagoljica je na ovom području uvelike vezana za Roč, Hum i Nuglu, a djelovanje popova glagoljaša posebice je bilo istaknuto na vjerskom, prosvjetnom i uopće kulturnom polju.

Zasebno je poglavlje posvećeno rašporskim kapetanima te opisu najznačajnijih događaja iz vremena obnašanja njihovih službi (do 1511. u staroj utvrdi iznad istoimenog sela, a nakon toga u Buzetu, sve do propasti Venecije). Rašporski je kapetan bio visoki činovnik i jedan od najvažnijih rektora mletačke uprave u Pokrajini Istri.

Merlić navodi i mnogo sakralnih objekata, poput crkve Uznesenja Marijina (koja je sjedište dekanata i župe) u Buzetu, crkve sv. Donata u Bržendima, crkve sv. Andrije u Velome Mlunu, crkve sv. Roka u Črnici, te mnogih drugih. Ističe činjenicu da na Bužeštini postoji mnogo porušenih crkava ili onih kojima je promijenjena namjena. Takve su, primjerice, ruševine crkvice sv. Lucije između sela Merličići i Krbavčići, koja je ubilježena u stare austrijske zemljovide iz 1763. i 1821, ali je o njoj poznato samo to da se u blizini nalazio ljekoviti izvor pitke vode, kojom su se liječile očne bolesti, a nema podataka kada je crkvice sagrađena, niti kada se srušila. U utvrdi Pietrapelosi, na sjevernom zidu kaštela, postoji crkvice sv. Marije Magdalene, danas djelomice obnovljena, a podignuta vjerojatno u 12. ili 13. stoljeću. U funkciji je bila do 1793, a služila je za održavanje misa za žitelje utvrde i vojnike. Od crkava kojima je s vremenom promijenjena namjena valja spomenuti crkvu sv. Ulderika u naselju Most i crkvu sv. Antuna Opata u selu Opatiji. Obje danas služe kao stambeni prostor.

Interesantno je i poglavlje o žiteljstvu, u kojem se nalaze i podaci o znamenitim obiteljima (Bocchina, Flego, Furlanić, Verzi i dr.). Koristeći arhivsko gradivo, pisac donosi popis starih buzetskih obitelji, označivši razdoblje njihovog spominjanja u dokumentima. Piše zatim o svim naseljima na području koje je obradio, a spominje i znamenitu utvrdu Kostel (Pietrapelosa), koja se nalazi iznad rječice Bračane, malo sjevernije od njezinog ušća u Mirnu. Iz razdoblja antike i srednjeg vijeka podataka o Buzetu i Bužeštini ima malo, a u novom su vijeku vjerojatno najiscrpniji oni koje je župnik Petar Flego 1646. poslao novigradskom biskupu Tomasiniju za njegovo djelo o Istri.

Bužeština je, naglašava Merlić, teško nastradala tijekom Uskočkog rata (1615-1618), do tada najvećeg ratnog sukoba u Istri, koji se vodio između Austrije i Venecije. Koristeći podatke iz matičnih knjiga i nekih drugih izvora, a također i postojeće literature, autor nabraja buzetska prezimena, posebice se osvrćući na njihov današnji oblik, ako postoji. Slično potom čini i za naselja, pri čemu se uočava da se neka današnja naselja u drugoj polovici 18. stoljeća

ne mogu locirati i tadašnje im ime nije poznato. Posebni dio posvećen je razvoju grada Buze-
ta, čiji prvi kartografski spomen, prema istraživanju dr. sc. Mirele Altić, nalazimo 1470. na
zemljovidu Nicolausa Germanusa.

Za razvoj obrta u ovom kraju od velike su važnosti bili mlinovi, stupe i uljare. Tu su
i kamenolomi, ciglane, rudnici ugljena i boksita. Iako se još u rimsko doba spominje proi-
zvodnja kvalitetnog istarskog vina i ulja, podaci o zanimanjima ovdašnjih mještana postoje
zapravo tek od mletačkog doba. Tada su obrtnici uglavnom radili za svoje potrebe, ali i za
potrebe mještana i vojske. Iz izvora se vidi da su postojali i obrti kojima su se bavile pojedine
obitelji. Brojni mlinovi na Bužeštini nalazili su se najviše na Mirni i Bračani, manje na njiho-
vim pritocima i pojedinim potocima, a bilo ih je više vrsta. Predmeti od pečene gline pravili
su se od davnina, a postoje i pisani dokumenti koji svjedoče o njihovoj izradi. Primjerice,
biskup Tomasini navodi da su se na lokalitetu Minjera ispod Sovinjaka oko 1650. proizvodile
cigle. To je područje poznato i po napuštenom rudniku boksita, koji je tamo otvoren još u
16. stoljeću. Zlatno doba rudnika predstavlja razdoblje od 1786. do 1856, kada je izgrađena i
crkva sv. Petra. Oko 1810. to je područje bilo vrlo atraktivno i na njemu se, osim rudnika i
pogona za preradu boksita, nalazilo i nekoliko kuća za stanovanje, a u blizini i mlin-vodenica.

Od poznatih povijesnih ličnosti ovog dijela Istre, koje se obrađuje u sljedećem dijelu knji-
ge, valja, primjerice, istaknuti rimskog konzula Petronija Proba, pićanskog biskupa Anto-
nija Marenzija, reformatorskog pisca i prevoditelja Stipana Konzula Istranina, buzetškog
notara Martina Sotolića, veronskog biskupa i vizitatora Tršćanske biskupije Agostina Valiera,
buzetškog župnika i kanonika Petra Flega, kapetana-valputa Jurja Furlanića, konjičkog ka-
petana Marcella Gravisija, arheologa Alberta Puschija, učitelja Vinka Šepića i njegovog sina,
pravnog povjesničara i akademika Dragovana Šepića, liječnika i sveučilišnog profesora
Dušana Jakca, kompozitora i dirigenta Slavka Zlatića i dr.

U drugom dijelu knjige autor kronološki opisuje period od pada Venecije do raspada Au-
stro-Ugarske. Navodi da je početkom francuske uprave u nekadašnjoj Mletačkoj Istri živjelo
oko 89.000 ljudi, a na Bužeštini oko 10.000. Sjedište prefekta bilo je u Kopru, a upravne su
jedinice bili kotari i općine. Tijekom kasnije austrijske vlasti počela se 1873. graditi željeznič-
ka pruga Divača–Buzet–Pazin–Pula, čime se Bužeština još bolje povezala s ostatkom Istre.
Merlić potom spominje da je u gradu Buzetu prva pučka škola s nastavom na hrvatskom
jeziku otvorena tek 1887, nakon dugotrajnog otpora, jer se tvrdilo da neće imati dovoljan
broj polaznika. Od osobitog je značenja bila i gradnja Narodnog doma, koji je upravo prošle
godine proslavio 100. obljetnicu postojanja.

U Prvom svjetskom ratu s područja Bužeštine, napominje autor, poginule su 52 osobe.
Navodi potom glavna obilježja fašističke vlasti na Bužeštini, gospodarsko stanje tijekom veli-
ke krize 1929. te iseljavanje brojnih žitelja u okolne, ali i daleke prekomorske zemlje. Opisuje
i stanje tijekom Drugog svjetskog rata, u kojem je čitava Bužeština, u okviru antifašističkog
pokreta, odigrala značajnu ulogu. Nakon toga autor piše o Bužeštini u razdoblju druge Jugo-
slavije (1945–1990), s čime knjiga i završava.

Što se tiče njezine kompozicije, ističem da je način obrade pojedinih tema problemski i
analitički: povijesne prilike od prapovijesti i antike do suvremenog doba, prilozi iz pravne
prošlosti Bužeštine, rašporski kapetani, sakralni objekti, stanovništvo i naselja, obrti, poznate
povijesne ličnosti. Knjiga ima i sažetak (na hrvatskom, engleskom i talijanskom jeziku), popis
korištene literature, bilješku o piscu i kazalo.

Autorovo izlaganje teče logičnim slijedom, uz prikladna tumačenja i zaključke. Tekst je napisan laganim, jasnim i preglednim stilom, pa je pristupačan i širem čitateljstvu. Pristup obradi pojedinih pitanja i problema je interdisciplinaran i multidisciplinaran.

Što se tiče istraženosti problema, o kraju koji je ovdje obrađen – između ostalih – objavljene su sljedeće knjige: Miroslav Bertoša, Pisma i poruke istarskih rektora – *Epistolae et communicationes rectorum histrianorum*. Svezak I. Od 1607. do 1616, *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, vol. 52, Zagreb 1979; Miroslav Bertoša, *Istra: Doba Venecije (XVI-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995; *Mlunska visoravan*, Veli i Mali Mlun 2004; Božo Jakovljević, *Na zapadnim i južnim obroncima Buzestine*, Račice 2005; Slaven Bertoša, *Rašpor i Rašporski kapetanat: povijesni pregled*, Pazin 2005; Edo Merlić, *Sveti Martin na Buzestini tijekom šest stoljeća*, Pazin – Buzet 2006. Postoje i brojni članci, ovih i drugih autora, tiskani ponajprije u središnjem časopisu sjeverne Istre, Buzetskom zborniku. Merličeva knjiga na jednome mjestu pregledno objedinjuje sadržaj najznačajnijih tekstova o ovome kraju, a neke i skladno nadopunjuje novim podacima iz arhivskih vrela.

Autor je dobro proučio literaturu i objelodanjenu arhivsku građu, a također je i sam istraživao povijesna vrela o kraju o kojem piše. Uočljivo je da poznaje političke, društvene, etničke i kulturne prilike tog područja tijekom čitave prošlosti. Stoga smatram da ova knjiga, obogaćena vrlo lijepim i kvalitetnim slikovnim priložima, predstavlja zanimljiv stručni, dijelom i znanstveni doprinos istarskoj i hrvatskoj historiografiji.

Slaven Bertoša

Julijano Sokolić, *Zavičajni kalendar cresko-lošinjskoga otočja*, Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj – Otočki ljetopis Cres-Lošinj, 15, Mali Lošinj 2008, 175 str.

Zavičajni je kalendar Cresa i Lošinja pokrenut još 1979. u prvom broju *Otočkog vjesnika*, glasila Općine Cres-Lošinj. Julijano Sokolić na taj je način počeo obilježavati značajne datume iz prošlosti ovih otoka, s posebnim osvrtom na događaje i ljude, pa je gotovo tridesetogodišnje tiskanje takvih podataka pobudilo interes mnogih čitatelja jer su se saznavali podaci koji mnogima nisu bili dovoljno poznati. Autor naglašava činjenicu da mnogo toga još nije prikupljeno te da posebnu pozornost, osim arhivskom istraživanju, valja posvetiti i vrlo razgranatoj creskoj i lošinjskoj dijaspori u Italiji, Americi i Australiji, unutar koje su djelovali ili djeluju brojni znanstvenici, umjetnici i poslovni ljudi.

Ova knjiga predstavlja Sokolićevo nastojanje da podatke koje je do sada prikupio uobličio u knjigu, čime bi oni bili objavljeni na jednome mjestu i time svim zainteresiranim čitateljima postali lakše dostupni. Sukladno naslovu koji nosi, knjiga je podijeljena tako da poglavlja zapravo predstavljaju mjeseci u godini, pri čemu pisac za svaki spominje najznačajnije događaje kronološki poredane po datumu. Na kraju kalendara nalazi se kazalo imena i bilješka o autoru.

Nakladnik knjige je Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj, a tiskana je kao izdanje *Otočkog ljetopisa Cres-Lošinj*, sv. 15. Recenzenti su Franjo Velčić i Bernard Balon. Autoru je građu i fotografije ustupila Krčka biskupija te nekoliko riječkih ustanova: Sveučilišna knjižnica, Državni arhiv te Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja. Također potječu i iz sedam privatnih kolekcija.

Kalendar obrađuje raznovrsne teme iz prošlosti dvaju otoka i njihove okolice. U njemu se spominju brojni sveci te je naznačen njihov blagdan koji se slavi u pojedinim mjestima: primjerice, sv. Sidar (Cres, 2. siječnja), sv. Fabijan i Sebastijan (Dragozići, 20. siječnja), sv. Blaž (Predošćica, 3. veljače), sv. Juraj (Belej, 23. travnja), sv. Spas (Cres, 31. svibnja), sv. Ana (Vidovići i Vele Srakane, 26. srpnja), sv. Rok (Belej, Krčina i Filozići, 16. kolovoza), sv. Augustin (Srem, Plat i Verin, 28. kolovoza), sv. Mihovil (Miholašćica, 29. rujna), sv. Uršula (Podol, 21. listopada) i dr. Uz njih, zapisani su i blagdani: Svijećnica (2. veljače), Gospa Lurdska (11. veljače), Gospa Snježna (5. kolovoza). U kalendaru su spomenuti i pojedini svećenici koji su proučavali bogatu otočnu baštinu, između ostalih, Frane Dobrović (1825-1914), Antonio Petrina (1838-1914), Dinko Muškardin (1839-1904), Alfonso Orlini (1887-1969), Vjenceslav Bandera (1896-1965), Josip Vlahović (1909-2007), Antonio Vitale Bommarco (1923-2004) i dr.

Od događaja iz otočne prošlosti značajan je, primjerice, potres u Osoru (1511), osnivanje Pomorske škole u Malom Lošinj (1855), posjet austro-ugarskog cara Franje Josipa I. Malom Lošinj (1875), utemeljenje Turističkog društva u Malom Lošinj (1886), posjet Rudolfa Habsburškog najvišem vrhu Osoršćice i osnutak Hrvatske čitaonice u Malom Lošinj (1887). Meteorološka postaja u Velom Lošinj započela je s radom 1888, a krajem 19. stoljeća otvorene su hrvatske čitaonice u Nerezinama (1896), Čunskom i na Unijama (1897), nakon čega je uslijedila gradnja Narodnog doma u Cresu (1908). Godine 1947. osnovano je poduzeće »Jadranka« u Malom Lošinj, a 1954. uslijedilo je otvaranje prve benzinske postaje na otočju, također u Malom Lošinj. Potrebno je spomenuti i stvaranje Turističkog društva u Cresu (1954), Nerezinama (1957), Martinšćici i Punta Križi (1961), Iloviku (1962), Valunu (1965), Čunskom (1967) i Stivanu (1971). Tu je i nastanak poduzeća »Lošinjka plovidba« (1958), uspostavljanje prve trajektne veze Cres–Rabac i osnutak Ekonomske škole u Malom Lošinj (1960) te priključenje Cresa i Lošinja Krčkoj biskupiji (1963). Za život na otocima od velike je važnosti bilo i puštanje u promet kolskog puta Bučev–Zbičina–Pernat (1967), dovršenje asfaltne ceste Porozine–Veli Lošinj (1968), otvaranje marine za jahte u Malom Lošinj (1973) i puštanje u promet ceste Osor–Punta Križa i Hrasta–Martinšćica (1974). S područja kulture značajan je početak održavanja Osorskih glazbenih večeri (1976), a za turizam otvaranje hotelskog kompleksa »Sunčana uvala« u Malom Lošinj (1977). Godine 1979. tiskan je prvi broj *Otočkog vjesnika*, a 1985. otvorena je zračna luka na Lošinj (1985). Katedra Čakavskog sabora Cres–Lošinj stvorena je 1987, a dvije godine poslije uslijedilo je otvaranje trajektne linije Merag–Valbiska, potom i utemeljenje ogranka Matice hrvatske u Malom Lošinj (1990). ACI marina u Cresu otvorena je 1991, a planinarski dom na Osoršćici 1995. godine. Prvi je zrakoplov na Unije sletio 1996, a godinu dana kasnije pronađen je kip antičkog sportaša Apoksiomena u moru kod Orjula.

Valja zabilježiti i brojne pomorce i pomorske poduzetnike: to su, primjerice, Gasparo Craglietto (1772-1838), Nikola Martinolić (19. st.), Anton Celestin Ivančić (1813-1893), Antonio Ivancich (1881-1953), Callisto Cosulich (1847-1926), Ottavio Picinich (1858-1944), Marco Martinolich (1862-1937) i Antonio Hreglich (1877-1957). Važne spomena svakako su i ličnosti vezane za političko djelovanje: pravnik Francesco Vidulich (1819-1889), predsjednik Istarskog sabora u Poreču i poslanik u bečkom parlamentu, te pravnik Francesco Salata (1876-1944), zastupnik u istom saboru i branitelj talijanskih interesa u Austro-Ugarskoj.

Pisci i ostali kulturni djelatnici također su ostali zabilježeni u knjizi: filozof Frane Petris (1529-1597), istraživač i putopisac Alberto Fortis (1741-1803), prirodoslovac Ambroz Haračić

(1855-1916), pravnik i književnik Ante Tentor (1860-1910), etnograf Andrija Ivan Bortulin (1876-1917), učitelj Ivan Radoslović (1879-1975), sveučilišni profesor, povjesničar umjetnosti i pjesnik Andro Vid Mihičić (1896-1992), novinar i pjesnik Niko Pinčić (1902-1967), književnica i prosvjetna djelatnica Elsa Bragato (1908-2004), povjesničar umjetnosti akademik Branko Fučić (1920-1999), teolog Anton Benvin (1935-1996) i mnogi drugi.

Osim ličnosti iz prošlosti, knjiga obrađuje i naše suvremenike, koji su rodom ili svojim radom i djelovanjem vezani za Cres i Lošinj: u tu skupinu spadaju, primjerice, slikar Mate Solis; sveučilišni profesor i psihijatar dr. sc. Juraj Sepčić; dr. sc. Dinko Zorović iz Sv. Jakova, redoviti profesor Pomorskog fakulteta u Rijeci; znanstvenik i sveučilišni profesor akademik Elso Kuljanić iz Stivana; krčki biskup Valter Župan iz Čunskog i dr.

Zavičajni kalendar predstavlja vrijedni uradak, prije svega koristan kao poticaj za daljnje istraživanje svekolike prošlosti Cresa i Lošinja. Osim toga, pristupom i uporabom velike količine različitih podataka, on je i izvrstan metodološki model za slična istraživanja prošlosti pojedinih naselja spomenutih dvaju otoka. Knjiga obiluje brojnim vrlo uspješnim, starijim i novijim slikovnim priložima, pa i s tog aspekta predstavlja kvalitetan doprinos. Mr. sc. Julijana Sokolića valja pohvaliti da ju je raznolikim i pomno odabranim priložima učinio privlačnim djelom za brojne, sadašnje i buduće, proučavatelje prebogatih kulturno-povijesne baštine Cresa i Lošinja, potvrdivši se još jednom kao jedan od njezinih najboljih poznavatelja.

Slaven Bertoša

**Boris Gombač, *Atlante storico dell' Adriatico orientale*,
Bandedecchi e Vivaldi, Pontedera 2007, 469 str.**

Opsežna knjiga o pomorskoj povijesti istočnog Jadrana može se promatrati iz nekoliko perspektiva. S jedne strane autor je u nju uložio značajno radno iskustvo stečeno u europskim istraživačkim projektima usmjerenima ka jadranskom prostoru i njegovim interkulturalnim prožimanjima, istovremeno koristeći vlastite istraživačke radove o problematici istarskih i dalmatinskih esula, pri čemu nije zanemariva činjenica njegovog istarskog porijekla koje mu je omogućilo izravan doticaj s problematikom. Imajući u vidu navedene činjenice, ne treba čuditi fokusiranost knjige na novije povijesno razdoblje, prije svega na 20. stoljeće, koje obuhvaća gotovo polovicu knjige, kao ni značajna zastupljenost demografskih i političkih pitanja. Vrijednost knjige ogleda se prije svega u količini objavljenih izvornih karata te ilustracija i slika. Tako autor u knjizi donosi 387 karata te 528 ilustracija i slika, što je očito bila njegova namjera radi koje je tekstualni dio knjige znatno skromnije zastupljen.

Knjiga je sastavljena od 41 tematskog poglavlja s brojnim potpoglavljima, a pored toga opremljena je kraćim uvodom, sadržajem i opsežnim indeksom karata i ilustracija te imena i geografskih pojmova na samom kraju knjige.

Prvo poglavlje, naslovljeno *Paesaggi e geomorfologia dell'Adriatico orientale* (str. 1-14) donosi osnovne geografsko-klimatske značajke istočnojadranskog prostora i čini logičan uvod u iščitavanje preostalih poglavlja podijeljenih po razdobljima i regijama. Sljedećih pet poglavlja (str. 15-66) kronološki prate ključna politička zbivanja na jadranskom prostoru do kraja 14. stoljeća, da bi nakon njih više pozornosti autor posvetio pojedinim regijama u određenim razdobljima. Tako narednih pet poglavlja (str. 67-93) поближе prate ključne događaje u Istri, Albaniji, Bosni, Grčkoj i Dalmaciji, i to u širokom rasponu od sredine 13. do kraja 16.

stoljeća, da bi se potom autor u sljedećim poglavljima koncentrirao na rasvjetljavanje uloge ključnih jadranskih sila na razmeđu srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog razdoblja. Prije svega obrađena je povijest teritorijalnog širenja Venecije, utemeljenje i razvoj Dubrovnika kao značajne pomorske republike te je na kraju obrađena i tema sve snažnije osmanske prisutnosti u regiji do Lepantske bitke, pri čemu navedeno poglavlje završava pogledom na problematiku katoličkog stanovništva u Bosni tijekom osmanskog razdoblja.

Sljedeća tri poglavlja (str. 133-155) bave se šesnaestim i sedamnaestim stoljećem, i to ponajprije religijskim sukobima u Europi te teritorijalnim promjenama na jadranskom prostoru u promatranom razdoblju.

Autor nakon toga jedno poglavlje posvećuje problematici gusarenja na Jadranu, s posebnim osvrtom na Uskočki rat te potom iznosi demografsku situaciju u Istri i Dalmaciji tijekom 16. stoljeća.

Nakon pogleda na demografsku problematiku, pozornost je ponovno usmjerena ka pregledu političke povijesti jadranskog prostora, i to od Kandijskog rata do početka 20. stoljeća, pri čemu značajan prostor zauzimaju demografske promjene nastale u navedenom razdoblju.

Druga polovica knjige u većoj je mjeri posvećena idejno-političkim previranjima s neizostavnim pregledom demografske situacije, u odnosu na dotadašnju fokusiranost ka kronološkom pregledu povijesnih kretanja. Tako je velik prostor posvećen problematici *Risorgimenta* i iredentizma, kao i istočnom pitanju, i to kroz prizmu kako Berlinskog kongresa tako i balkanskih ratova. Demografski pregled, prije svega istarskog prostora, s posebnim naglaskom na tršćansku regiju, promotren je kroz prizmu austrijsko-talijanskih odnosa. Prvi i drugi svjetski rat zajedno s međuratnim razdobljem prikazani su kroz deset većih poglavlja, da bi sam kraj knjige bio posvećen problematici jugoslavensko-talijanskih odnosa te povezano s tim egzodusa istarskih i dalmatinskih Talijana, pri čemu je autor posljednja tri poglavlja posvetio razdoblju socijalističke Jugoslavije, poslijeratne Albanije te posljednjem ratu na Kosovu.

Vrijednost ove knjige s istraživačke strane je neosporna, i to prije svega zbog brojnih rijetko ili nikad objavljenih izvornih karata i litografija cijelog jadranskog prostora, brojnih statističkih demografskih pokazatelja, kao i činjenice da je fokusirana na široki prostor od Albanije do sjeverne Italije. S druge pak strane, imajući u vidu slabije izražen tekstualni dio, kao i činjenicu da značajan dio knjige zauzima pregled povijesnih kretanja koja ne referiraju naslovu te da je pozornost ipak ponajprije posvećena 20. stoljeću, čitatelj ne može steći dublji uvid u problematiku iz naslova knjige bez konzultiranja šire literature o jadranskoj problematici.

Dragan Markovina

László Kontler, *Povijest Mađarske: Tisuću godina u Srednjoj Europi*, Srednja Europa, Zagreb 2008, str. 555

Većina mlađih hrvatskih povjesničara iz Hrvatske koji su studirali na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti tijekom posljednjih petnaestak godina imali su priliku upoznati autora ove knjige, mađarskog povjesničara Lászla Kontlera, kao profesora i voditelja Povijesnog odjela spomenutog sveučilišta. Gotovo svi se slažu da je pohađanje njegovih predavanja osobito vrijedno iskustvo koje slušačima donosi višestruke koristi: izuzetno zanimljiva pre-

davanja dopunjena su podastiranjem brojnih informacija koje se logički povezuju u cjelinu s ciljem da se određeni povijesni isječak ili problem pojasni iz raznih aspekata; u raščlambi određene problematike Kontler koristi podjednako postignuća tzv. tradicionalne historio- grafije u proučavanju političkih, društvenih i gospodarskih pitanja kao i spoznaje tzv. »nove povijesti«; osobito su vrijedna suvremena metodološka načela koja prezentira tijekom svojih predavanja oslanjajući se na vlastito poznavanje suvremenih historiografskih metodoloških pravaca; u razmatranju određene povijesne problematike služi se interdisciplinarnim pristupom koristeći spoznaje povijesti, povijesti umjetnosti, arheologije, povijesti književnosti i drugih društvenih i humanističkih znanosti. Stoga ne čudi da je područje njegovog znanstvenog istraživanja, u vrijeme kada se većina znanstvenika svih područja nastoji usko specijalizirati, vrlo široko i obuhvaća teme kao što su povijest Mađarske i Srednje Europe, renesansna i humanistička politička misao, država i društvo u ranomodernoj Europi (16-18. stoljeće), razdoblje prosvjetiteljstva, komparativna intelektualna povijest te suvremena historiografija.

Knjiga koju ovdje ukratko predstavljamo nastala je kao plod Kontlerovih dugogodišnjih istraživanja. Prvi je puta objelodanjena na engleskom jeziku pod naslovom *Millennium in Central Europe. A History of Hungary* (Atlantisz, Budapest 1999). Budući da je pisana u *lingua franca* ili *lingua communis* Europe, dakle na engleskom jeziku, te da ju krasi visoka znanstvena razina, ali istovremeno i razumljiv i pitak stil, izdavači iz drugih europskih zemalja vrlo su se brzo zainteresirali za objelodanjivanje ove knjige računajući da bi ona mogla biti zanimljiva ne samo stručnjacima nego i čitateljima iz širih društvenih slojeva. Tako je ubrzo izašlo češko izdanje knjige (Lidové noviny, Prag 2001), rusko izdanje (Ves Mir, Moskva 2002), englesko izdanje (Palgrave/Macmillan, Basingstoke 2002), slovačko izdanje (Matica slovenska, Bratislava 2004), slovensko izdanje (Matica Slovenska, Ljubljana 2005), a uskoro se očekuje i njemačko izdanje. Budući da je knjiga očigledno postala hit u zemljama Srednje i Istočne Europe postavlja se logično pitanje koji su razlozi tome. Zato će se na stranicama koje slijede pokušati ukratko argumentirati razlozi koji su doveli do toga da jedna znanstvena historioografska knjiga postigne toliki uspjeh među čitateljima raznolikih intelektualnih profila.

László Kontler u djelu obrađuje bogatu – političkim, crkvenim, intelektualnim, društvenim i kulturnim promjenama ispunjenu – tisućugodišnju povijest Mađarske razmatrajući sveukupnost povijesnog razvitka mađarske države i mađarskog naroda, ali i svih onih naroda koji su u raznim povijesnim razdobljima živjeli u sastavu Ugarskog Kraljevstva (npr. Hrvati, Slovaci, Rumunji), a koje je u osnovi bilo ograničeno na prostor panonskog bazena. Vremenski okvir koji je obrađen u djelu kreće se od dolaska Mađara (u onovremenim latinskim izvorima poznatima pod nazivom Ungari ili Vngari) u samo srce Europe u 9. st. pa sve do najsuvremenijih događaja, vremenski odmaknutih od današnjeg trenutka tek nekoliko godina, kao što je proces primanja Mađarske u Europsku uniju. Već sama ta činjenica, dakle prikaz tisućljetnih povijesnih mijena, jasno pokazuje autorovu težnju da javnosti na sintetski način prezentira prošlost jedne od najvažnijih država Srednje Europe, koja je od ranog srednjeg vijeka pa sve do današnjih dana imala važnu ulogu u kreiranju opće političke, društvene i gospodarske situacije na spomenutom prostoru, ali i nemali utjecaj na povijesna zbivanja na jugoistoku Europe.

No, kao što je razvidno već kroz površan uvid u djelo, autor u svojim razmišljanjima ne ostaje na razini kronološkog prikaza događaja, odnosno tzv. političke događajnice, kao što su to primjerice radili povjesničari tzv. pozitivističke historiografije kasnog 19. i početka

20. stoljeća s ciljem isticanja povijesnih državotvornih argumenata. Naprotiv, on u svojim znanstvenim razmatranjima odlazi mnogo dalje tražeći u ukupnosti povijesnih zbivanja sve čimbenike koji su utjecali na mađarsku društvenu, političku, pravnu, crkvenu, intelektualnu i povijest svakodnevnog života u razdoblju od jednog milenija. Koristeći se suvremenim historiografskim metodama, autor ne razmatra zasebno političku povijest, zasebno gospodarsku povijest ili pak zasebno crkvenu povijest Mađarske. Oslanjajući se na svoje izvrsno obrazovanje stečeno u najuglednijim znanstvenim ustanovama Europe i SAD-a (London School of Economics and Political Science, Oxford University, Cambridge University i St. Antony's College u Engleskoj, Rutgers University u SAD-u, Wolfenbüttel i Max-Planck-Institut für Geschichte u Njemačkoj, University of Edinburgh u Škotskoj, European University Institute u Firenzi u Italiji) kao i na cjelovito poznavanje relevantne literature (ne samo i ne nužno historiografske, nego i s područja povijesti umjetnosti, književnosti, prava i drugih društvenih i humanističkih znanosti) te velikih fondova latinskih, njemačkih, mađarskih, slavenskih i osmanskih vrela za svako pojedino povijesno razdoblje, autor donosi cjelovitu sliku ugarske, odnosno mađarske povijesti, u kojoj su njezini raznoliki aspekti povezani u logičku cjelinu. Što je posebice važno, autor ukazuje da npr. jedan politički ili crkveni događaj nije imao posljedice samo i isključivo na istovjetnu domenu već se on, ponekad teško uočljivim putevima, odražavao i prostirao na sve aspekte svakodnevnog života naroda koji su živjeli na prostoru Ugarske/Mađarske. Upravo autorova sposobnost uočavanja prikrivenih procesa, kraćeg ili dužeg trajanja, kao i lakoća kojom pronalazi i prezentira veze između, laiku, a nerijetko i povjesničarima, crkvenih prilika i gospodarstva ili pak političkih prilika i slobode intelektualnog izražavanja, pokazuje da je ovo djelo napisano na tragu i u duhu tzv. »totalne povijesti«, u kojoj se proučava i pokušava pronaći međuovisnost svih povijesnih događaja unutar jednog povijesnog razdoblja (npr. srednjeg vijeka), ali i između raznih povijesnih razdoblja (npr. renesansa kao produženi srednji vijek sa svim svojim posebnostima).

Valja također naglasiti da je ovo djelo od izuzetne važnosti i za hrvatsku historiografiju zbog činjenice da se u knjizi nerijetko obrađuju problemi koji su izravno vezani uz hrvatsku povjesnicu, a što je posljedica devetstoljetne čvrste, personalnom unijom određene, povezanosti Hrvatskog Kraljevstva s Ugarskim Kraljevstvom. S obzirom da su odnosi između Hrvatske i Mađarske već od 1102, a posebice u 19. stoljeću, u vrijeme buđenja nacionalnih pokreta i kreiranja nacija, bili vrlo zategnuti, to se odražavalo na sve aspekte intelektualnog života, a osobito na historiografije dviju zemalja. Tako su tijekom 19. i početkom 20. stoljeća i mađarska i hrvatska historiografija nerijetko bile u službi dnevopolitičkih zbivanja, pri čemu se potpuno zaboravljala temeljna zadaća historiografije, a ta je da se na temelju znanstvene analize postojećih izvora objektivno prikaže prošlo vrijeme (ili kako je sažeto istaknuo otac hrvatske historiografije, Trogiranin Ivan Lučić-Lucius u 17. stoljeću, zadaća historiografije je »svjedočenje istine« odnosno *testimonium veritatis*). Naravno, takve su tenzije davno napuštene u obje historiografije, a ovo je djelo dokaz da se i o najosjetljivijim povijesnim problemima (od tzv. Pacta conventa iz sredine 14. stoljeća do Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868), koji su stoljećima opterećivali međusobne odnose, može pisati na objektivnan način, utemeljen na analizi izvora, primjeni suvremenih znanstveno-metodoloških načela i u skladu s intelektualnim standardima ponašanja uvriježenima u suvremenom europskom civilizacijskom okruženju. I to je jedna od vrlo vrijednih kvaliteta ovog djela. Uostalom, i hrvatska je historiografija, posebice u posljednjih dvadesetak godina, neopterećena političkim pritisci-

ma, producirala nekoliko izuzetnih sinteza hrvatske povijesti koje su svojim metodološkim pristupom, strukturom i sadržajem u cijelosti na razini suvremene europske historiografije.

Imajući u vidu sve dosadašnje sinteze, kako mađarske povijesti tako i povijesti Hrvatske, koje su nastale od druge polovine 19. do početka 21. st., jasno je da se u slučaju Kontlerove monografije radi o velikom kvalitativnom pomaku jer je to sinteza koja nije ograničena isključivo na političku događajnicu već je u njoj, od strane jednog autora i u skladu s načelima suvremene povijesne metodologije, prikazana povijest mađarske države i mađarskog naroda, kao i narodâ koji su živjeli ili žive na njenom prostoru u svim njezinim segmentima, kako političkim tako i gospodarskim, kulturnim, znanstvenim, pravnim, umjetničkim i crkvenim. U tom je smislu Kontler izuzetno objektivan jer se ne libi naglasiti raznolike doprinose hrvatskih, slovačkih, rumunjskih, talijanskih, židovskih i drugih pojedinaca ukupnoj mađarskoj milenijskoj povijesti u središtu Panonije. Pri tome valja posebice naglasiti da autor ove segmente ne razmatra i ne prikazuje separatno već uspješno naglašava čimbenike koje su utjecali na njihovu međuovisnost.

Iz spomenutih razloga djelo predstavlja izvrstan doprinos mađarskoj historiografiji, postavlja je na razinu suvremene europske povijesnice, ali je istovremeno i odličan predložak koji daje metodološke smjernice za izradu neke buduće slične sinteze hrvatske povijesti. Posebice stoga što autor u djelu donosi niz podataka i razmišljanja, utemeljenih na analizi vrela ugarske provenijencije, a koji su do sada bili nepoznati u hrvatskoj historiografiji, što zbog jezične barijere što zbog nepoznavanja pojedinih zbirki objavljenih i neobjavljenih izvora.

U skladu s temeljnim nastojanjem autora da se mađarska povijest, a unutar nje u pojedinim povijesnim trenucima i hrvatska, slovačka i rumunjska, prikaže bez krutog praćenja standardne kronološke podjele na srednji vijek, novi vijek, razdoblje prosvjetiteljstva, vrijeme nacionalnih integracija u 19. st., povijest 20. st., obilježena s dva svjetska rata i blokovskom podjelom, te najnoviju povijest, on u ovom djelu preferira povijesnu podjelu u skladu s dominantnim idejama i misaonim ozračjem koji su obilježili određeno razdoblje znatno više nego neki vojni sukob ili politički ugovor.

I upravo zbog toga što je djelo neopterećeno bezbrojnim faktografskim podacima o godinama i datumima, te više ili manje značajnim osobama, ono je vrlo čitko, pisano lijepim književnim stilom koji je jasan i razumljiv ne samo stručnjacima već i široj čitalačkoj publici. Pored toga, ovo je doista jedinstvena prilika da hrvatski čitatelji, kako profesionalni povjesničari tako i laici, steknu nove spoznaje o dugotrajnim političkim, pravnim, crkvenim, intelektualnim i gospodarskim vezama između dva naroda – Mađara i Hrvata – tijekom njihova gotovo milenijskog zajedničkog života u jednoj državnoj zajednici. Pri tome treba naglasiti da autor nikada ne zaboravlja naglasiti nacionalnu pripadnost ljudi koji su se uzdignuli do samih vrhova političkog, crkvenog, gospodarskog i intelektualnog života unutar Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva, a posebice kada je to slučaj o Hrvatima (npr. Ivan Vitez od Sredne, Ivan Česmički ili Nikola i Petar Zrinski, ban Josip Jelačić). No, sagledavajući njihovu ulogu u širem kontekstu, u okviru Habsburške Monarhije ili Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva, ovo djelo znatno doprinosi cjelovitijoj znanstvenoj spoznaji o životu i djelovanju pojedinih Hrvata, te nema sumnje da će pored njegove korisnosti za cjelokupnu hrvatsku historiografiju, ono ubuduće biti nezaobilazno u hrvatskoj enciklopedistici i leksikografiji.

Zoran Ladić

**1918. – Kultura sjećanja. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti,
ur. Tihomir Cipek i Olivera Milosavljević, Disput, Zagreb 2007, 246 str.**

Godine 2006. na hrvatskom se tržištu pojavio zanimljiv zbornik radova, *Kultura pamćenja i historija*, koji je ponudio nekoliko primjera problematike »kolektivnog pamćenja i historije« u Francuskoj i Njemačkoj te bivšoj Jugoslaviji, a svojim teorijskim promišljanjem »historijske svijesti pojedinca i naroda« u sintagmi »tko se prisjeća, (što je sjećanje), u kojem kontekstu, gdje i nasuprot čega« hrvatskoj je javnosti po prvi put približena jedna novija grana historio- grafije. Sljedeće godine u izdanju izdavačke kuće Disput pojavljuje se i ovaj zbornik radova, *1918 – kultura sjećanja. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, u kojemu su tiskani radovi s međunarodnog znanstvenog skupa Zaklade Friedrich Ebert »Kultura sjećanja: Bošnjaci, Srbi i Hrvati u komparativnoj perspektivi« održanog 25-26. studenoga 2006. u Banja Luci. Kao što se vidi i iz samoga naslova, kao »točka loma« pojavljuje se 1918. godina – godina »ujedinjenja ili prisajedinjenja«, tj. stvaranje nove države, Jugoslavije. Osnovni cilj konferencije bio je ukazati na funkciju kulture sjećanja u oblikovanju kolektivnih identiteta te kako se to pamćenje i sjećanje na prošle događaje koristi u političkoj borbi za legitimaciju vlastite politike i delegitimacije protivničke pozicije. Osim jednog članka, u zborniku prevladavaju radovi posvećeni povijesti i njezinoj manipulaciji od strane »političkih elita« Hrvata i Srba, koje povijest prije svega zanima kao političko oružje, jer je borba za prošlost ujedno borba za sadašnjost i budućnost. Politika povijesti čini i velik dio politike identiteta svake nacije te se u ovim radovima mogu pratiti putevi kojima su ta dva naroda, u svojevrsnom »vakumu povijesti« nakon pada komunističke paradigme, počeli tragati za »izgubljenom ili pravom« istinom o svojoj prošlosti. Zbornik je podijeljen na četiri cjeline: Politike prošlosti, Povijesne prijelomnice, Studije slučaja te Udžbenici povijesti i 1918. godina.

Tihomir Cipek, »Politike povijesti u Republici Hrvatskoj. Od 'puška puče' do 'Hristos se rodi'« (13-27), uvodi nas u najbližu prošlost u kojoj je prevladavala politička funkcija prošlosti, koju ne zanima istinitost ili točnost nekih povijesnih interpretacija, već samo motivi njihove uporabe u političkoj borbi. Ta potraga za nacionalnom prošlošću počela je još u SFRJ, kada se počela napuštati službena politika veličanja uloge Tita i partizanskog pokreta, koji su u to doba bili prikazivani kao »apsolutno dobro«. Put prema kritičkoj revalorizaciji jugoslavenske povijesti otvorile su srbijanske političke i znanstvene elite koje su potpuno razbile dotadašnju komunističku paradigmu, tj. okrenule su je naglavce. Prema njima je Tito bio samo Hrvat koji je nametnuo »pogubni federalizam«, KPJ zapravo poluga u rukama Hrvata i Slovenaca, ciljevi Kominterne u osnovi su bili razbijanje Jugoslavije, dokazivana je suradnja komunista i ustaša u tzv. Ličkom ustanku 1932, SANU (Vasilije Krestić) je oblikovala teze o genocidnosti hrvatskog naroda, sve u cilju uvjeravanja vlastitih sunarodnjaka da su »Hrvati bez obzira na to jesu li komunisti ili ustaški fašisti, uvijek u osnovi hrvatski nacionalisti koji su uvijek radili protiv srpskog naroda«. Počeo se uspostavljati novi diskurs koji je tumačio da su Srbi po svojim pravima primaran narod u Jugoslaviji, koji se mora vratiti svojoj »pravoj prošlosti« – kosovskom mitu, Kraljevini Srbiji i monarhističkoj Jugoslaviji. Sve žrtve koje je srpski narod podnio za stvaranje ove države pripisuju se Hrvatima i muslimanima, te se tako stvara mit o vječitoj žrtvi, a samim time i mit o srpskim vjekovnim neprijateljima. Istodobno, u Hrvatskoj također počinje vlastita interpretacija prošlosti, koju uglavnom vode pobjednički HDZ i predsjednik Franjo Tuđman, koji u cilju »svenarodne pomirbe« dopušta da u javnost dođu dotad prešućivani povijesni događaji, osobito komunistički zločini. Komunistička

diktatura se u osnovi proglašava srpskim proizvodom. Tijekom srpske agresije na Hrvatsku počeo je potihom prevladavati diskurs koji je rehabilitirao ustaštvo i njegove nosioce, iako to po mišljenju autora nije bio cilj Tuđmanove ideologije, koji nikada nije podržavao ustaštvo; ipak, Tuđmanova je ideja »svehrvatske pomirdbe« na neki način rehabilitirala ustašku mitologiju i vratila je u javni diskurs. U službenim se istupima vlast HDZ-a čuvala od povezivanja s ustaškim simbolima, ali je u neslužbenim krugovima taj dio hrvatske prošlosti dio članstva stranke s više ili manje oduševljenja prihvaćao. S vremenom, a posebno nakon pobjedničke operacije »Oluja«, političke strasti su se počele smirivati, sve dok se pobjedom SDP-a na izborima 2000. u središtu prijepora nije našla interpretacija Domovinskog rata. Taj je rat za desnicu postao nedodirljiva svetinja, izvan svake racionalne interpretacije (u obrambenom ratu nije moguće počinuti ratni zločin), dok je druga strana prenaplaćavala loše strane Domovinskog rata i operacija »Bljesak« i »Oluja« (stradanje civilnog srpskog stanovništva). Gubitkom vlasti SDP-a 2003. na vlast ponovo dolazi HDZ koji sada pod vodstvom novog vođe Ive Sanadera promiče nove vrijednosti, te vodi demokratsku politiku koja ima za cilj uspostavu istinskog nacionalnog pomirenja, suradnju sa srpskom zajednicom u Hrvatskoj te priključenje Hrvatske Europskoj uniji. Autor zaključuje da je politička funkcija povijesti neizbježna, te da se povijest javlja kao materija koja se stalno nanovo formira.

Drugi autor, Sulejman Bosto, u radu pod naslovom »Teorije sjećanja. Motivi, pretpostavke, kontekst« (27-43) piše o vakuumu koji je ispunio tranzicijske zemlje u Europi i koje su sada u kompenzacijskom stadiju nove samointerpretacije i samorazumijevanja vlastitih društava. Raspad starog sistema ostavio je simboličan deficit i gubitak orijentacijskog horizonta. Ta praznina traži da se nađu novi oblici tumačenja tih zajednica i nove vrijednosne interpretacije koje garantiraju stabilnost i sigurnost novih društava. Autor tu uvodi Sloterdijka i njegovu tezu da se svaki pojedinac rađa u već jednom gotovom, započetom svijetu (društvu, kulturi, tradiciji), te da nikada ne započinje od nultog početka, nego uvijek u početku koji se dogodio daleko prije nas. Ovdje se uvodi patos »majke roditeljice« iz kojega kulta proizlazi cijeli simbolični vokabular dotične kulturne zajednice – povijesna teologija društva. Preko Sloterdijka autor postavlja pitanje »da li sve ono što je zatečeno i tradirano bezuvjetno topos Dobra, Istine i Ljepote; ne treba da se toj velikoj »roditeljici« (tradiciji) baš bezuvjetno pokoravamo prihvaćajući njezinu »normativnu nužnost« jer ta tradicija nosi i slijepe mrlje i svoje tamne strane. Postavlja se pitanje kako smisleno orijentirati naše sadašnje živote i povijesne određenosti, a da time ne postanemo niti robovi niti gospodari prošlosti, pogotovo ne robovi njezina političkog mitologiziranja i dnevno-političkog manipuliranja.

Olivera Milosavljević nas svojim radom »Metodološke pretpostavke istraživanja nacionalnih stereotipa. Primer: 1918 – 'oslobodioci' i 'poraženi'« (43-55) vraća središnjoj ideji skupa, 1918. godini i njezinoj interpretaciji kod srbijanske elite tijekom 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća. Autorica na početku postavlja tezu da je teško dokazivo da su »narodi« 1918. čeznuli za nezavisnim državama, te da tu nema pojednostavljenih crno-bijelih slika. Naprimjer, protivnici Jugoslavije koji su desetljećima važili za negativce, u promijenjenoj društvenoj situaciji postali su »vizionari«. U suvremenoj percepciji prošlosti povijesni stereotipi uglavnom se svode na nacionalne stereotipe. Ovdje počinje analiza vizure »1918.« u glavama srbijanske elite koja je u toj godini vidjela onu točku prijelomnicu srpskog 20. stoljeća. »Kamen – međaš je nesumnjivo 1. decembar 1918. Prethodna srpska istorija nije ukazivala na verovatnost, a kamoli neminovnost jednog takvog bizarnog eksperimenta, kao što je jugoslovenski [...] Srbi su bili žrtve sopstvene ekscentričnosti. Abdikacijom od sopstvenog, omogućili su neslu-

čeno uspješno ostvarenje projekta i interesa svih okolnih naroda.« Prema autorici, u temelju svakoga nacionalnog stereotipa nalazi se iracionalna argumentacija koja uvijek ima sasvim racionalno opravdanje. Godina 1918. u srpskom medijskom prostoru označena je kao godina diskontinuiteta višestoljetne pravocrtne »prirodne« povijesti, a u tome se nalaze i pravi uzroci jugoslavenske drame: ili, kako tvrdi D. Čosić, »u nejedinstvenim motivima i nepovoljnim uvjetima ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca [...] To ujedinjenje, zasnovano na zabludi i svesnoj obmani sebe i sveta o etničkom jedinstvu [...] to ujedinjenje bilo je ujedinjenje ratnih pobjednika i poraženih, oslobodioca i oslobođenih. A u istoriji, oslobodioci nikada nisu bili samo oslobodioci, a niti su oslobođeni ikad pravdom, istinom i lojalnošću uzvratili oslobođiocima«. U toj se tezi, smatra autorica, krije unutrašnja kontradiktornost koja uopće nije slučajna jer ne želi odgovoriti na pitanja: kako su pobjednici u odnosu na poražene osloboditelji, a kako poraženi istovremeno mogu biti oslobođeni, odnosno, kako neslobodni mogu biti poraženi od svoga osloboditelja, a kako osloboditelji pobjeđujući poražene istovremeno mogu da ih oslobađaju. Autorica dokazuje neosnovanost takvog načina mišljenja srpske elite, a citirajući Čedomira Popova ona pokazuje »lukavost uma« i dalekovidnost, kako to vide srpski historičari, »onih hrvatskih i slovenačkih prvaka koji su u julu 1917. sa Vladom Srbije postigli sporazum o obrazovanju centralističke Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, jer je za njih Jugoslavija bila 'uspurna stanica' izgrađena na kostima milionskih srpskih žrtava, ka samostalnim državama Hrvata i Slovenaca«.

U drugom dijelu zbornika Goran Gretić piše zanimljiv rad »'Veliki rat' u liku sukoba kulture i civilizacije« (55-77). Analizirajući uzroke Prvog svjetskog rata, donosi različite interpretacije iz redova najviših njemačkih i francuskih intelektualaca (filozofa, književnika, sociologa, politologa) toga doba. U njemačkoj »ideji 1914.« dolazi do radikalnog odbacivanja i negiranja dostignuća i vrednota zapadne civilizacije i kulture prosvjetiteljstva kao francusko-engleske baštine. Tom zapadnjačkom načinu mišljenja suprostavljao se osebujni njemački duhovno-kulturni i politički razvoj ili njemački »poseban put« (*Sonderweg*). Suprostavljajući se prosvjetiteljskoj revoluciji Zapada svojevrsnom »konzervativnom revolucijom«, njemački autori su veličali rat kao »potvrdu svjetskog potvrđivanja njemačke unutarnjosti«, teorijom W. Sombarta o ratu »trgovaca protiv junaka«; trgovci su, dakako, prostački kapitalistički Englezi. Tijekom rata došlo je do opće konfrontacije europskih akademskih elita oko tumačenja i vođenja rata. Radilo se o velikom »duhovnom ratu« koji se vodio velikom žestinom. U krajnjoj liniji ustanovljena je temeljna razlika između pojmova njemačke »kulture« i zapadnoeuropske »civilizacije«. Sve je počelo apelom engleskih i francuskih intelektualaca njemačkima da se ograde od pruskog militarizma i nepoštivanja ratnog i huminitarnog prava (bombardiranje sveučilišne knjižnice u Louvenu i katedrale u Reimsu). Međutim, taj apel prouzročio je posve suprotan učinak jer se u »Proglašenju devedesettrojice«, u kojemu su nastupali reprezentativni njemački znanstvenici, umjetnici i pisci, podržavala njemačka državna politika. S tim proglasom solidaliziralo se i mnoštvo sveučilišnih profesora u Njemačkoj, a i poznati historičar F. Meinecke je veličao njemački militarizam kao bedem u obrani kulture Srednje Europe. Uskoro se počela uobličavati njemačka »ideja 1914.«, koja je stvorila pojam »njemačke slobode« superiorne zapadnjačkom pojmu individualizma i sustavu parlamentarizma. U tom velikom sporu posebno je značajno mjesto našao njemački sociolog G. Simmel koji je u ratu vidio vitalističke snage i odobravao rat kao sredstvo obnove kulturnog života okoštalog u materijalizmu i rutini. Nasuprot tome, francuski sociolog E. Durkheim očekivao je da će rat okončati mrsko prusko-njemačko mehanističko shvaćenje države te vratiti nov društveni

poredak zasnovan na oslobođenom pojedincu. Mnogi francuski intelektualci, poput E. Lavissea, nisu vjerovali u mogućnost pomirenja s Njemačkom, zemljom »barbarske kulture«. Henri Bergson (drugi filozof koji je dobio Nobelovu nagradu) u svom spisu o ratu borbu protiv Njemačke proglasio je ratom civilizacije i barbarstva. Optužio je njemačku filozofiju da podstiče brutalnost, požudu i najniže ljudske poroke. Georg Simmel, njemački sociolog, hvali kolektivnu opijenost ratom jer Njemačku treba voljeti, jer ta ljubav proistječe iz najviše instance našeg bića. Simmel je pisao i o »probuđenoj egzistenciji« vojnika u ratu – taj vojnik sada posjeduje životniji odnos spram »vojnog stroja« nego što je bio njegov odnos spram stroja koji je opsluživao u tvornici. Taj individuum-ratnik, po Simmelu, u sebi nalazi volju i snagu cjeline te time uvećava vlastitu snagu. Po njemu filozofija gubi u ovom trenutku smisao jer cijeli filozofski aparat postaje ljuska ispražnjena od života. Možda je najjasnije razliku između njemačke »kulture« i zapadne »civilizacije« objasnio T. Mann (za vrijeme nacizma potpuno se odrekao svojih postavki i postao njegov ogorčeni neprijatelj): »civilizacije i kulture nisu samo nešto nejednako, nego su i opreke, koje čine neke od mnogih pojavnih formi vječnog suprotstavljanja i protivljenja duha i kulture [...] Kultura može obuhvaćati proroštvo, magiju, pederastiju, žrtvovanje ljudi [...] najčudnije zločine. No civilizacija je um, prosvjetljenost, ublažavanje, uljudživanje, skeptičnost – duh. Da, duh je civilan, građanski, on je zakleti neprijatelj nagona, strasti, on je antidemoni, antiherojski [...] Genij, posebno u liku umjetničkog talenta, možda posjeduje duh i ambicije duha [...] ali po svojoj biti on pripada sasvim drugoj strani [...] a njegovo preobraženje i obuzdavanje mi nazivamo kulturom«. Taj slom europske civilizacije i »europskog duha« odrazio se i na poslijeratno razdoblje u djelima Kafke (*Preobražaj*), Krausa (*Posljedni dani čovječanstva*), Musila (*Čovjek bez svojstava*), Prousta (*U potrazi za izgubljenim vremenom*), jer se iz iskustva proživljenog rata ne daje nova perspektiva iskustva vremena; sve ono što se dogodilo prije rata je nešto što se dogodilo jako davno, kao da je nekom provalijom odvojeno od sadašnjosti, i više nema nikakvo značenje za život današnjice. Početak i kraj »velikoga rata« pokazuje se kao prekretnica u shvaćanju čovjeka i njegova svijeta, naime prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Sljedeći autor, Stjepan Matković, u radu »Prijelomna 1918. u hrvatskoj politici« (77-93) obrazlaže djelovanje svih relevantnih političkih skupina i stranaka u Hrvatskoj u vezi s time kako se pristupalo pitanju sloma Austro-Ugarske i na koji način su hrvatske elite tražile politička rješenja za novonastalu situaciju. Hrvatska politička elita je dočekala završnicu Prvog svjetskog rata duboko podijeljena. Ta neslaganja su proizvod nasljeđa 19. stoljeća koje nije donijelo posve jasnu sliku o hrvatskom nacionalnom identitetu. Glavno je pitanje bilo treba li južnoslavensko pitanje riješiti u Monarhiji ili izvan nje. Prema autoru, sve do polovice 1918. niz čimbenika je još išao u prilog očuvanju Dvojne Monarhije. Znatno dio hrvatskih političara smatrao je da je Austrija i dalje nezaobilazan dio elementa reda u Europi koji se ne može izbjeći, te da Austro-Ugarska kao velesila ne može samo tako nestati s političke karte Europe. Druga činjenica je govorila o prednosti činjenice da su svi Hrvati bili u sklopu Austro-Ugarske, te je trebalo samo postići unutarnje preuređenje. Tome je išlo u prilog i sve veće proširenje glasačkih prava u ugarskom dijelu Monarhije, te se time nagovještavala redistribucija političke moći, u slavensku korist, a time i u hrvatsku. Važan čimbenik bila su i gospodarska kretanja, te »kapilarna povezanost« austro-ugarskog tržišta od 52 milijuna ljudi. Autor ističe i kontroverznu studiju ekonomista Vladimira Stipetića (*Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine*, *Rad HAZU*, 478, Zagreb 1999, 81-133) u kojoj se pokazuje da je Hrvatska uoči Prvoga svjetskog rata imala dinamično gospodarstvo u Austro-Ugar-

skoj, te po svim pokazateljima išla polaganim putem prema sve većoj modernizaciji društva, posebno u odnosu na srbijansku i crnogorsku državu. Što je, po Matkoviću, išlo u prilog »protuhabsburškom« rješenju? On ističe da je politika »nagodbenjaštva«, koja je uspostavila dva gospodara u državi: Austrijance i Mađare, te rigidno održavanje takvog dualističkog sustava, poticalo nepremostive nacionalne razlike i težnje za nacionalnim slobodama. Usko savezništvo sa sve jačim Njemačkim Carstvom pobornici južnoslavenske uzajamnosti prepoznali su kao težnju za podčinjavanjem slavenskih naroda jugoistoka, koji su trebali biti »apsorbirani pod germanskim plaštem formirane Mitteleurope«. U hrvatskom slučaju pokazivalo se da su hrvatski predstavnici u zajedničkim poslovima posve marginalizirani i posve periferan faktor u državnim poslovima. (Izuzetak su bili potomci hrvatskih aristokratskih obitelji te visoki vojni časnici hrvatskog podrijetla.) Konačno, jedan od velikih sporova bilo je financijsko pitanje, jer je prevladavala teza o neodrživosti hrvatske financijske ovisnosti o Ugarskoj. Glavni protivnik Austro-Ugarske bio je Jugoslavenski odbor, koji se u emigraciji zalagao za stvaranje nezavisne jugoslavenske države u zajednici sa Srbijom. U suprotnom taboru izraziti protivnici rušenja Austro-Ugarske bili su »frankovci«, pristaše Stranke prava. U svojim iluzijama da će svoju stranku učiniti sposobnom za preuzimanje vlasti u Hrvatskoj, ističući dinastičnost i legitimizam, često su bili iskorišteni od austro-ugarskih državnika koji su im davali načelnu potporu, ali ne i pristup vlasti. U takvim okolnostima najveću evoluciju doživio je dio pravaša pod vodstvom Mile Starčevića »milinovci«, koji su naglašavali emancipaciju Hrvatske, ali i spremnost za sporazum sa Srbijom. U ratnom Saboru milinovci su otvoreno aludirali na slom Austro-Ugarske, smatrajući da bečki dvor uopće na računa s Hrvatskom. Ta promjena iz pobornika hrvatske u pobornike jugoslavenske državnosti uskoro je dobila i programatsku podlogu. Sve to je omogućilo da u procesu ujedinjenja sa Srbijom milinovci odigraju važnu ulogu kao središnja hrvatska stranka. Što se tiče vladajuće Hrvatsko-srpske koalicije, ona je u ratu zauzela pragmatično stajalište o suradnji s dualističkim nositeljima vlasti i čekala ishod rata. U njoj su većinom prevladavali projugoslavenski elementi, samo je u pitanju bilo pitanje ujedinjenja sa Srbijom. Ivan Lorković, vođa hrvatskih »naprednjaka«, zalagao se za ravnopravne pregovore sa Srbijom, pri čemu je došlo do neslaganja sa Svetozarom Pribičevićem, neformalnim vođom Hrvatsko-srpske koalicije. Zanimljivo da je uz bok »frankovcima« išla i tadašnja Hrvatska pučka seljačka stranka Stjepana i Antuna Radića, koja je pred sam kraj rata načinila skok u suprotan tabor. Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slovenije nije imala veću ulogu u hrvatskom političkom životu. Na kraju treba istaći i stajalište Hrvatskog katoličkog pokreta (HKP), koji se pod vodstvom krčkog biskupa Antuna Mahniča i publicista Janka Šimraka zalagao za politiku katoličkog jugoslavenstva. Slom austro-ugarskog imperija u Prvom svjetskom ratu popraćen je novim nastavkom nepovjerenja i novim traumama, no i dalje prevladavaju silnice koje zadržavaju raspravu o nacionalizmu, liberalizmu ili federalizmu, otvarajući vrata i republikancima, ali isto tako i novoj platformi socijalnog oslobođenja u boljševičkoj interpretaciji svijeta i stvarnosti.

Nebojša Petrović u radu »Kolektivna sećanja i perspektive poslekonfliktne modernizacije. Sociopsihološko gledište« (93-107) piše o psihološkim aspektima sjećanja i pamćenja, tj. kako su kolektivna sjećanja promišljeno formirana pod utjecajem strateških aktivnosti političkih aktera s ciljem ostvarivanja njihovih programa i ciljeva. Ovdje se govori i o principima iskrivljavanja zajedničkih sjećanja te o selektivnim izostavljanjima, preuveličavanjima i uljepšavanjima sjećanja. Autor govori o principu nade i dobre volje koja mora prekinuti negativnu spiralu mržnje i zločina te o stvaranju jedne pozitivne sprege i pozitivne akcije. Govori se i

o psihološkim posljedicama ratnih konflikata koji uništavaju nadu onih koji su sudjelovali u sukobima, jer takve osobe ne mogu više podnositi bol te zbog toga odbacuju suosjećanje i obzir prema drugima; stoga dolazi do sveopćeg gubitka nade, a ljudima treba pružiti nadu jer samo s njom ima i budućnosti.

Rad pod naslovom »Socijalno povjerenje: Slučaj Hrvatska 1995.-2003.« (109-133) autora Berta Šalaja govori o testu koji se provodi u Europi, a u kojem je zadnjih godina uključena i Hrvatska (tri ispitivanja 1995, 1999, 2003); odnosi se na odgovor na jednostavno pitanje koje glasi: *općenito govoreći, smatrate li da se većini drugih ljudi može vjerovati ili držite da u odnosima s drugim ljudima treba biti oprezan?* U testu su vidljive razlike između etabliranih demokracija i postkomunističkih zemalja, a stoji i konstatacija da su razine socijalnog povjerenja između građana relativno stabilne, tj. ne mijenjaju se brzo. Prema ispitivanju u razdoblju od 1995. do 2003, u Hrvatskoj je došlo do znatne erozije socijalnog povjerenja. U Hrvatskoj je 2003. postojalo samo 9% onih koji su smatrali da se većini drugih ljudi može vjerovati (1999. to je bilo 20%, znači pad od 11%); to nas vuče na samo dno socijalnog povjerenja/nepovjerenja među postkomunističkim zemljama: Mađarska 16%, Poljska 12%, Slovenija 18%. Kao suprotan primjer može se navesti da je socijalno povjerenje u Švedskoj u prosjeku 58%, Danskoj 66%, Finskoj 54%, a u Francuskoj 20%, Italiji 27%, Njemačkoj 30%, Velikoj Britaniji 29%. Uglavnom, Hrvatska je društvo s visokom razinom socijalnog nepovjerenja i na to treba misliti jer ta činjenica može biti velika zapreka daljnjem političkom i ekonomskom razvoju zemlje.

Josip Vrandečić autor je teksta »Slučaj Konstantina Vojnovića. Skica za portret vremena« (137-153), u kojemu vrlo detaljno pokazuje K. Vojnovića, ugledna došljaka iz Dalmacije, koji dolazi na mjesto profesora na katedri građanskog prava u Zagrebu, a kasnije postaje i rektor Zagrebačkog sveučilišta. Zbog svojih stavova oko sustavne obrane hrvatske nagodbene autonomije i otpora mađarizaciji suspendiran je sa Sveučilišta. Vojnovićeva sudbina ocrta iskušenja pojedinaca (od protivnika mađarskog režima mnogi su prošli i mnogo lošije, npr. pravaš David Starčević) suočenih s političkom samovoljom i pritiskom mađarizacije te krize političkog sistema. Mađarski pritisak na Hrvatsku zahtijevao je poslušne i disciplinirane činovnike, državne službenike, uključujući i fakultetske profesore, te je uklanjao sve one koji su se protivili nepromjenljivosti Nagodbe. Ovdje se pokazuju pravni i politički mehanizmi koje je Vojnović poduzimao nakon što je suspendiran iz službe i ostao bez plaće. Ban Pejačević je tražio od Vojnovića da se odrekne saborskog mandata kako bi se vratio na Sveučilište, na što Vojnović nikako nije pristajao. Nakon mnogo pravnih i političkih peripetija Vojnović je vraćen na Sveučilište nakon pet mjeseci, pri čemu je prikazan koloplet političkih događaja te osobnih kontakata i podupiranja i nagovaranja Vojnovića da popusti ili da se odupre pritiscima od strane biskupa Strossmayera, biskupa Stadlera, predstojnika za bogoštovlje i nastavu Ivana Vončine i drugih. U epilogu je naglašeno da je pod Khuenom Vojnović trajno umirovljen 1891. zbog prijateljstva sa Strossmayerom i političkog djelovanja, te se povukao u Dubrovnik, gdje se posvetio književnom radu. Njegovi sinovi Ivo i Lujo Vojnović doživjeli su sjajne književne i diplomatske karijere, padajući sve više u pesimizam filozofije i prolaznosti.

Olga Manojlović Pintar u zanimljivom radu »Tradicije Prvog svjetskog rata u Srbiji. Od simbola sanjanog jugoslavenstva do simbola izneverenog srpstva« (156-166) piše kako je srpski pripovjedački tekst u drugoj polovici 80-ih godina 20. stoljeća počeo prikazivati novi izraz kolektivnog identiteta, i jedan od simboličnih oslonaca srpskog nacionalizma, kroz »patnju tijela« srpskih vojnika u Prvom svjetskom ratu. To napačeno tijelo srpskih vojnika izašlo je na

medijsku pozornicu Srbije u djelima Dobrice Ćosića *Vreme smrti*, Danka Popovića *Knjiga o Milutinu*, te u kazališnim komadima Borislava Mihajlovića *Kolubarska bitka* i *Solunci govore* Antonija Isakovića. U ovim je djelima naglašeno prisutna revalorizacija Prvog svjetskog rata kao događaja u kojemu je stvorena nova jugoslavenska zajednica. Novi diskurs o Prvom svjetskom ratu počeo je da promalja još u Titovo vrijeme krajem 60-ih godina, naprimjer kada je obnovljeno društvo Udruženja nosilaca Albanske spomenice, te su povećani zahtjevi za memorijalizaciju palih u ratu 1914-1918. godine. Iako vrlo skromne po obimu, te ignorirane od vlasti i službenih državnih medija, one su jasno detektirale društvenu liberalizaciju koja je otvarala prostor novim slikama prošlosti. Jasno da je u drugoj polovici 80-ih godina pažnja medija bila mnogo veća, a srpski nacionalizam potaknut takvim simboličnim djelima kao što je *Knjiga o Milutinu*, koja je pokazivala tumačenje srpske povijesti iz vizure »malog čovjeka«, koji sjedi u zatvoru sav »ćorav i opečen«, a u javnosti je percipiran kao simbol osakaćene Srbije u jugoslavenskoj zajednici. Novim tumačenjem prošlosti proizveden je mit uzaludnosti i tragičnosti jugoslavenskog ujedinjenja, a sama zajednica kao »klopka« za srpski narod. Umjesto dekonstrukcije nacionalnih mitova, srpska književnost je nastavila da glorificira srpske mučenike i žrtve, radeći kolektivni identitet na »devetnaestovekovnim premisama«. Tako je na dočeku moštiju kneza Lazara 1988. u Valjevu pjesnik Milan Komnenić izjavio da »ako je knez Lazar ustao da poslije šest stoljeća obiđe postojbine svoga potomstva, da vidi gdje i kako žive, nameće se pitanje zašto neće obići Slavoniju, Liku, Dalmaciju, Hercegovinu, Crnu Goru. [...] Ustao je velikomučenik Lazar da vidi kako danas stoje stvari u srpskoj kući. Iz činjenice da je njegovo putovanje skraćeno, [...] valjda biva jasno kako je danas u srpskoj kući«.

Rad »Vizija identiteta i model kulture. Srpske pravoslavne crkve izvan granica Srbije 1918.-1941.« (167-191) Aleksandra Ignjatovića donosi priču o vremenu između 1918. i 1941, kada je u procesu građenja srpskog nacionalnog identiteta gradnja crkvenih građevina SPC na čitavom jugoslavenskom prostoru, a posebno u »novoslobođenim oblastima« bila dio državnog programa i vizije koja je širenje mehanizma nove države legitimirala i podizanjem srpskih pravoslavnih crkava koje su legitimirale poželjnu viziju srpske nacionalne povijesti i kulture, sve pod egidom jugoslavenstva. U periodu od samo dva desetljeća, od preko 370 crkava i 15 manastira, barem 158 sagrađeno je u 11 eparhija na prostoru Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Makedonije, Hrvatske i Slovenije. Sve one nisu podizane »kampanjski i stihijski« već pod kontrolom Ministarstva građevine Kraljevine Jugoslavije. Većina crkava bila je u »srpsko-bizantijskom stilu«, a velik broj crkava napravljen je u tipskom stilu. Od posebnog je značenja bilo mjesto gdje su građene, u neposrednom susjedstvu drugih važnih građevina – posebno hramova drugih vjerskih zajednica, budući da je time naglašavana vjerska konkurencija u dotičnom mjestu. Po autoru, mnoge su crkve građene uz garnizone vojske u ispunjavanju svrhe kao molitvenog mjesta za pravoslavne časnike i vojnike, posebno u zapadnim krajevima Jugoslavije (Celje, Maribor, Sisak, Sinj itd.), čime se deklarirala i bliskost crkve i vojske, tj. da je SPC neslužbena, ali faktički državna institucija. Za mnoge od tih crkava 1941. bila je posljednja godina postojanja. Iza »srpsko-bizantijskog« stila i tipskih rješenja govorio je diskurs »arhitektonskog« velikosrpskog nacionalizma, a praznina koja je nastala poslije 1941. svjedok je ne samo osvetničke strategije konkurentskih nacionalizama, već i otpora prema imperijalnom režimu Kraljevine Jugoslavije.

Zadnje poglavlje zbornika donosi radove o 1918. u udžbenicima povijesti. Dubravka Stojanović u svome radu »Kob 1918. Priče o nastanku Jugoslavije u srpskim udžbenicima istorije« (195-201) donosi podatke da je i danas tiskanje udžbenika u Srbiji pod kontrolom

države, dakle postoji samo jedan udžbenik za pojedine razrede. Od 1991. do danas srbijanski udžbenici doživjeli su veće izmjene u dva navrata, 1993. i 2000. godine. U oba navrata motivi za promjenu bili su političke naravi, kao legitimacija novonastalih povijesnih prilika, a i kao obrana aktualne politike vladajućih struktura. Godine 1993, u Miloševićovo vrijeme, trebalo je ratove devedesetih i nasilan raspad Jugoslavije staviti u odgovarajući povijesni kontekst tako da se povijest jugoslavenskih naroda prikaže kao povijest konflikata. U takvoj slici prošlosti sukob je prikazan kao neka vrsta prirodnog stanja među jugoslavenskim nacijama. Posebno se negira ideja jugoslovenstva naglašavanjem da ona nije imala nikakvog uporišta u Srbiji početkom 20. stoljeća. Poslije Miloševićevog pada 2000. novi udžbenici unijeli su još veće promjene u tumačenje Prvog svjetskog rata i stvaranje Jugoslavije. Drugim riječima, autori udžbenika u Srbiji napisali su program srpskog hegemonizma i unitarizma otvorenije i naglašenije, kao da je preuzet »iz redova radikalnih kritičara srpske vladajuće elite« u vrijeme Kraljevine SHS, s time, da je to sad prihvaćeno kao nešto pozitivno, kao opis stvarnog stanja. Jugoslovenstvo je prikazano kao maska za velikosrpstvo, na prvom mjestu je u 1918. cilj ujedinjenja svih Srba, a kao razlog osnutka Jugoslavije navedeno je da se tada težilo da se srpsko nacionalno pitanje riješi u cijelosti jugoslavenskim programom, »stvaranjem velike države koja bi bila »država srpskog naroda u kojoj bi on zajednički živio sa Hrvatima i Slovencima«. U udžbenicima se osjeća i pritajeni žal zato što nije stvorena »Velika Srbija«, što je navodno nuđeno Srbiji u Londonskom ugovoru 1915, što autorica proglašava potpunom neistinom, jer toga u tom ugovoru nema.

Nakon analize udžbenika u Srbiji slijedi i analiza udžbenika u Hrvatskoj iz pera Damira Agičića i Magdalene Najbar-Agičić, »1918. – Ostvarenje vjekovnih snova, geopolitička nužnost ili kobna pogreška« (203-213). Sve do polovice 90-ih godina postojali su jedinstveni udžbenici u Hrvatskoj, za svaki razred po jedan, a izdavala ih je »Školska knjiga«. Danas takvog monopola više nema, za svaki razred postoji nekoliko usporednih udžbenika različitih izdavača. U početku je u samostalnoj Hrvatskoj Jugoslavija postala omražena, južnoslavenska ideja nestala je iz udžbenika, a vodilja cjelokupne hrvatske povijesti postala je ideja stvaranja nacionalne države. Što se tiče 1918, tu je došlo do promjene da se počinje često spominjati da je prije Jugoslavenskog odbora postojao Hrvatski odbor. Mnogo jasnije i oštrije ocijenjena je politika Nikole Pašića kao velikosrpska, koja uz Talijane postaje najveći neprijatelj hrvatskoj politici. Autori navode i podatak da je u neke udžbenike (Potrebica – Pavličević) tada ušla netočna činjenica da je »srbijanska vojska izvršila masakr hrvatskih vojnika i vojnika drugih nacionalnosti austrougarske vojske pri povlačenju 1915/1916. iz Srbije«. Tu autori vide izravno miješanje politike u povijest jer se isti navod spominje u govoru predsjednika Hrvatskog sabora Nedjeljka Mihanovića u lipnju 1992. godine. O prvoj Jugoslaviji hrvatski učenici su tijekom 1990-ih uglavnom učili samo negativno, kao i o drugoj, socijalističkoj. Promjena dolazi nakon 2000, kada se donose uravnoteženiji pristupi tadašnjim zbivanjima te ističu i međunarodne okolnosti koje su uzrokovale nužnost stvaranja zajedničke države (talijanske aspiracije na Jadranu). Na kraju se pokazuje primjer autorice jednog udžbenika, Snježane Koren, koja je »izbjegla zamci« nastavnog plana i programa da se u naslovima i podnaslovima u udžbeniku izrijeком istaknu nasilja, progoni i žrtve, isključivo Hrvata, te da njezini naslovi umjesto određenih »Početna nasilja prema Hrvatima u Kraljevini SHS«, »Prvi iskazi nezadovoljstva Hrvata u Kraljevstvu SHS« glase »Prilike u Hrvatskoj nakon ujedinjenja«, a podnaslov »Kraljevstvo SHS nakon ujedinjenja«, gdje se pozornost posvećuje cjelini države i svim njezinim dijelovima, a ne samo jednoj, hrvatskoj naciji.

U zadnjem radu o udžbenicima Jasna Turkalj, »Hrvatska u sastavu Kraljevstva SHS. 1918. godina u hrvatskim udžbenicima povijesti za gimnazije i srednje strukovne škole (2006/2007)« (215-242), donosi najnoviji prikaz kako su 1918. godina i ulazak Hrvatske u Kraljevstvo SHS prezentirani u najnovijim srednjoškolskim udžbenicima u Hrvatskoj. Prema autorici, svi autori slažu se u ocjeni da je akt ujedinjenja bio jednostran i nametnut čin te da je njime Hrvatska stavljena u neravnopravni položaj, a većina ističe i gubitak hrvatske državnosti. U nekim udžbenicima osporava se legitimitet nove države jer taj čin nikada nije potvrdio Hrvatski sabor. Autori svih udžbenika navode krvoproliće 5. 12. 1918. kao događaj kojim je nova vlast jasno pokazala svoj protuhrvatski karakter i nagovijestila tmurnu budućnost Hrvatske u novoj državi. Autorica u svom radu postavlja mnoge dileme takvih pristupa, naprimjer, svugdje se navodi da je politika srpske vlade od početka Prvog svjetskog rata velikosrpska, da je samo deklarativno bila za oslobođenje južnoslavenskih naroda, dok je u stvarnosti htjela ostvariti »veliku Srbiju«, a nigdje se ne navode izvori za tu tvrdnju. U svim udžbenicima se kritizira i brzina ujedinjenja; spominje se požurivanje dalmatinskih političara (Smodlaka), a nigdje nema prijetnje da će Dalmacija sama proglasiti priključenje Srbiji. No takve prijetnje nisu dolazile samo iz Dalmacije; što je s Bosnom i Hercegovinom? Nisu li i Amerikanci tražili brzo ujedinjenje sa Srbijom. Dileme su i rješenja u udžbenicima brojni, no autorica je primijetila da su grafička rješenja u udžbenicima bolje riješena nego prije pa sada ima dosta ilustracija i karata u boji. Na kraju stoji zaključak da je »kresanje« sadržaja iz gimnazijskih udžbenika za udžbenike strukovne škole često provedeno bez osmišljenih poveznica među činjenicama. Autorica postavlja i pitanje u vezi udžbenika strukovnih škola: mogu li hrvatski učenici u takvim udžbenicima steći sliku o složenosti povijesnih prilika i može li se hrvatska povijest shvatiti bez ikakva znanja o susjedima?

Na kraju knjige nalazi se popis autora radova s kratkim biografijama.

Željko Karaula

Marta Verginella, *Il confine degli altri. La questione giuliana e la memoria slovena*, predgovor Guido Crainz, Donzelli editore, Roma 2008, 128 str.

»Granica drugih: pitanje Julijske krajine i slovensko pamćenje« Marte Verginelle, slovenske povjesničarke porijeklom iz Trsta, profesorice historije devetnaestog stoljeća i teorije historije na ljubljanskom sveučilištu, još je jedan rad koji se pridružuje bogatoj historiografskoj literaturi, napose na talijanskom jeziku, koja uranja u problematiku zapadnih granica slovenske i hrvatske, odnosno istočnih granica talijanske nacije i međunacionalnih odnosa na sjevernom Jadranu. Upravo ta »vječna« dijalektika »naše i njihove« granice sadržana je već u naslovu knjige koja se u prvom redu obraća talijanskoj publici koja je desetljećima navikla da se, bez obzira na ishodišnu političku pripadnost autora i čitatelja, granicu na sjevernom Jadranu promatra kao na »našu« (talijansku) istočnu granicu, prečesto zaboravljajući da je ona u istoj mjeri i »njihova«, hrvatska i slovenska. »Granica drugih« postala je međutim prava historiografska uspješnica i u prva četiri mjeseca od tiskanja kod uglednog rimskog izdavača prodana je u deset tisuća primjeraka, prema pisanju ljubljanskog *Dela*, što je mnogo za historiografski rad, pa i za veliko talijansko tržište.

Knjiga, sastavljena od međusobno pripovjednom niti uvezanih eseja, prati sudbinu slovenske julijske zajednice u razdoblju od Rapalskog sporazuma, preko fašističke epohe i Dru-

gog svjetskog rata do ulaska Jugoslavenske armije u Trst u svibnju 1945. godine. Međutim, nije samo »slovensko očište« ispričovijedano na talijanskom jeziku ono što ovaj rad čini »drugacijim«. Posežući za biografskom metodom rekonstruiraju se političke, a napose socijalne i kulturne identitetske kategorije tršćanskih i primorskih Slovenaca, a istodobno dekonstruiraju neki stereotipi i zadate sheme koje je o nacionalnim sukobima na sjevernom Jadranu izgradila i učvrstila starija, koliko talijanska, toliko i slovenska i hrvatska historiografija. Upravo je biografska metoda – prikaz životnih puteva ili tek pojedinih životnih crtica ili događaja preuzetih iz memoarske građe, biografske i autobiografske literature, književnih prikaza, raznih epistolarija, dnevnika, i tek dijelom arhivskih podataka – onaj metodološki aspekt koji ovu knjigu svrstava u red inovativnih radova suvremene historiografije i nove socijalne historije.

Naime, pripovijest se gradi oko životnih iskustava, bilo pojedinih događaja bilo cjelokupne životne niti niza »intelektualaca, političara, trgovaca, odvjetnika, učiteljica, pisaca i običnih ljudi«, rodnom i porijeklom Slovenaca iz Trsta i njegove okolice. Oni su odrastali i školovali se u gradu koji je bio jedan od stupova kasne austrijske »politike višenacionalnoga carstva«, a djelovali u okvirima talijanske države i fašizma te se u jednom trenutku života našli pred odlukom da li otići u emigraciju, pružati otpor ili pak tiho čekati nove prilike u svome zavičaju. Kroz nisku životnih priča daje se slika cijele jedne zajednice, koja međutim nije ni klasno, ni socijalno, ni politički homogena.

To postaje vidljivo, što je i autoričina neskrivena namjera, već na početku knjige, u prvome poglavlju koje se pod naslovom »Slovenska manjina pred Posebnim sudom« bavi tzv. »drugim tršćanskim procesom« ili »suđenjem Tomažiču i drugima« (Pinko Tomažič, prvooptuženi iz skupine komunista, strijeljan dan nakon svršetka postupka, narodni heroj) iz prosinca 1941. godine. Šezdeset osoba, svi Slovenci s izuzetkom dvojice, optuženo je za niz protudržavnih radnji: nezakonito posjedovanje oružja, iredentističku političku aktivnost, djelovanje protiv cjelovitosti države, sabotaze, špijunažu, ustanička i nasilna djela protiv države. Njihov zajednički nazivnik bio je slovenski antifašizam, dočim se u svemu ostalome, kako ističe autorica, radilo o heterogenoj skupini. Pa i sam taj antifašizam nije bio jednoobrazan: većina optuženika bila je liberalnog ili komunističkog nagnuća, a jedan je pripadao kršćansko-socijalnom pokretu. Razlikovali su se i klasnim, obiteljskim ili obrazovnim porijeklom, životnom situacijom, materijalnim statusom: 15 seljaka, 14 radnika ili malih obrtnika, 3 trgovca, 18 obrazovanih pripadnika slobodnih profesija, 10 studenata. Seljaci, radnici i studenti bili su uglavnom mladi i neoženjeni, dok su oni obrazovani očevi i muževi.

»Na neki način možemo reći da je između 12. i 14. prosinca 1941. na optuženičku klupu Posebnog suda u Trstu sjelo cijelo slovensko društvo Julijske krajine« pa se sudilo zajednici koju je trebalo kazniti, obeshrabriti i obezglaviti jer nije htjela posustati i predati se asimilacijskoj politici fašizma. Sudilo se slovenskom antifašizmu, ali time i indirektno priznalo, smatra Marta Verginella, da projekt utapanja »Slavena bez povijesti« u talijansku »nadmoćnu civilizaciju« nije uspio. Zašto nije i nije mogao uspjeti postaje razvidno iz ostalih poglavlja, kada se nastavljaju pratiti životni putovi nekih od optuženika iz 1941, bilo vraćajući kronološku nit unazad (kao za Lavu Čermelja koji je unatoč diplomi iz fizike s bečkog sveučilišta u međuraću u Ljubljani teško nalazio posao zbog političke nepodobnosti) bilo unaprijed (kao za Avgusta Sfilogoja koji se priključio NOP-u, nakon rata postao predsjednik suda u Cormonsu i Cividaleu, zalagao se za priključenje tih gradova Jugoslaviji, da bi uskoro zbog svoje nesklonosti komunizmu bio optužen za izdaju). Njima se pridružuje još četrdesetak figura slovenskog tršćanskog društva prve polovice dvadesetog stoljeća.

U drugom i trećem poglavlju, »U izgnanstvu« i »Slovenska emigracija«, promatramo slovenske, uglavnom tršćanske, intelektualce i intelektualke koji se u doba fašizma odlučuju na odlazak iz svoga grada. Kao i »slovenski antifašizam«, tako i »slovenska međuratna emigracija« pokazuje svoju unutrašnju heterogenost. Ovdje je naglasak na dvama razlikama. To su mjesto odlaska: Slovenija/Jugoslavija (zastupnik Engelbert Besednjak, čelnik društva Edinost Ivan Marija Čok, odvjetnik Boris Furlan, slikar Avgust Černigoj) ili treće zemlje (zastupnik Josip Vilfan odlazi u Beč, slikar i fotograf Veno Pilon u Pariz); i uspješna integracija (u Jugoslaviji Vladimir Bizjak i Gvidon Vesel postaju uspješni rukovoditelji poduzeća, a neki preuzimaju visoke političke dužnosti kao Drago Marušič ili Pavla Hočevar, jedna od osnivačica ženskog slovenskog udruženja koja je na sličan način nastavila u Ljubljani i Beogradu), odnosno neprilagođenost ili neprihvaćenost u novoj slovenskoj sredini (mladi filozof Klement Jug osjeća se mučno u zatvorenoj i konzervativnoj Ljubljani naspram mnogo otvorenijeg i liberalnijeg rodnog Trsta, slično kao i pjesnik Oleg Kosovel).

Za razliku od starije generacije koja se odlučivala na odlazak, a neki među njima potom i na političko djelovanje kroz emigrantske udruge, mlađi su češće birali oblike aktivne ilegalne i oružane borbe i otpora, bilo da ostaju djelovati na teritoriju pod talijanskom vlašću, bilo da prelaze na drugu stranu granice, i subverzivno se organiziraju (TIGR i Borba).

Oni koji su ostajali često su u svojim životima doživjeli bar jednu epizodu poniženja ili nasilja zbog svoga slovenskog identiteta. Njihove su priče sakupljene u odlomku »Uvrede«, uglavnom preuzete iz memoarskih bilježaka ili književnih zapisa. Marta Verginella međutim ne želi preskočiti ili prešutjeti primjere koji svjedoče i o mirnom suživotu, ili epizodu gdje je u talijanskoj školi u Trstu učitelj nerijetko pitao slovenskog učenika kako se koja riječ kaže na slovenskom.

Autorica nastoji da niti jedan pojedinac ili pojedinka ne iskoče nekom iznimnošću u odnosu na druge sudbine. Sve su one ugrađene u jasan historijski kontekst, budući da autorica ne propušta ocrtati političke prilike u Trstu u doba fašizma, navesti procjene o broju slovenskih i hrvatskih emigranta, opisati politiku talijanizacije i zabrane djelovanja slovenskih i hrvatskih škola i kulturnih institucija. Taj dosad u historiografiji dobro istražen i poznat kontekst nadograđen je i, mogli bismo reći, oživljen upravo platenjem ove kolektivne, ali unutar sebe heterogene, biografske parabole. Ona pak pomaže da se shvati projugoslavensko nagnuće, masovni pristanak uz NOP i antifašističku borbu kao i »Nacionalistička suština antitalijanstva« primorskih Slovenaca, kako glasi naslov posljednjeg poglavlja. Talijanski nacionalizam u svojoj fašističkoj varijanti izazvao je odgovor, ne bez snažnih nacionalnih i nacionalističkih obrisa, u onom dijelu slovenske nacije koja je njemu bila najviše izložena. Jer, kako autorica napominje još u uvodu, »široka podrška slovenskoga stanovništva jugoslavenskom oslobodilačkom pokretu za Drugog svjetskog rata, ne može se shvatiti bez podrobne analize osjećaja potrebe za odštetom koje je izražavao dio za fašističke epohe izgnane ili otišle slovenske elite kao i politički najosvjешteniji slojevi slovenskog stanovništva koji su ostali u fašističkoj Italiji. Isto tako ne može se razumjeti ni fenomen slovenskog antifašizma i njegova, katkada i nasilna reakcija protiv fašističkog režima, kao i široka podrška projektu aneksije Julijske krajine Titovoj Jugoslaviji, pa i od strane onih koji se nisu pronalazili u komunističkoj ideologiji, i koji su u pojedinim slučajevima postali i njezine žrtve«.

U konačnici vidimo kolektiv ocrtan osobnim biografijama u kojima se višestruke pripadnosti (odanost habsburškoj Austriji, jugoslavensvo, socijalistički internacionalizam, antifašizam) miješaju sa snažnim i u historijskom smislu modernim nacionalnim identitetom.

Marta Verginella, mirnim i nepolemičkim tonom, bez u sličnim radovima nerijetko prisutne viktimizacije ili pak glorifikacije, ocrtava identitetski i ideološki mobilnu slovensku nacionalnu zajednicu koja, parafrazirajući rečenicu Crainzovog nadahnutog predgovora, jest bila izložena procesima nacionalne erozije, ali je isto tako bila sposobna oduprijeti im se te i sama, na graničnom prostoru dodira i miješanja s talijanskom nacijom, znala nagrizati i druge.

Franko Dota

Marica Karakaš Obradov, *Angloamerička bombardiranja Hrvatske u Drugom svjetskom ratu. Saveznički zračni napadi na Nezavisnu Državu Hrvatsku 1943.-1945.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2008, 364 str.

Autorica knjige znanstvena je novakinja u Hrvatskom institutu za povijest, na projektu »Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću«. Godine 2006. obranila je magistarski rad, čiji se tekst, proširen i doraden, sada pojavio kao vrijedna i zanimljiva monografija u biblioteci Hrvatska povjesnica, strukturirana u šest cjelina. U prvom poglavlju (»Uvodno razmatranje«, str. 13-29) tema savezničkih bombardiranja NDH povijesno se kontekstualizira. Drugo poglavlje (»Historiografija i izvori o savezničkim bombardiranjima NDH«, str. 30-46) prezentira zastupljenost istraživačke teme u literaturi. Marica Karakaš Obradov iscrpno je prikazala kako su bombardiranja tematizirana u jugoslavenskoj historiografiji, te hrvatskoj, srbijanskoj, slovenskoj i crnogorskoj nakon 1990, te navela domaće i strane arhivske izvore za obradu ove teme.

»Saveznička bombardiranja u tisku i promidžbi NDH i partizanskog pokreta te saveznička promidžba za Jugoslaviju« (str. 47-71) tematska je cjelina u kojoj se analizira propaganda u Drugome svjetskom ratu općenito te novine i propaganda u NDH u odnosu na saveznička bombardiranja. Također, autorica je prikazala i odnos partizanske propagande prema savezničkoj zračnoj aktivnosti te analizirala propagandu zapadnih saveznika iz zraka namijenjenu za područje Jugoslavije i Hrvatske. U četvrtom poglavlju (»Ustroj i djelovanje Narodne zaštite«, str. 72-85) razmatra se formiranje i uloga NZ i daje pregled njezina djelovanja u obavještanju i zbrinjavanju stradalih od bombardiranja. Peto, najopsežnije poglavlje (»Saveznička bombardiranja i zračni napadi«, str. 86-308), analizira savezničku aktivnost nad gradovima u Hrvatskoj, uspostavljajući kronologiju bombardiranja i rekonstruirajući ukupan broj napada, poginulih i ranjenih osoba. Autorica je dala podatke za sljedeće gradove s okolicom: Dubrovnik, Metković, Makarska, Split, Šibenik, Zadar, Korčula, Šolta i Brač, Knin, Rijeka i Primorje, Karlovac, Ogulin i Jastrebarsko, Zagreb, Varaždin, Sisak, Nova Gradiška, Okučani, Novska i Jasenovac, Bjelovar, Daruvar, Požega, Virovitica, Slatina, Slavonski i Bosanski Brod, Osijek, Vukovar i Vinkovci te Zemun, Sarajevo, Mostar, Travnik, Bihać, Banja Luka, Prijedor. U šestom poglavlju pod nazivom »Žrtve savezničkih bombardiranja u jugoslavenskim popisima žrtava rata (1947, 1950. i 1964. godine) i hrvatskim žrtvoslovima objavljenima poslije 1990. te pitanje ratne (od)štete počinjene od saveznika« (str. 309-320) prezentirani su i uspoređeni podaci o stradalima u svim popisima prije 1990. te u žrtvoslovima objavljenima nakon 1990. godine. U zaključku (str. 322-327) autorica sažima svoje istraživanje. U knjizi su još predgovor, popis kratica, sažetak na engleskom, bilješka o autorici, prilozi, bibliografija i zemljopisno kazalo.

Okviri zračne aktivnosti u jugoistočnoj Europi utvrđeni su na savezničkim vojnim i političkim konferencijama 1943, kada je donesena i odluka o vojnoj pomoći NOV i POJ Jugoslavije. Partizanska djelatnost uklapala se tada u šire savezničke planove jer je otežavala povlačenje njemačkih snaga s grčkog i jugoslavenskog područja i time priječila njihovo uključivanje u, za saveznike teške, borbe na Apeninskom poluotoku. Savezničke snage svoje su napade, sukladno koordinaciji s vodstvom NOP-a, usmjerile na uništenje vojnih i komunikacijskih ciljeva u NDH. Uz vojne ciljeve, bombardiranje je trebalo i demoralizirati stanovništvo. To je činjeno uz pomoć taktike tzv. prostornog bombardiranja, tj. »tepihom bombi«, što je imalo za »posljedicu razaranje ne samo planiranih ciljeva, nego su prouzročene velike materijalne štete na civilnim objektima, a i civilno stanovništvo bilo je izloženo stradavanju« (str. 323). Posljedično, bombardiranja su, kako se rat bližio kraju, utjecala i na masovnije prilaženje stanovništva narodnooslobodilačkom pokretu.

Na temelju građe, tiska i literature autorica je detaljno rekonstruirala kronologiju napada, broj stradalih te dala opise materijalne štete. Iako se zbog nedostatka izvora ne može ustvrditi da je broj stradalih točan i potpun – bilo da je riječ o nemogućnosti uvida u točan broj stanovnika po mjestima ovisno o ratnim zbivanjima, bilo da je riječ o čuvanju podataka o pogibijama vojnika – dobiva se jasan uvid u omjer stradalih civila i vojnika.

Tijekom 1943. izvedena su 53 napada, tijekom 1944. – 544, a 128 napada izvedeno je u zimu i rano proljeće 1945. godine. Najviše puta napadnut je Split s okolicom – 71, Slavonski Brod i Bosanski Brod te Zagreb – 61, Zadar 54 puta, Rijeka – 44, Šibenik – 37. U tim napadima poginulo je 5.246 osoba, ranjeno 3.514, pri čemu je od ukupnog broja poginulo 768 vojnika i ranjeno 294 vojnika. Najviše poginulih osoba bilo je u Slavanskom Brodu i Bosanskom Brodu – 973, Bihaću – 901 i Splitu – 741. Najviše ranjenih bilo je u Zagrebu s okolicom – 792, u Slavanskom Brodu i Bosanskom Brodu – 680 i Zadru – 622 te Mostaru – 589. Najteže su stradali gradovi Slavonski Brod i Bosanski Brod, Zadar, Šibenik, Split i Vinkovci u Hrvatskoj te Sarajevo, Bihać i Mostar u Bosni i Hercegovini.

Saveznička bombardiranja bila su relativno rijetka tema u jugoslavenskoj historiografiji, osim što se usputno spominju u radovima koji su se bavili zavičajnom povijesti, npr. kad je riječ o Slavanskom Brodu i Zadru. Zamjetno je da je slab interes bio i za vojne zračne operacije kao i za žrtve istih, dok su o temi mnogo više pisali arhitekti, konzervatori, historičari umjetnosti, analizirajući posljedice napada na stare urbane strukture. Nakon 1990. nastao je pak određen broj radova u historiografiji i publicistici zemalja nastalih raspadom prijašnje zajedničke države. Kad je riječ o Hrvatskoj, autorica navodi i pojavu više izložbi te brojnih žrtvoslova u sklopu kojih se izdvajaju i stradali u savezničkim bombardiranjima. Objašnjenje izostanka zanimanja za ovu temu M. Karakaš Obradov vezuje uz hladnoratovske prilike nakon Drugoga svjetskog rata. Politika je utjecala i na prilično skromnu zastupljenost ove dimenzije savezničke pomoći još u partizanskom tisku. Tu suzdržanost uvjetovao je strah od savezničkog iskrcavanja u posljednjoj fazi rata i time od njihovog mogućeg utjecaja na buduće političko uređenje zemlje (str. 30-32).

Ova knjiga, inače bogato ilustrirana kvalitetnim fotografijama, preslikama novina i dokumenata te zanimljivim crtežima Ede Murtića s motivom bombardiranih gradova, predstavlja značajan prinos historiografskim istraživanjima suvremene hrvatske povijesti. Njezini istraživački rezultati bit će nezaobilazni svakom historičaru jer je to prva sustavna obrada u nas teme savezničkih bombardiranja čija je »osjetljivost« uvjetovala da se i u europskoj stručnoj literaturi tek posljednjih godina pojavi kao predmet istraživanja (bombardiranje nje-

mačkih gradova). Među novijim domaćim historiografskim radovima knjiga M. Karakaš Obradov ističe se svojom serioznom analizom, korištenjem raznovrsnih izvora i stajališta te odmjerenim zaključcima o problematici čiji su aspekti (ljudske žrtve, materijalne štete) tako lako podložni jednostranim tumačenjima. Koristit će svim stručnjacima koji se bave suvremenom poviješću, ali će biti zanimljiva i široj publici koja će u njoj moći naći podatke o prošlosti svojih gradova.

Katarina Spehnbjak

***The Cultural Cold War in Western Europe 1945–1960*, ed. Giles Scott-Smith i Hans Krabbendam, Frank Cass Publishers, London–Portland, Oregon 2003, 335 str.**

Knjiga *The Cultural Cold War in Western Europe 1945–1960*. zbornik je radova u kojem se opisuje kako se hladnoratovska blokovska podjela svijeta manifestirala na kulturnom polju i na primjeru nevladinih organizacija u zapadnoj Europi. Knjiga se sastoji od pet poglavlja.

U uvodu nazvanom *Boundaries to Freedom* urednici Giles Scott-Smith i Hans Krabbendam, nizozemski znanstvenici iz istraživačkog instituta Roosevelt Study Center u Middelburgu, upozoravaju na nužnost reevaluacije odnosa između kulturnih aktivnosti i politike u kontekstu šireg razumijevanja uporabe (i zlorabe) moći. Prihvaćajući definiciju kulture kao dominantnog seta normi i vrijednosti u određenom društvu, a referirajući se pritom na Tonyja Shawa, postavljaju pitanje je li kultura tek puka produžena ruka državne politike te daju sažeti pregled knjige.

Prvi dio knjige obuhvaća dva rada. W. Scott Lucas donosi intervju s Frances Stonor Saunders, autoricom knjige *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War*, u kojoj ona tvrdi da je CIA u razdoblju Hladnoga rata u potpunosti kontrolirala javnu sferu u SAD-u. Za primjer uzima novine *Encounter* u kojima je cenzurirano sve što se nije slagalo sa stavovima službene američke vanjske politike, uključujući i odnos prema ratu u Vijetnamu. Kao drugi primjer autorica navodi organizaciju *PEN (Poets, Essayists and Novelists)*, za koju kaže da ju je CIA »preplavila poput osipa«. Zaključuje da je CIA uništila intelektualni kulturni okoliš u SAD-u pretvorivši kulturu u »trojanski konj« kroz koji je tajno prenosila političku propagandu. Drugi tekst, *Calling the Tune? The CIA, The British Left and the Cold War, 1945–1960*. Hugh Wilforda, govori o tajnim operacijama CIA-e kasnih 40-ih i ranih 50-ih godina s ciljem utjecaja na britansku ljevicu, prvenstveno vođe sindikata i lijevo orijentirane pisce i intelektualce. Najvažnije američko oružje u Velikoj Britaniji, ali i u ostatku Zapadne Europe, bio je *Odbor za kulturnu slobodu* osnovan 1950, intelektualna citadela europske neutralnosti koja je organizirajući razne kulturne aktivnosti (festivala, koncerte, seminare) demonstrirala europskim intelektualcima kulturne prednosti političke slobode i neovisnosti, ali i omogućila američkim tajnim operativcima da penetriraju u europsku ljevicu. Autor zaključuje da su britanski političari iskoristili američku patronažu za vlastite ciljeve.

U drugom poglavlju W. Scott Lucas raspravlja o »mobilizaciji kulture«, odnosno o potrebi shvaćanja kulture kao sastavnog dijela američke vanjskopolitičke kampanje nakon 1947. godine. Također drži kako je taj proces aktivan i danas, posebice nakon terorističkog napada 11. rujna 2001, no da je u današnje vrijeme amerikanizacija dosegla svoj limit. Anthony Carew istražuje na koji se način tzv. »politika proizvodnje« stopila s kampanjom protiv komunizma u Europi. Amerikanci su smatrali da je uspješnija produktivnost arena za poraz komunizma

i socijalističkih ideja u organizacijama organiziranog rada. Svaka zemlja *Marshallovog plana* bila je pod pritiskom da osnuje vlastiti nacionalni centar za proizvodnju, no uspjeh nije bio jednak u svim područjima. Dok je bez problema osnovan u Velikoj Britaniji, poteškoće su se javile u Italiji, Zapadnoj Njemačkoj, Austriji, Belgiji i Francuskoj. Ali teško je na koncu zaključiti u kolikoj mjeri je »politika proizvodnje« utjecala na jačanje antikomunističkih ideja unutar sindikata. Valerie Aubourg piše o osnivanju i razvoju *Bilderbergove grupe* i *Atlantskog instituta*. Obje grupacije oslanjale su se na intelektualne elite, a cilj im je bio uspostaviti suradnju Zapadne Europe i Sjeverne Amerike. Do 1957. *Bilderbergova grupa* postala je stabilna struktura privatnih transatlantskih odnosa, no u svoje redove nisu uspjeli integritati de Gaullove pristaše. *Atlantski institut* je, pak, bio službeno lansiran u siječnju 1961, a glavni cilj mu je bio ohrabriti rast nove generacije intelektualaca i političara da razmišljaju »u atlantskim terminima«, a u suprotnosti nacionalnom pristupu, i tako rade na promicanju euro-američkih odnosa i stvaranju neke vrste atlantske zajednice. Jasno da su zbog svoje orijentacije obje grupacije bile bliske NATO-u.

Treći dio knjige posvećen je političkim manipulacijama udrugama mladih i žena. Richard J. Aldrich piše o *Odjelu za kulturne odnose*, koji je postao svojevrsna britanska linija u sprječavanju dominacija Moskve u svjetskim kulturnim tijelima. Kasnije je ta borba postala poznata pod imenom »bitka festivala«. Ključna neslužbena ličnost je Elizabeth Welton, koja je ponudila pomoć pri osnutku tajne grupe koja bi radila protiv komunističke penetracije u organizacije mladih i žena, a puno je surađivala s istomišljenicima u Belgiji, Francuskoj, Nizozemskoj i SAD-u. Njihovim se najvećim uspjehom smatra utemeljenje *Svjetskog skupa mladih*, prve britanske tajno vođene međunarodne organizacije, koja je u kolovozu 1948. organizirala u Londonu studentsku konferenciju. Karen Paget obrađuje ulogu CIA-e u organiziranju međunarodne studentske konferencije 1950. godine. Multimilijunska kampanja je pokrenuta tijekom Hladnoga rata kao protuteža sovjetskom utjecaju u kulturnim i intelektualnim studentskim krugovima, a posebice se borba vodila za utjecaj među njemačkim studentskim krugovima. Britanska *Nacionalna unija studenata* tijesno je surađivala s *Harvardskim međunarodnim odborom za aktivnosti*, čiji je student prava Tom Farmer 1951. ušao u CIA-u i postao njezin službenik za studentsku problematiku. Unatoč toj suradnji *Nacionalna unija studenata* željela je biti samostalna od američke vanjske politike jer bi protivno naštetilo reputaciji samostalnosti koja je bila vrlo bitna za njihovu suradnju sa stranim studentima, posebno onima iz zemalja nesvrstanih. Joel Kotek je organizacije mladih i studenata u hladnoratovskom razdoblju otvoreno nazvao »borbenim poljem«, dok za primjer uzima *III. svjetski festival mladih i studenata* koji je u Berlinu u ljeto 1951. organizirala prosovjetska *Svjetska federacija demokratske mladeži* s glavnim ciljem promoviranja »mira i antiimperijalizma«. Saveznici su pod svaku cijenu željeli namamiti studente da posjete i zapadni dio grada, nudeći im razne povlastice poput besplatnog posjeta muzejima, kazalištima i kinima. Za to su se vrijeme u istočnom berlinskom dijelu u javnost puštale glasine o trovanju hranom, masovnim uhićenjima i premlaćivanjima u američkoj zoni. Naravno da su Amerikanci pokušali spriječiti dolazak što većeg broja studenata na sam skup, koristeći se uskraćivanjem viza, zaustavljanjem vlakova i sl., što je čak dovelo do fizičkog sukoba pri pokušaju zaustavljanja vlaka s francuskim studentima. I dok je Moskva cijelo vrijeme izdašno financirala europske udruge koje su im bile naklonjene, studentske udruge na Zapadu mogle su se organizirati u skladu s misijom i organizirati seminare i studentske razmjene tek 1952. kada ih je CIA počela financirati preko *Fondacije za pitanja mladih i studenata*. Helen Laville se orijentirala na ženske

udruge opisujući sukob *Ženske međunarodne demokratske federacije* i koalicije deset američkih ženskih organizacija predvođenih Rose Parsons koja je u *Memorial Day Statement* napisala da se »mir mora kombinirati sa slobodom i pravdom« i pritom biti »uspostavljen na pravu i redu«, koji se temelji na »moralnim vrijednostima«, te njime odgovorila na tekst prosovjetske udruge *Koreja: ispričavamo se*. Treća onodobno vrlo važna ženska udruga bila je *Svjetska organizacija majki svih naroda* koja je beskompromisno zahtijevala zaštitu života, a u *Manifestu* Rose Parsons željele su razdvojiti pojmove »mir« i »pravda«. No bez podrške Parsons i Eleanor Roosevelt nisu smatrane predstavnicama američkih žena.

Četvrto poglavlje zbornika donosi četiri eseja koja razmatraju hladnoratovske unutarnacionalne podjele na primjerima određenih europskih zemalja. Marc Lazar uspoređuje komunističke partije Francuske i Italije, a kao najveću razliku navodi da je talijanska partija bila puno »mekša«, tj. da je manje propagirala neupitno obožavanje Staljina, bila je otvorena katolicizmu i manje se borila protiv utjecaja američke kulture, na što se nadovezuje tekst Davida W. Ellwooda koji piše o velikoj ulozi kina u procesu amerikanizacije u Italiji tijekom Hladnoga rata. No način života i vrednote koje su željeli prenijeti (konzumerizam, materijalizam i individualizam) nisu odgovali Vatikanu te su na koncu Talijani preuzeli samo one vrijednosti koje su bile u skladu s njihovom tradicijom i običajima. Ingeborg Philipsen objašnjava situaciju u Danskoj. Arne Sejr je najprije 1948. osnovao tajnu antikomunističku grupaciju *Firmu*, koja je aktivno surađivala s danskom obavještajnom službom, da bi početkom 1953. osnovao također tajno *Društvo za slobodu i kulturu*. Ono je organiziralo »kulturne večeri« za mali broj ljudi. Nakon što im je, godinu kasnije, pristupio mladi novinar Jorgen Schleimann, otvorili su se javnosti počevši surađivati s tiskom, dovodeći strane predavače i proširivši se na druge zemlje Skandinavije. Važno je naglasiti da oni nisu bili rigidni antikomunisti i da su nastali na isključivo dansku inicijativu. Tity de Vries piše o nizozemskom iskustvu, a zaključuje da je klima u svakoj pojedinoj zemlji u poslijeraću od ključne važnosti za (ne)prihvatanje stranih smjernica. Konferencije *Kongresa za kulturnu slobodu*, svojevrsnog kulturnog pandana NATO-a, u razdoblju 1950-1960. posjetilo je tek pet nizozemskih intelektualaca, a svi pokušaji da se utemelji nizozemski ogranak *Kongresa* su propali. Kako ga on naziva, »*live and let lives*« je dominantni politički kurs tadašnjih nizozemskih pisaca i umjetnika; u nizozemskom društvu također nije bilo otvorenih javnih debata, a odnos prema SAD-u bio je ambivalentan. Jedino čime su nizozemski političari istupali u međunarodnim poslovima bilo je naglašavanje superiornosti europske kulture nad američkom.

Peti dio knjige istražuje moć visoke kulture kao propagandnog oružja. Jessica C. E. Gienow-Hecht drži da je uspjeh prijema kulturnog programa prvenstveno zavisio o prijašnjim kulturnim vezama dotičnih zemalja. Budući da su Europljani iznimno vezani za vlastitu kulturnu tradiciju, umjesto pokušaja prenošenja američkog načina života, korisnije je bilo isticati ono što povezuje određene države. Cora Sol Goldstein piše o djelovanju *Ureda vojne vlasti SAD-a u Njemačkoj*, koji je bio glavni i odgovorni za razvoj kulture u Njemačkoj nakon Drugoga svjetskoga rata. Cilj mu je bio promijeniti norme i vrijednosti Nijemaca kontrolirajući kulturni život u američkoj zoni preko tiska, filmova, kazališta i glazbe, što se nazivalo »ratom ideja«. Također su organizirali izložbe koje su ugošćavale američke umjetnike, a, s druge strane, povezivali su njemačke umjetnike s američkim muzejima. No amerikanizacije pritom nije bilo. Naravno da to američko sponzorstvo nije značilo i umjetničku slobodu autora. Tekst Davida Monoda raspravlja o neuspjehu opere Georgea Gershwinu *Porgy and Bess* kao propagandnog oruđa. Dapače, drži da je opera imala »misiju« slaveći SAD kao uzoran

melting-pot. No djelo je, nakon prikazivanja u Beču i Berlinu 1952. polučilo potpuno drugačiji rezultat. Naime, doživljeno je kao prikaz samog dna američkog društva i primitivizma Afroamerikanaca. Kao i drugi autori, zaključuje da su razlike u mentalnim sklopovima Amerikanaca i Europljana uvjetovale to neprihvaćanje i da su te razlike ključne za razumijevanje problematike vezane uz pokušaje za dominiranjem kulturom kao političkom propagandom.

Knjiga je važna za sve koji se bave poviješću kulture u drugoj polovini 20. stoljeća, napose za istraživače orijentirane na djelovanje zapadnoeuropskih udruga civilnoga društva u razdoblju Hladnoga rata. Njezinom posebnom vrijednošću smatram naglašavanje činjenice da je domaća kulturna matrica odigrala odlučujuću ulogu pri (ne)prihvaćanju američkih kulturnih utjecaja. Isto tako, knjiga otvara mnoga pitanja, poput onog o mogućnosti tadašnjih intelektualaca i umjetnika da djeluju kao neutralni i autonomni.

Vlatka Leskovec

***

Bilješke o nekim priložima iz povijesti historiografije u 2008. godini

U sljedećim recima donijet ću kratke bilješke o nekim priložima u 2008. koji pripadaju povijesti historiografije, tom važnom historiografskom području. Iznijet ću informacije o nekim izlaganjima na znanstvenim skupovima u Hrvatskoj i inozemstvu, obavijestiti o nekim bibliografijama, člancima i prikazima knjiga zanimljivima za povijest historiografije u hrvatskim časopisima, prikazati knjige koje se bave različitim problemima iz povijesti hrvatske historiografije ili u kojima se ponovno ili prvi put objavljuju djela starijih hrvatskih povjesničara te upozoriti na neke knjige iz povijesti historiografije na engleskom jeziku i pojavu prijevoda djela važnih za povijest historiografije na hrvatski jezik.

Izlaganja na znanstvenim skupovima

Iskra Iveljić je na znanstveno-stručnom skupu *Međunarodna Radionica budućnosti 2008-2010: »Naracije i konstrukcije o identitetu/nacionalnosti/povijesti u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji u 20. i 21. stoljeću«* (Zagreb, 10-13. travnja 2008) održala predavanje »U potrazi za novom paradigmom. Hrvatska historiografija nakon sloma Jugoslavije«. U izlaganju, u kojem je govorila o tendencijama revizionizma te pristupima i znanstvenoj produkciji u hrvatskoj historiografiji 1990-ih, I. Iveljić osvrnula se ukratko i na jugoslavensku historiografiju od 1945. do 1990. godine. Informacije o predavanju i znanstveno-stručnom skupu moguće je pronaći u prikazu Radionice u časopisu *Povijesti u nastavi*, VI, 2008, br. 1 (11). Zainteresirane također upućujem na tekst I. Iveljić o istoj tematici: »Hrvatska historiografija o 19. stoljeću nakon raspada Jugoslavije«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLIV, 2, 2004, str. 29-43.

U Berlinu je 24-27. travnja 2008. održan međunarodni znanstveni skup *Ruptures and Continuities in European History (16th – 20th Centuries). Periodisations in History, Historiography and the History of Historiography*. Berliner Kolleg für Vergleichende Geschichte Europas (BKVGE), u suradnji sa Central European University (CEU) iz Budimpešte i European University Institute (EUI) iz Firenze, organizator je toga skupa, koji je dio Graduate Conferences in European History (GRACEH). Na skupu su sudjelovali mladi doktorandi iz Euro-

pe i SAD-a. Skup je posvećen problemima diskontinuiteta i kontinuiteta te periodizacije, a napose se usmjerio na historiografiju i, što posebno ističem, na povijest historiografije. Mlade istraživače pozdravio je poznati njemački povjesničar Jürgen Kocka, a kao moderatori i uvodni predavači sudjelovali su i drugi ugledni povjesničari, npr. László Kontler (CEU), koji je te godine boravio i u Zagrebu prilikom predstavljanja prijevoda svoje knjige *Povijest Mađarske*. Ove bilješke o nekim izlaganjima vezanima uz historiografiju i povijest historiografije iznese-ne su pomoću informacija o skupu na internetskoj stranici <http://web.fu-berlin.de/bkvg>, na kojoj zainteresirani čitatelji mogu pronaći informacije o drugim izlaganjima sa skupa.

Skup je uvodnim predavanjem otvorio Georg G. Iggers (University at Buffalo), »Ruptures and Continuities in Modern European History from a Global Perspective. The Problem of Periodization in History, Historiography and the History of Historiography«, koji je ukazao na nužnost svjetske perspektive u proučavanju povijesti historiografije i, s obzirom na to, ponudio periodizacijski model. Između 1825. i 1900. historiografiju obilježava poznanstvenjenje i profesionalizacija, između 1900. i 1945. utjecaj drugih znanosti, između 1945. i 1968. upotreba kvantitativnih metoda i modernizacijske paradigme, između 1968. i 1989. kritika koncepta napretka, a nakon 1989. raznolikost.

Što se tiče doktoranada, Mihai Vasile Olaru, »The Phanariot Epoch in the Romanian Historiography: an Enduring Label«, ukazao je da je nacionalni diskurs trajao i unutar komunističke historiografije, usprkos njezinom proklamiranom, ali rijetko provedenom internacionalizmu.

Balázs Kiss, »Terminological Problems in the Periods of Slovak-Hungarian Historiography«, i Bálint Varga, »The Devin Castle Between Nation-Buildings: Ruptures and Continuities in Slovak, Hungarian and German Memory«, usredotočili su se na borbu slovačke i mađarske historiografije oko važnih nacionalnih mjesta sjećanja i pamćenja.

Marcel vom Lehn, »Historians Dealing with National Socialism and Fascism in Public. Comparing Germany and Italy (1943/45 – 1960)«, govorio je o suočavanju s totalitarnom prošlošću u tim zemljama.

Silviu Hariton, »The Great War and a European Memory (Anglophone and Francophone Exploration Applicable to East Central Europe)«, kritizirao je činjenicu što je Prvi svjetski rat uglavnom bio interpretiran samo iz vizure zapadne historiografije, dok je pogledu Istočne Europe dodijeljena podređena pozicija.

Adam Kożuchowski, »Finished Histories: The Cases of Austria-Hungary and of the Polish-Lithuanian Commonwealth«, analizirao je historiografske diskurse o Austro-Ugarskoj Monarhiji i Poljsko-Litavskoj Uniji.

Cheryl Smeall, »The Biography of Biography (20th century)«, govorio je o kretanjima unutar žanra biografije.

Vladimir Ryzhkov, »The Russian Historiography Before Historicism«, prikazao je filozofiju povijesti ruskih povjesničara Mikhaila Scherbatova (1733-1790) i Nikolaia Karamzina (1766-1826), za koje je povijest, zbog bitne nepromjenjivosti ljudske prirode, »magistra vitae«.

József Litkei, »The Periodization Debate that Did not Take Place, and yet it Mattered: The Question of Continuity and Rupture in Shaping Hungarian Marxist History Writing, 1949-1950.«, pokušao je oblikovati marksističku periodizaciju mađarske povijesti nakon Drugog svjetskog rata.

Pored ovdje navedenih, i u drugim je zanimljivim izlaganjima, a napose u diskusijama bilo govora o brojnim historiografskim problemima vezanima uz tu poticajno koncipiranu

temu skupa, koji je izrijeком usmjeren i na povijest historiografije. Taj skup, kao i brojne knjige u inozemnim historiografijama koje su posvećene području povijesti historiografije, mogu poslužiti kao jedan od poticaja hrvatskoj historiografiji da se još više okrene proučavanju povijesti historiografije i problemima suvremene historiografije.

Za znanstveni skup *Istra u 20. stoljeću* (Umag, 9-10. svibnja 2008) Andrea Roknić prijavila je izlaganje o »Hrvatskoj politici o Istri u 20. stoljeću u hrvatskoj historiografiji od 1945. do 2008. godine«, a Marino Manin o »Hrvatskoj historiografiji o Istri u XX. stoljeću«. Do objavljivanja tih tekstova, upućujem na Maninov tekst »Hrvatska historiografija XX. stoljeća o Istri«, *Historijski zbornik*, 55, 2002, 217-230.

Na stručnom skupu *Matko Rojnić: knjižničar i povjesničar* (Medulin, 12. svibnja 2008), povodom stote obljetnice njegova rođenja, Miroslav Bertoša imao je izlaganje »Angažirani« povjesničar, kulturolog i patriot: Matko Rojnić u svojem vremenu«.

Za znanstveni skup *Lika u Drugom svjetskom ratu i poraću*, održanom u Gospiću 11-12. rujna 2008, Franko Mirošević prijavio je izlaganje: »Historiografija o Drugom svjetskom ratu u Lici«.

Treći kongres hrvatskih povjesničara (Split – Supetar, 1-5. listopada 2008) sadržavao je nekoliko izlaganja koja se odnose na područje povijesti historiografije ili ih možemo povezati s njim.

Iva Mandušić, »Zagrebački biskupi i Zagrebačka biskupija u XVI. st. u djelu *Historiarum de rebus Ungaricis* povjesničara Nikole Istvánffyja«. Ugarski povjesničar Nikola Istvánffy (1538-1615) napisao je djelo *Historiarum de rebus Ungaricis* (1622).

Bruna Kuntić-Makvić, »Mitološki Ilirik u kršćanskom Iliriku: Bogovi i heroji Danijela Farlatija«. D. Farlati (1690-1773) objavio je više svezaka djela *Illyricum sacrum* (I. svezak 1751).

Zvezdana Sikirić Assouline, »Latinitet u hrvatskom društvu prve polovice 19. stoljeća«, osvrnula se na povjesničara Josipa Mikoczya (1734-1800) i njegovo djelo *Otiurum Croatiae* (1806).

Željko Holjevac, »Svećenik i povijesni pisac Juraj Belić-Ligatić«. Juraj Belić-Ligatić napisao je 1820-ih dva historioografska djela koja su ostala u rukopisu.

Branimir Janković, »Povjesničari-svećenici i hrvatska historiografija 19. stoljeća«.

Magdalena Najbar-Agičić, »Osnutak i prve godine djelovanja Povijesnoga društva Hrvatske (1947-1955)«. Povijesno društvo Hrvatske pokrenulo je 1948. časopis *Historijski zbornik*.

Damir Agičić, »Doktorati iz povijesti u Republici Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata«. Teme disertacija dobro oslikavaju hrvatsku historiografiju nakon Drugog svjetskog rata.

Više informacija o navedenim izlaganjima moguće je pronaći u sažecima izlaganja objavljenima u programskoj knjižici III. kongresa hrvatskih povjesničara.

Prilozi u časopisima

Historijski zbornik, LXI, 2008, br. 1

U tom je broju *Historijskoga zbornika*, povodom 60. godišnjice njegova izlaženja, objavljena »Bibliografija *Historijskoga zbornika* 1948-2007.«. Važnost izrade bibliografija nije potrebno naglašavati pa će navedena *Bibliografija* svakako koristiti brojnim istraživačima, ali i omogućiti proučavanje hrvatske historiografije u tome razdoblju, napose istraživanje poje-

dinih povjesničara i uočavanje određenih kretanja u hrvatskoj historijskoj znanosti. U izradi »Bibliografije *Historijskoga zbornika* 1948-2007.« sudjelovali su stručnjaci Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža« u Zagrebu, što je rezultiralo preglednošću bibliografije, čemu pridonosi i autorsko kazalo. U uvodnom tekstu »Šezdeset godina *Historijskoga zbornika*« Damir Agičić i Branimir Janković predstavili su časopis i iznijeli niz kvantitativnih podataka o autorima i rubrikama u časopisu, omogućujući time dobivanje slike hrvatske historiografije zastupljene u *Historijskom zborniku*. »Bibliografija *Historijskoga zbornika* 1948-2007.« posvećena je Ivanu Kampušu, dugogodišnjem uredniku časopisa, o kojem je objavljen kratki životopis i bibliografija njegovih radova.

Povijest u nastavi, VI, 2008, br. 1 (11)

Objavljena je također i bibliografija mladog časopisa *Povijest u nastavi*, pokrenutog 2003. godine. Uz usmjerenost na metodiku nastave povijesti, časopis donosi i historiografske članke te informacije o historiografskim zbivanjima. Damir Agičić, »Pet godina časopisa *Povijest u nastavi* (2003-2007. godine). Bibliografija, broj 1-10« (str. 5-29), iznio je informacije o časopisu. Bibliografija sadrži autorsko kazalo.

Mladen Tomorad, u članku »Historiografski problemi kronologije staroegipatske povijesti« (str. 31-66), osvrnuo se, pored ostalog, na upotrebu staroegipatske kronologije u hrvatskoj historiografiji u 19. i 20. stoljeću, napose u djelima Gavre Manojlovića, Grge Novaka i Petra Lisičara.

Povijesni prilozi, 2008, br. 34

Marko Jerković, u članku »Plemstvo Križevačke županije u srednjem vijeku – uvod u problematiku i historiografski pregled« (str. 45-69), osvrnuo se na neke radove Georgesa Dubyja i prikazao radove autora – od I. Kukuljevića, V. Klaića, zatim J. Adamčeka, J. Buturca do suvremenih autora – koji su se bavili plemstvom Križevačke županije.

Kristian Novak, u članku »*Po rodu, po karvi i po jeziku: Nacionalni identitet u političkim i publicističkim tekstovima Ivana Kukuljevića Sakcinskog*« (str. 147-174), analizirao je kako je, između ostalog i u historiografskim tekstovima, I. Kukuljević, političar, književnik i povjesničar, konstruirao nacionalni identitet.

Maja Katušić prikazala je »Zbornik o Luki Vladimiroviću, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Luka Vladimirović i njegovo djelo«: Visovac, Zaostrog, 3-4. studenoga 2005., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006., 381 str.« (str. 234-236). Fra Luka Vladimirović (1718-1788) pisao je, pored ostalog, historiografska djela i odvjetak je franjevačke historiografije u 18. stoljeću.

Croatia Christiana Periodica, 61, 2008, br. 1

Maja Polić, u članku »Ličnosti iz zapadne Hrvatske u *Korespondenciji Rački – Strossmayer*« (str. 61-88), kratko se osvrnula na historiografsku djelatnost Franje Račkog, a iz *Korespondencije Rački – Strossmayer* (I-IV, 1928-1931, priredio F. Šišić) navela je komentare korespondenata, između ostalog, i o Ivanu Črnčiću i Petru Matkoviću, povjesničarima-svećenicima iz 19. stoljeća.

Časopis za suvremenu povijest, 40, 2008, br. 1

U tome broju *Časopisa za suvremenu povijest* tiskana su izlaganja s međunarodnog znanstvenog skupa *Prijelomne godine hrvatske povijesti : Počeci Domovinskog rata (1990.-1991.)*, održanog 23-24. studenog 2006. na Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu. U objavljenoj uvodnoj riječi, Zdenko Radelić predstavio je neke probleme vezane uz pokretanje znanstveno-istraživačkog projekta *Stvaranje Republike Hrvatske i Domovinski rat (1991.-1995.-1998.)*. Upozorio je da tada (2001) na Institutu za hrvatsku povijest u Zagrebu »nitko nije sustavno istraživao ni razdoblje nakon 1950-te u Hrvatskoj, a kamoli 80-te i 90-te godine«, što potvrđuje nedovoljnu okrenutost hrvatske historiografije proučavanju suvremene povijesti.

U objavljenom referatu »Njemačke diskusije o ratu 1991.-1992. Jedna skica« (str. 159-176), Dunja Melčić analizirala je poglede medija i dijela znanstvene zajednice u Njemačkoj i Austriji na ratove u Jugoslaviji 1990-ih godina. Uz medije, usredotočila se na njemačku historiografiju koja se bavi jugoistočnom Europom: na autore (npr. Holma Sundhaussena i druge) i institucije (npr. Südost-Institut u Münchenu), posebno razmatrajući pitanje uočavanja elemenata moguće pristranosti i odabira jedne od sukobljenih strana među njemačkim povjesničarima koji se bave poviješću i suvremenošću zemalja bivše Jugoslavije.

Na skupu je izložen i referat Ivana Jelića i Petra Bašića »Metodološki problemi i posebnosti proučavanja povijesti Domovinskog rata u istočnoj Hrvatskoj«, koji, međutim, nije objavljen.

Quorum, 2, 2008

U *Quorumu*, književnom časopisu, objavljen je tekst francuskog filozofa Paula Ricoeura, *Pamćenje, povijest, zaborav* (str. 241-266). Riječ o prijevodu dva poglavlja (»Svjedočenje« i »Arhiv«) iz Ricoeurove knjige *La mémoire, l'histoire, l'oubli* (Pariz 2000). Jedan dio iz te knjige objavljen je i u *Europskom glasniku* (11, 2006).

U uvodnom tekstu (*Povjesničar i artikulacija traume : strukturiranje neiskazivog*, str. 238-240) Marko Pogačar ukratko je predstavio P. Ricoeura i njegov tekst te upozorio na razlikovanje povijest/historija, pri čemu se pozvao na knjigu Mirjane Gross, *Suvremena historiografija : korijeni, postignuća, trajanja*, Zagreb 1996.

U navedena dva novoprevedena poglavlja (prevela s francuskog Marija Spajić), Ricoeur se bavi područjem historije sjećanja i pamćenja. Usredotočuje se na problematiku vjerodostojnosti svjedočenja očevidaca i promatra »putanju od svjedočenja od arhiviranja«, odnosno pretvaranje usmenog svjedočanstva u pismeno, njegovu pohranu u arhiv i postajanje izvorom. Koristi se terminom »historiografska operacija« Michela de Certeaua (usp. M. de Certeau, *Historiografska operacija, K. : studentski časopis za književnost, književnu i kulturalnu teoriju*, 4, 2005, str. 53-69), a odnos historije prema svjedočanstvima (izvorima) problematizira na primjeru onoga što je o toj temi pisao Marc Bloch u knjizi *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien* (»Apologija historije ili zanat povjesničara«). Ricoeur se osvrnuo na razdoblje »rođenja historijske kritike« (izdvajajući, primjerice, Lorenza Vallu i njegovu kritiku Konstantinove darovnice te benediktinca Mabillona, utemeljitelja diplomatike). Raspravljao je »indicijskoj paradigmi«, koju je Carlo Ginzburg unio u propitivanje odnosa indicije i svjedočanstva. Na kraju teksta, Ricoeur je upozorio na »problem historijskog prikazivanja i njegovih granica«, posebice u vezi prikazivanja svjedočenja povezanih s Holokaustom.

Književna smotra, XL, 2008, br. 147 (1)

Povjesničar umjetnosti Marko Špikić u raspravi »«Mi i naši preci...« Uloga književne i historijske naracije u nastanku jedne discipline« (str. 35-48) pisao je o oblikovanju povijesti umjetnosti u hrvatskim zemljama te je, u sklopu raspravljanja o trima dalmatinskim piscima iz kraja 18. i početka 19. st. (Julije Bajamonti, Ante Radoš Michieli-Vitturi, Ivan Josip Pavlović-Lučić) i njihovom odnosu prema antikvarnoj i historiografskoj predaji, koji je promatrao u kontekstu prosvjetiteljstva, spomenuo brojne povjesničare (Toma Arhiđakon, Ivan Tomko Mrnavić, Ivan Lučić, Šime Ljubić, G. Vico, E. Gibbon itd.).

Historijski zbornik, LXI, 2008, br. 2

U broju 2 *Historijskog zbornika* za 2008. godinu, u rubrici »Iz povijesti historiografije«, objavljen je članak Magdalene Najbar-Agičić, »Osnivanje i prve godine djelovanja Povijesnog društva Hrvatske (1947-1955)« (str. 393-421). Iz rubrike »Ocjene i prikazi« kao zanimljive za povijest historiografije moguće je izdvojiti prikaze sljedećih knjiga: Peter Burke, *Što je kulturalna povijest?* (Branimir Janković, str. 435-439), Georges Duby, *Tri reda ili imaginarij feudalizma* (Ivan Šutić, str. 439-445), *Narratives Unbound. Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe* (Magdalena Najbar-Agičić, str. 459-462).

Časopis za suvremenu povijest, 40, 2008, br. 3

Taj broj *Časopisa za suvremenu povijest* posvećen je – prigodom 85. godišnjice života – povjesničaru Jeri Jarebu (r. 1922), autoru knjige *Pola stoljeća hrvatske politike* i istraživaču povijesti Nezavisne Države Hrvatske, koji je radni vijek proveo u emigraciji u Sjedinjenim Američkim Državama. Hrvoje Matković donio je »Razgovor s dr. Jerom Jarebom u povodu 80. godišnjice njegova života«, a Jere Jareb i Mario Jareb »Bibliografiju radova dr. Jere Jareba, 1952. – 2005.«.

Povijesni prilozii, 2008, br. 35

Maja Crnjac prikazala je knjigu P. Burkea, *Što je kulturalna povijest?*, Zagreb 2006.

Povijest u nastavi, VI, 2008, br. 2 (12)

Karolina Ujaković prikazala je knjigu Keitha Jenkinsa, *Promišljanje historije* (Zagreb 2008), a Branimir Janković knjigu Rudolfa Burgera, *Mala povijest prošlosti : pironistička skica povijesnog uma. Eseji* (Zagreb – Graz 2007) i zbornik radova *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije* (Sarajevo 2007).

Enciklopedije i leksikoni

Deseti svezak *Hrvatske enciklopedije* (od slova Sl do To, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 2008) donosi podatke o sljedećim hrvatskim povjesničarima: Tadija Smičiklas, Josip Ante Soldo, Petar Matija Stanković, Petar Strčić, Agneza Szabo, Franjo Šanjek, Jaroslav Šidak, Ferdo Šišić, Milan Šufflay, Držislav Švob, Jorjo Tadić, Ivan Krstitelj Tkalcić, Toma Arhiđakon.

Karlovački leksikon (2008) sadrži natuknicu o Radoslavu Lopašiću (1835-1893), rođenom Karlovčaninu i povjesničaru koji je dao važan doprinos hrvatskoj historiografiji u 19. stoljeću, prije svega historiografskim djelima o Karlovcu, Bihaću i drugim gradovima i naseljima te

napose skupljanjem i objavljivanjem vrijednih izvora, npr. *Spomenicima Hrvatske Krajine i Hrvatskim urbarima*.

Knjige

U 2008. izašlo je nekoliko knjiga iz povijesti hrvatske historiografije. Objavljen je *Životopis Petra Berislavića* Ivana Tomka Mrnavića (1580-1637), koji su s latinskog (*Vita Petri Berislavi*) preveli Tamara Tvrtković i Vlado Rezar. Mrnavić je ostvario uspješnu svećeničku karijeru, a pisao je i historiografska djela, koja se međutim ne odlikuju kritičnošću, štoviše, u genealoškim radovima posvećenima obitelji Mrnavić služio se i falsificiranim ispravama. Objavio je 1620. spis *Vita Berislavi*, koji je uvelike sličan istovjetnom Vrančićevom spisu, zbog čega je bio i prozivan. U spisu je nekritički rodbinski povezo Mrnaviće s Berislavićima, pa je ta novouspostavljena rodbinska veza povod očuvanja uspomene na bana Petra Berislavića. Historiografska literatura ukazala je da je Mrnavić pisac »bujne fantazije«. Mrnavićev spis pripada historiografskom žanru humanističke biografije, posvećene značajnoj личности, biografije kojoj nedostaje kritičnosti, koju će donijeti historijska erudicija u 17. stoljeću, čiji je najuspješniji predstavnik u hrvatskoj historiografiji Ivan Lučić.

Iva Kurelac autorica je knjige *Dinko Zavorović, šibenski humanist i povjesničar*, a Relja Seferović priredio je knjigu *Seraphinus Maria Cerva, Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam : editio princeps*, koju je popratio opsežnom studijom. Seferović je o S. M. Crijeviću napisao i pregledni tekst »Serafin Marija Crijević – Cerva (4. listopada 1686. – 24. lipnja 1759). Dubrovački historiograf«, objavljen u knjizi Franje Šanjeka, *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13. – 21. stoljeće)*, Zagreb 2008, str. 218-225.

Treba upozoriti na ponovno objavljivanje knjige Josipa Matasovića, *Iz galantnog stoljeća : kulturnohistorijski fragmenti*, koju je priredila Teodora Shek Brnardić. Knjiga je prvi put izašla 1921. godine. Josip Matasović (1892-1962) doktorirao je povijest na bečkom sveučilištu, predavao na Filozofskom fakultetu u Skopju i Zagrebu te bio ravnatelj Državnog arhiva u Zagrebu. Matasovićevu osebujnu poziciju u hrvatskoj historiografiji ponajviše je odredilo njegovo pokretanje i uređivanje časopisa *Narodna starina : nepovremeni časopis za povijest kulture i etnografiju južnih Slojevna* (Zagreb 1922-1935), u kojem je pisao metodološki zanimljive članke iz kulturne i dijelom ekonomske historije, od čega su najpoznatiji oni o zagrebačkom trgovcu Lenardu iz 17. stoljeća (»Knez Lenard kaptoloma zagrebačkoga kramar«, u nastavcima, 1932-1935). Informacije o Matasoviću i njegovu bibliografiju moguće je pronaći u *Spomenici Josipa Matasovića (1892-1962)*, Zagreb 1972.

Knjiga *Fra Josip Ante Soldo – život i djelo* zbornik je radova sa simpozija »Fra Josip Ante Soldo – život i djelo«, održanog u Sinju 2006. godine. O Josipu Anti Soldi (1922-2005) kao povjesničaru govori tekst Nikše Stančića, koji je prikazao Soldinu usmjerenost na proučavanje povijesti Sinja i Cetinske krajine u 17. i 18. stoljeću te njegov rad na Grimanijevom zakonu.

Vlatka Dugački, Irina Starčević Stančić i Damir Agičić uredili su *Bibliografiju hrvatske historiografije u povijesnim časopisima (2000-2004)*, Zagreb 2008. godine. *Bibliografija* sadrži sve tekstove koji su u navedenom razdoblju izašli u 16 hrvatskih historiografskih i njoj bliskih časopisa (npr. *Croatica christiana periodica*, *Časopis za suvremenu povijest*, *Historijski zbornik*, *Povijesni prilozi*, *Scrinia Slavonica*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* itd.), omogućavajući, između ostalog, dobivanje slike i proučavanje hrvatske historiografije između 2000. i 2004., predstavljene u historiografskim časopisima.

Zrinka Nikolić Jakus autorica je priručnika *Uvod u studij povijesti. Historiografski praktikum*, koji je namijenjen praktičnom upoznavanju istraživačkog postupka povjesničara, ponajprije rada s izvorima te strukturiranja i pismenog uobličavanja rezultata toga rada.

Na hrvatskom tržištu postupno postaju dostupniji i pregledi povijesti historiografije. Uz knjigu Ernsta Breisacha, *Historiography: Ancient, Medieval, and Modern* (Chicago 1983, ²1994, ³2007; izdanje iz 2007. ima 503 stranice: antičkoj historiografiji posvećena je 71 stranica, srednjovjekovnoj 75, ranonovovjekovnoj 74, historiografiji u 19. stoljeću 98, a historiografiji u 20. stoljeću 107 stranica), na hrvatskom tržištu dostupna je i knjiga Johna Burrowa, *History of Histories: Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*, New York 2008, 517 stranica. Ta knjiga engleskog profesora intelektualne historije objavljena je prvi put 2007. u Londonu, a na hrvatskom je tržištu dostupna u izdanju iz 2008, izdavača »Alfreda A. Knopfa« (New York). Burrow je antičkoj historiografiji posvetio 153, srednjovjekovnoj 89, ranonovovjekovnoj 85, historiografiji u 19. stoljeću 92, a historiografiji u 20. stoljeću 47 stranica. Budući da na hrvatskom jeziku, osim knjiga Mirjane Gross (*Historijska znanost*, 1976, *Suvremena historiografija*, 1996) i prijevoda knjižice (138 str.) slovenskog povjesničara Ota Luthara, *Majstori i muze* (Zagreb 2002, preveo sa slovenskoga Edo Fičor), nema drugih pregleda povijesti historiografije, knjige E. Breisacha i J. Burrowa zaslužuju pažnju.

Na policama hrvatskih knjižara moguće je pronaći i drugo izdanje knjige Marnie Hughes-Warrington *Fifty Key Thinkers on History* (London – New York 2008, ¹2000), poznatog izdavača »Routledge«. Na 442 stranice obrađeno je 50 povjesničara, filozofa i teoretičara koji su značajno utjecali na historiografiju. Zastupljeni su, između ostalih, Herodot, Tukidid, Tacit, G. Vico, E. Gibbon, G. W. F. Hegel, L. von Ranke, J. Michelet, K. Marx, W. Dilthey, F. Nietzsche, B. Croce, L. Febvre, O. Spengler, M. Bloch, A. J. Toynbee, E. H. Carr, F. Braudel, E. Hobsbawm, T. S. Kuhn, E. P. Thompson, M. Foucault, N. Z. Davis, H. White, E. Le Roy Ladurie, K. Jenkins i drugi. Uz preglede povijesti historiografije iznimno su važna i proučavanja pojedinih povjesničara, što je svakako potrebno poticati i u hrvatskoj historiografiji, u kojoj se tekstovi o povjesničarima javljaju često samo u prigodnim prilikama. Knjiga obrađuje važne odrednice iz opusa pojedinog autora, navodi njegova važnija djela i donosi izabranu literaturu o autoru. Primjereno je što su u knjigu uvršteni i filozofi i teoretičari jer je historija uvelike vezana uz teoriju (određena teorija historije je, naravno, prisutna i kod onih autora koji ne misle tako).

Objavljena je knjiga *Novi andeo*, koja je prijevod esejâ književnog kritičara Waltera Benjamina (1892-1940), među kojima su i njegove poznate »Teze o filozofiji povijesti«.

S obzirom na teoriju, 2008. prevedena je knjiga Keitha Jenkinsa, *Promišljanje historije*, (Zagreb, 107 str., prevela s engleskog Snježana Koren, izvornik: *Re-thinking History*, London – New York 1991). Jenkins je uz H. Whitea i A. Munslowa (Alun Munslow, *Deconstructing History*, London – New York 1997, ²2000) jedan od najpoznatijih postmodernih kritičara historije kao discipline. Jenkins je upućenost u postmoderna kretanja pokazao uređivanjem knjige *The Postmodern History Reader* (London – New York 1997), čitankom najznačajnijih tekstova i polemika vezanih uz postmodernu kritiku historije. Jenkinsova knjižica *Promišljanje historije* pregledni je uvod u tu problematiku. Knjiga sadrži dijelove: »Uvod« (str. 9-15); »1. Što je historija« (str. 16-47), s poglavljima: »O teoriji«, »O praksi«, »O definiciji historije«, »2. O nekim pitanjima i nekim odgovorima« (str. 48-90), s poglavljima: »O istini«, »O činjenicama i interpretaciji«, »O pristranosti«, »O empatiji«, »O primarnim i sekundarnim izvorima;

o izvorima i dokazima«, »O binarnim konceptima: o kauzalnosti, itd.«, »Historija: znanost ili umjetnost?«, »Zaključak«; »3. Bavljenje historijom u postmodernom svijetu« (str. 91-107). Naslovi navedenih poglavlja ujedno su i temeljni problemi historije kao discipline, koji su, naravno, prisutni u historiografiji od njezinih početaka i zato je Jenkinsova knjiga zanimljiva za povijest historiografije.

Vezano uz prijevode, 2008. objavljena je i knjiga svjetski poznatog francuskog povjesničara Marca Blocha, *Apologija historije ili zanat povjesničara*. M. Bloch (1886-1944) pokrenuo je zajedno s L. Febvreom čuveni časopis *Annales* (1929), koji je utjecao na pojavu »nove historije«, što je podrazumijevalo Blochovo bavljenje različitim problemima historiografije i pitanjima »zanata povjesničara«, iza čega je u rukopisu ostalo djelo *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*, sada napokon prevedeno i na hrvatski jezik. Ako prijevod Jenkinsova djela možemo smatrati relativno ažurnijim praćenjem kretanja u suvremenoj historiografiji, prijevod Blochova djela svojevrsno je »vraćanje duga« potrebi prijevoda historiografskih klasika. U prijevode klasičnih djela vezanih uz povijest historiografije možemo ubrojiti, primjerice, prijevod Carrova djela *Što je povijest?* (Zagreb 2004) i rasprave Eltona i Fogela *Kojim putem do prošlosti?* (Zagreb 2002). Brojna su klasična djela, međutim, ostala neprevedena. Dovoljno je spomenuti npr. djelo L. Febvrea, *Combats pour l'histoire*, koje sadrži Febvreove historiografske kritike i polemike, čiji prijevod može biti jedan od doprinosa raspravi i poticanju hrvatske historiografske kritike. Budući da su u hrvatskoj historiografiji pripadnici *Annales*a – sustavnim promicanjem Mirjane Gross i istraživačkom primjenom kod određenog dijela pripadnika različitih generacija hrvatskih medievista – imali zapaženu recepciju, vjerojatno će i prijevod toga Blochova djela naići na zanimanje hrvatskih povjesničara, a bilo bi poželjno i da potakne raspravu o karakteru i rezultatima utjecaja francuskih povjesničara okupljenih oko časopisa *Annales* na hrvatsku historiografiju.

Navedene bilješke ukazuju na neke priloge u hrvatskoj historiografiji u 2008. koje možemo vezati uz područje povijesti historiografije. Primjetna je sve veća dostupnost na hrvatskom tržištu strane literature o toj problematici, kao i pojava određenih prijevoda, što treba pozdraviti, ali i još više poticati.

Branimir Janković